

พุทธวจน

หมวดธรรม

เปิดธรรมที่ถูกปิด

ลัทธิ

ภิกษุทั้งหลาย

สงสารนี้กำหนดที่สุดเบื้องต้นเบื้องปลายไม่ได้

เมื่อเหล่าสัตว์ผู้มีวิชาเป็นเครื่องกัน

มีตัณหาเป็นเครื่องผูก

ท่องเที่ยวไปมาอยู่ ที่สุดเบื้องต้นย่อมไม่ปรากฏ ...

ภิกษุทั้งหลาย

เปรียบเหมือนท่อนไม้อันบุคคลชักขึ้นไปสู่อากาศ

บางคราวตกเอาโคนลง บางคราวตกเอาตอนกลางลง

บางคราวตกเอาปลายลง ชื่อนี้ฉันใด.

ภิกษุทั้งหลาย

สัตว์ทั้งหลายผู้มีวิชาเป็นเครื่องกัน

มีตัณหาเป็นเครื่องผูก

ท่องเที่ยวไปมาอยู่ ก็ฉันนั้นเหมือนกัน

บางครั้งวเล่่นจากโลกนี้สู่โลกอื่น

บางครั้งวเล่่นจากโลกอื่นสู่โลกนี้ ...

-บาลี นิทาน. ส. ๑๖/๒๑๙/๔๓๘.

พุทธวจน-หมวดธรรม

เปิดธรรมที่ถูกปิด

ฉบับ

๑๙

สัตว์

พุทธวจนสถาบัน

ร่วมกันมุ่งมั่นศึกษา ปฏิบัติ เผยแผ่คำของตถาคต

พุทธวจน

ฉบับ ๑๙ สัตว์

เปิดธรรมที่ถูกปิด

สืบค้นและรวบรวมโดย

พระอาจารย์คึกฤทธิ์ โสตฺถิผโล (วัดนาป่าพง)

ข้อมูลธรรมะนี้ จัดทำเพื่อประโยชน์ทางการศึกษาสู่สาธารณชน
เป็นธรรมทาน

ลิขสิทธิ์ในต้นฉบับนี้ได้รับการสงวนไว้

ในการจะจัดทำหรือเผยแพร่ โปรดใช้ความละเอียดรอบคอบ
เพื่อรักษาความถูกต้องของข้อมูล ให้ขออนุญาตเป็นลายลักษณ์อักษร
และปรึกษาด้านข้อมูลในการจัดทำเพื่อความสะดวกและประหยัด
ติดต่อได้ที่

พุทธวจนภิกขุคึกฤทธิ์มูลนิธิ

โทร. ๐๙ ๒๕๒๖ ๑๒๓๖

ตัวแทนคณะศิษย์วัดนาป่าพง

คุณสหัทธญา คุ่มชนะ โทร. ๐๙ ๒๕๒๖ ๑๒๓๖

มูลนิธิพุทธโมฆณ

โทร. ๒๒๒๒ ๕๗๙๐-๙๔

ปีที่พิมพ์ ๒๕๖๕

จัดทำโดย

มูลนิธิพุทธโมฆณ

คำอนุโมทนา

ขออนุโมทนากับคณะงานธัมมะ ผู้จัดทำหนังสือ พุทธวจน ฉบับ สัตว์ ที่มีความตั้งใจและมีเจตนาอันเป็นกุศล ในการเผยแผ่คำสอนของตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธะ ที่ออกจากพระโอษฐ์ของพระองค์เอง ในการรวบรวมคำสอน ของตถาคต อันเกี่ยวข้องกับสัตว์ผู้มีวิชาเป็นเครื่องกั้น ตัณหาเป็นเครื่องผูก ที่ยังต้องเล่นไป ท่องเที่ยวไป ในสังสารวัฏ.

ด้วยเหตุอันดีที่ได้กระทำมาแล้วนี้ ขอจงเป็นเหตุ ปัจจัยให้ผู้มีส่วนร่วมในการทำหนังสือ และผู้ที่ได้อ่าน ได้ศึกษา ได้นำไปปฏิบัติ พึงสำเร็จสมหวัง พบความเจริญ รุ่งเรืองของชีวิตได้จริงในทางโลก และได้ดวงตาเห็นธรรม สำเร็จผลยังนิพพาน สมดังความปรารถนา ตามเหตุปัจจัย ที่ได้สร้างมาอย่างดีแล้วด้วยเทอญ.

ขออนุโมทนา
ภิกขุคึกฤทธิ์ โสตุถิโส

คำนำ

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสไว้ว่า “เพราะไม่รู้ถึง ไม่แทงตลอดซึ่งอริยสังคคือทุกข์ อริยสังคคือเหตุให้เกิดทุกข์ อริยสังคคือความดับไม่เหลือของทุกข์ และอริยสังคคือทางดำเนินให้ถึงความดับไม่เหลือของทุกข์ เราและพวกเธอทั้งหลาย จึงได้ท่องเที่ยวไปแล้วในสังสารวัฏตลอด กาลยืดยาวนานถึงเพียงนี้.

สัตว์ทั้งหลายผู้มีวิชาเป็นเครื่องกัน มีตัณหาเป็นเครื่องผูก ท่องเที่ยวไปมาอยู่ บางคราวเล่นจากโลกนี้สู่โลกอื่น บางคราวเล่นจากโลกอื่นสู่โลกนี้ สัตว์เหล่านั้นได้เสวยทุกข์ ความเผ็ดร้อน ความพินาศ ได้เพิ่มพูนปฏิกิที่เป้นป่าช้าตลอดกาลนาน ชื่อนั้นเพราะความที่สัตว์เหล่านั้นไม่เห็นอริยสังคทั้งสี่.

ฉันทะ (ความพอใจ) ราคะ (ความกำหนัด) นันทิ (ความเพลิน) ตัณหา (ความอยาก) ใด ๆ มีอยู่ในรูป เวทนา สัญญา สังขารทั้งหลาย และวิญญาณ เพราะการติดแล้ว ช้องแล้ว ในรูป เวทนา สัญญา สังขารทั้งหลาย และวิญญาณ เพราะฉะนั้น จึงเรียกว่า สัตว์ (ผู้ข้องติดในชั้นทั้ง ๕).

เมื่อเหตุให้เกิดทุกข์ ความดับไม่เหลือของทุกข์ และทางดำเนินให้ถึงความดับไม่เหลือของทุกข์ เป็นความจริงที่เราและพวกเธอทั้งหลายรู้ถึง และแทงตลอดแล้ว ตัณหาในภพ ก็ถูกถอนขึ้นขาด ตัณหาที่จะนำไปสู่ภพก็สิ้นไปหมด บัดนี้ความต้องเกิดขึ้นอีกไม่ได้มี ดังนี้.

พวกเธอทั้งหลาย จงปฏิบัติเพื่อความสิ้นไปแห่ง
ตัณหาเถิด เพราะว่าความสิ้นไปแห่งตัณหานั่น คือ นิพพาน”

พุทธวจนฉบับ สัตว์ ได้รวบรวมไว้ซึ่งตถาคตภาษิต
อันเกี่ยวข้องกับสัตว์ผู้มีวิชาเป็นเครื่องกัน มีตัณหาเป็น
เครื่องผูก เพื่อให้ผู้ที่ได้อ่าน ได้ศึกษา จะได้ทราบถึง
เหตุที่เรียกว่าสัตว์ เหตุที่สัตว์ทั้งหลายยังต้องท่องเที่ยวไป
ในสังสารวัฏ และข้อปฏิบัติเพื่อพ้นจากความเป็นสัตว์.

อันจะเป็นเหตุให้อริยสาวกผู้ได้สดับแล้ว ย่อมละ
อวิชาเสียได้ วิชาย่อมเกิดขึ้น เพราะความจางคลายไปแห่ง
อวิชา เพราะความเกิดขึ้นแห่งวิชา อริยสาวกนั้น ย่อมไม่มี
ความถือมั่นว่าเรามีอยู่ ดังนี้บ้าง ว่านี่เป็นเรา ดังนี้บ้าง ว่า
เราจักมี ดังนี้บ้าง ว่าเราจักไม่มี ดังนี้บ้าง ว่าเราจักเป็นสัตว์
มีรูป ดังนี้บ้าง ว่าเราจักเป็นสัตว์ไม่มีรูป ดังนี้บ้าง ว่าเรา
จักเป็นสัตว์มีสัญญา ดังนี้บ้าง ว่าเราจักเป็นสัตว์ไม่มีสัญญา
ดังนี้บ้าง ว่าเราจักเป็นสัตว์มีสัญญาก็ไม่ใช่ ไม่มีสัญญา
ก็ไม่ใช่ ดังนี้บ้าง ดังนี้แล.

คณงานธัมมะ วัฒนาปาฬ

อักษรย่อ

เพื่อความสะดวกแก่ผู้ที่ยังไม่เข้าใจเรื่องอักษรย่อ

ที่ใช้หมายแทนชื่อคัมภีร์ ซึ่งมีอยู่โดยมาก

มหาวิ. วิ.	มหาวิภังค์	วินัยปิฎก.
ภิกขุณี. วิ.	ภิกขุณีวิภังค์	วินัยปิฎก.
มหา. วิ.	มหาวรรค	วินัยปิฎก.
จุลล. วิ.	จุลวรรค	วินัยปิฎก.
ปริวาร. วิ.	ปริวารวรรค	วินัยปิฎก.
สี. ที.	สีลขันธวรรค	ทีฆนิกาย.
มหา. ที.	มหาวรรค	ทีฆนิกาย.
ปา. ที.	ปาฎิกวรรค	ทีฆนิกาย.
มฺ. ม.	มูลปัณณาสก์	มัชฌิมนิกาย.
ม. ม.	มัชฌิมปัณณาสก์	มัชฌิมนิกาย.
อุปริ. ม.	อุปริปัณณาสก์	มัชฌิมนิกาย.
สคาถ. สั.	สคาถวรรค	สังยุตตนิกาย.
นิทาน. สั.	นิทานวรรค	สังยุตตนิกาย.
ขนฺธ. สั.	ขันธวารวรรค	สังยุตตนิกาย.
สพา. สั.	สพายตนวรรค	สังยุตตนิกาย.
มหาวาร. สั.	มหาวารวรรค	สังยุตตนิกาย.
เอก. อঁ.	เอกนิบาต	อังคุตตรนิกาย.
ทุก. อঁ.	ทุกนิบาต	อังคุตตรนิกาย.
ติก. อঁ.	ติกนิบาต	อังคุตตรนิกาย.
จตุกก. อঁ.	จตุกกนิบาต	อังคุตตรนิกาย.

ปญจก. อ.	ปัญจกนิบาต	อังกุตตรนิกาย.
ฉกุก. อ.	ฉกุกนิบาต	อังกุตตรนิกาย.
สตตก. อ.	สตตกนิบาต	อังกุตตรนิกาย.
อฏฐก. อ.	อฏฐกนิบาต	อังกุตตรนิกาย.
นวก. อ.	นวกนิบาต	อังกุตตรนิกาย.
ทสก. อ.	ทสกนิบาต	อังกุตตรนิกาย.
เอกาทสก. อ.	เอกาทสกนิบาต	อังกุตตรนิกาย.
ขุ. ขุ.	ขุททกปาฐะ	ขุททกนิกาย.
ธ. ขุ.	ธรรมบท	ขุททกนิกาย.
อุ. ขุ.	อุทาน	ขุททกนิกาย.
อิติวุ. ขุ.	อิติวุตตกะ	ขุททกนิกาย.
สุตต. ขุ.	สุตตนิบาต	ขุททกนิกาย.
วิมาน. ขุ.	วิมานวัตถุ	ขุททกนิกาย.
เปต. ขุ.	เปตวัตถุ	ขุททกนิกาย.
เถร. ขุ.	เถรคาถา	ขุททกนิกาย.
เถรี. ขุ.	เถรีคาถา	ขุททกนิกาย.
ชา. ขุ.	ชาดก	ขุททกนิกาย.
มหานิ. ขุ.	มหานิทเทศ	ขุททกนิกาย.
จุพนิ. ขุ.	จุพนิทเทศ	ขุททกนิกาย.
ปฏิสม. ขุ.	ปฏิสัมภิตามรรค	ขุททกนิกาย.
อปท. ขุ.	อปทาน	ขุททกนิกาย.
พุทฺธว. ขุ.	พุทฺธวงศ์	ขุททกนิกาย.
จริยา. ขุ.	จริยาปฏิภาณ	ขุททกนิกาย.

ตัวอย่าง : ๑๔/๑๗๑/๒๔๕ ให้อ่านว่า
ไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ เล่ม ๑๔ หน้า ๑๗๑ ข้อที่ ๒๔๕

สารบัญ

ว่าด้วยสัตว์	๑
๑. เหตุที่เรียกว่า “สัตว์”	๒
๒. เพราะไม่รู้ร้อยสัง สัตว์จึงท่องเที่ยวไปแล้วในสังสารวัฏ	๕
๓. สัตว์ผู้มีอวิชา ได้ท่องเที่ยวไปแล้วตลอดกาลยืดยาวนาน	๘
๔. สังสารวัฏ ไม่ปรากฏที่สุด แก่สัตว์ผู้มีอวิชา	๑๐
๕. สัตว์ทั้งหลายถูกสังโยชน์ คือ ตัณหา ผูกมัดแล้ว ย่อมแล่นไป ท่องเที่ยวไป	๑๒
๖. หมุ่สัตว์ถูกนิรณ คือ อวิชา คุ้มห่อแล้ว ย่อมแล่นไป ท่องเที่ยวไป	๑๓
๗. วิญญาน ไม่ใช่สิ่งที่แล่นไป ท่องเที่ยวไป	๑๔
๘. ตัณหา คือ เชื้อแห่งการเกิด	๒๒
๙. เครื่องนำไปสู่ภพ	๒๓
๑๐. ความมีขึ้นแห่งภพ (นัยที่ ๑)	๒๔
๑๑. ความมีขึ้นแห่งภพ (นัยที่ ๒)	๒๖
๑๒. ภพ ๓ (กามภพ รูปภพ อรูปภพ)	๒๘
๑๓. กำเนิด ๔	๒๙
๑๔. คติ ๕	๓๐
๑๕. สัตตवास ๙ (ที่อยู่ ที่อาศัยของสัตว์)	๔๐
๑๖. วิญญานฐิติ ๗ (ที่ตั้งอยู่ของวิญญาน)	๔๓
๑๗. การได้อัตตา ๓ อย่าง	๔๙
๑๘. การก้าวลงสู่ครรภ์ ๔	๕๓
๑๙. การก้าวลงสู่ครรภ์ของสัตว์ผู้เกิดในครรภ์	๕๔
๒๐. เมื่อการก้าวลงสู่ครรภ์มีอยู่ นามรูปย่อมมี	๕๗
๒๑. การก่อตัวของนามรูปในท้องมารดา	๕๘

๒๒. สัตว์ตั้งอยู่ในครรภ์ได้อย่างไร	๖๑
๒๓. เหตุให้ได้ความเป็นหญิงหรือชาย	๖๒
๒๔. พัฒนาการของสัตว์ที่มากเกิดเป็นมนุษย์ สมัยโลกกลับเจริญขึ้น	๖๕
๒๕. เพราะระลึกย้อนหลังได้จำกัด จึงมีความเห็นที่ต่างกัน	๗๘
๒๖. สัตว์ทั้งหลาย เป็นทนายทแห่งกรรม	๘๔
๒๗. หมู่สัตว์ ผู้เป็นไปตามกรรม (นัยที่ ๑)	๙๐
๒๘. หมู่สัตว์ ผู้เป็นไปตามกรรม (นัยที่ ๒)	๙๒
๒๙. โรคสองอย่าง	๙๕
๓๐. เบ็ด ๖ ตัว เพื่อฆ่าสัตว์ทั้งหลาย	๙๖
๓๑. สิ่งใ้ใครๆ ในโลกไม่ได้ตามปรารถนา	๙๘
๓๒. สิ่งใ้ควรพิจารณาเนืองๆ	๑๐๓
๓๓. สัตว์กลับมาเกิดเป็นมนุษย์มีน้อย เพราะไม่รู้ร้อยสัง	๑๑๐

ปัญหาใ้ไม่ควรถาม

๓๔. ถ้ามัวรอใ้รู้เรื่องใ้ไม่จำเป็นเสียก่อน ก็ตายเปล่า	๑๑๔
๓๕. ตถาคตสอนเรื่องทุกข์ และความดับไม่เหลือของทุกข์	๑๑๗
๓๖. ปัญหาใ้ไม่ควรถาม (นัยที่ ๑)	๑๑๙
๓๗. ปัญหาใ้ไม่ควรถาม (นัยที่ ๒)	๑๒๓
๓๘. พระอรหันต์ไปเกิดหรือไม่ไปเกิด	๑๓๖
๓๙. ตถาคตพ้นแล้วจากอุปาทานชั้นที่ ๕	๑๔๐
๔๐. ความเกิดขึ้น และความดับแห่งทุกข์	๑๔๕
๔๑. อดีตตาและนัตถิตา	๑๕๑
๔๒. โสตาบัน เป็นผู้หมดความสงสัย	
ในฐานะ ๖ ประการ และในร้อยสัง	๑๕๕
๔๓. สังขตลักษณะ-อสังขตลักษณะ	๑๕๘
๔๔. ธรรมชาติ อันไม่เกิดแล้ว อันปัจจัยปรุงแต่งไม่ได้แล้ว มีอยู่	๑๕๙

ทางเพื่อพ้นจากความเป็นสัตว์

๑๖๑

๔๕. ประพฤติพรหมจรรย์เพื่อละขาดซึ่งภพ	๑๖๒
๔๖. เหตุปัจจัยเพื่อความเศร้าหมอง และความบริสุทธิ์ของสัตว์ทั้งหลาย	๑๖๔
๔๗. ธาตุ ๔ มีอัสสาทะ อาทีนวะ และนิสสรณะ	๑๖๗
๔๘. ชั้นที่ ๕ มีอัสสาทะ อาทีนวะ และนิสสรณะ	๑๖๙
๔๙. ความพรากจากโยคะ ๔	๑๗๑
๕๐. ความดับสนิทไม่เหลือของโลก หาทพบในกายนี้	๑๗๕
๕๑. ยากายอันเป็นอริยะ	๑๗๖
๕๒. สิ่งทีปุณฺชนยึดถือ	๑๗๙
๕๓. ชั้นที่ ๕ ไม่ใช่ของเรา	๑๘๓
๕๔. อายุตนะภายใน ๖ ไม่ใช่ของเรา	๑๘๖
๕๕. อายุตนะภายนอก ๖ ไม่ใช่ของเรา	๑๘๘
๕๖. จิต มโน วิญญาณ ไม่ใช่ของเรา	๑๙๐
๕๗. อะไรๆ ก็ไม่ใช่ของเรา	๑๙๔
๕๘. ชั้นที่ ๕ ไม่ใช่ตัวตนของเรา (นัยที่ ๑)	๒๐๑
๕๙. ชั้นที่ ๕ ไม่ใช่ตัวตนของเรา (นัยที่ ๒)	๒๐๕
๖๐. ชั้นที่ ๕ ไม่ใช่ตัวตนของเรา (นัยที่ ๓)	๒๑๐
๖๑. ย่อมทำลาย ย่อมไม่ก่อขึ้น ย่อมละทิ้ง ย่อมไม่ถือเอาซึ่งชั้นที่ ๕	๒๑๒
๖๒. อายุตนะภายใน ๖ ไม่ใช่ตัวตนของเรา	๒๒๐
๖๓. อายุตนะภายนอก ๖ ไม่ใช่ตัวตนของเรา	๒๒๒
๖๔. วิญญาณ ๖ ไม่ใช่ตัวตนของเรา	๒๒๔
๖๕. ผัสสะ ๖ ไม่ใช่ตัวตนของเรา	๒๒๖
๖๖. เวทนา ๖ ไม่ใช่ตัวตนของเรา	๒๒๘
๖๗. สัญญา ๖ ไม่ใช่ตัวตนของเรา	๒๓๐
๖๘. สัญเจตนา ๖ ไม่ใช่ตัวตนของเรา	๒๓๒
๖๙. ตัณหา ๖ ไม่ใช่ตัวตนของเรา	๒๓๔
๗๐. ธาตุ ๖ ไม่ใช่ตัวตนของเรา	๒๓๖
๗๑. เมื่อละอวิชชาได้ ความเห็นว่า เรามีอยู่ ย่อมไม่มี	๒๓๘

ว่าด้วยสัตว์

เหตุที่เรียกว่า “สัตว์”

๐๑

-บาลี ขนฺธ. ส. ๑๗/๒๓๒/๓๖๗.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ที่เรียกว่า สัตว์ สัตว์ (สตฺโต สตฺโตติ) ดังนี้ อันว่าสัตว์มิได้ ด้วยเหตุเพียงเท่าไรเล่า พระเจ้าข้า.

ราชา ฉันทะ (ความพอใจ) ราคะ (ความกำหนัด) นันทิ (ความเพลิน) ตัณหา (ความอยาก) ไต ๆ มีอยู่ในรูป เพราะการติดแล้ว ข้องแล้วในรูปนั้น เพราะฉะนั้นจึงเรียกว่าสัตว์ (ผู้ข้องติดในชั้นทั้ง ๕) ดังนี้ (รูปะ โย ฉนฺโท โย ราโค ยานนฺติ ยา ตณฺหา ตตฺร สตฺโต ตตฺร วิสตฺโต ตสฺมา สตฺโตติ วุจฺจติ).

ราชา ฉันทะ ราคะ นันทิ ตัณหาใด ๆ มีอยู่ในเวทนา เพราะการติดแล้ว ข้องแล้วในเวทนานั้น เพราะฉะนั้นจึงเรียกว่าสัตว์ ดังนี้.

ราชา ฉันทะ ราคะ นันทิ ตัณหาใด ๆ มีอยู่ในสัญญา เพราะการติดแล้ว ข้องแล้วในสัญญานั้น เพราะฉะนั้นจึงเรียกว่าสัตว์ ดังนี้.

ราชา ฉันทะ ราคะ นันทิ ตัณหาใด ๆ มีอยู่ในสังขารทั้งหลาย เพราะการติดแล้ว ข้องแล้วในสังขารทั้งหลายนั้น เพราะฉะนั้นจึงเรียกว่าสัตว์ ดังนี้.

ราคะ จันทะ รากะ นันทิ ตัณหาใด ๆ มีอยู่ใน
วิญญูญาณ เพราะการติดแล้ว ข้องแล้วในวิญญูณานั้น เพราะ
ฉะนั้นจึงเรียกว่าสัตว์ ดังนี้ (วิญญาณเณ โย จนโท โย ราโค ยา นนทิ
ยา ตณฺหา ตตฺร สตฺโต ตตฺร วิสฺสโต ตสฺมา สตฺโตติ วุจฺจติ).

ราคะ เปรียบเหมือนพวกกุมารน้อย ๆ หรือกุมารี
น้อย ๆ เล่นเรื่อนน้อย ๆ ที่ทำด้วยดินอยู่ ทรายใด เขายังมี
รากะ มีจันทะ มีความรัก มีความกระหาย มีความเร้าร้อน
และมีตัณหา ในเรื่อนน้อยที่ทำด้วยดินเหล่านั้น ทรายนั้น
พวกเด็กน้อย ๆ นั้น ย่อมอาลัยเรื่อนน้อยที่ทำด้วยดินเหล่านั้น
ย่อมอยากเล่น ย่อมอยากมีเรื่อนน้อยที่ทำด้วยดินเหล่านั้น
ย่อมยึดถือเรื่อนน้อยที่ทำด้วยดินเหล่านั้นว่าเป็นของเรา
ดังนี้.

ราคะ แต่เมื่อใด พวกกุมารน้อย ๆ หรือกุมารีน้อย ๆ
เหล่านั้น ปราศจากรากะแล้ว ปราศจากจันทะแล้ว ปราศจาก
ความรักแล้ว ปราศจากความกระหายแล้ว ปราศจากความ
เร้าร้อนแล้ว ปราศจากตัณหาแล้ว ในเรื่อนน้อยที่ทำด้วยดิน
เหล่านั้น ในกาลนั้น พวกเขาย่อมทำเรื่อนน้อย ๆ ที่ทำด้วยดิน
เหล่านั้น ให้กระจัดกระจาย เรี่ยราย เคลื่อนกล่นไป กระทำ
ให้จบการเล่นเสียด้วยมือและเท้าทั้งหลาย อุปมานี้ฉันใด.

วาระ อุปไมยก็ฉันนั้น คือ แม้พวกเธอทั้งหลาย
จงเรียรายกระจายออกซึ่งรูป จงขจัดเสีย จงทำให้แหลกลาญ
จงทำให้จบการเล่นอย่างถูกวิธี จงปฏิบัติเพื่อความสิ้นไปแห่ง
ตัณหาเกิด จงเรียรายกระจายออกซึ่งเวทนา จงขจัดเสีย
จงทำให้แหลกลาญ จงทำให้จบการเล่นอย่างถูกวิธี จงปฏิบัติ
เพื่อความสิ้นไปแห่งตัณหาเกิด จงเรียรายกระจายออก
ซึ่งสัญญา จงขจัดเสีย จงทำให้แหลกลาญ จงทำให้จบ
การเล่นอย่างถูกวิธี จงปฏิบัติเพื่อความสิ้นไปแห่งตัณหาเกิด
จงเรียรายกระจายออกซึ่งสังขารทั้งหลาย จงขจัดเสีย
จงทำให้แหลกลาญ จงทำให้จบการเล่นอย่างถูกวิธี จงปฏิบัติ
เพื่อความสิ้นไปแห่งตัณหาเกิด จงเรียรายกระจายออก
ซึ่งวิญญาณ จงขจัดเสีย จงทำให้แหลกลาญ จงทำให้จบ
การเล่นอย่างถูกวิธี จงปฏิบัติเพื่อความสิ้นไปแห่งตัณหาเกิด.

วาระ เพราะว่า ความสิ้นไปแห่งตัณหานั้น คือ
นิพพาน ดังนี้.

เพราะไม่รู้ริยสัจ สัตว์จึง ท่องเที่ยวไปแล้วในสังสารวัฏ

๐๒

-บาลี นิทาน. ส. ๑๖/๒๑๑/๔๓๘., -บาลี มหาวาร. ส. ๑๗/๕๔๑, ๕๕๐/๑๖๗๘, ๑๗๑๖.

ภิกษุทั้งหลาย สงสารนี้กำหนดที่สุดเบื้องต้น
เบื้องต้นปลายไม่ได้ เมื่อเหล่าสัตว์ผู้มีวิชาเป็นเครื่องกัน
มีตัณหาเป็นเครื่องผูก (อวิชชา นีวรณํ สุตตํ ตณฺหาสมฺมโยชนํ)
ท่องเที่ยวไปมาอยู่ ที่สุดเบื้องต้นย่อมไม่ปรากฏ สัตว์เหล่านั้น
ได้เสวยทุกข์ ความเผ็ดร้อน ความพินาศ ได้เพิ่มพูนปฏพี
ที่เป็นป่าช้าตลอดกาลนานเหมือนอย่างนั้น.

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนท่อนไม้ อันบุคคล
ซัดขึ้นไปสู่อากาศ บางคราวตกเอาโคนลง บางคราวตกเอา
ตอนกลางลง บางคราวตกเอาปลายลง ชื่อนี้ฉันใด.

ภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายผู้มีวิชาเป็นเครื่องกัน
มีตัณหาเป็นเครื่องผูก ท่องเที่ยวไปมาอยู่ ก็ฉันนั้นเหมือนกัน
บางคราวเล่นจากโลกนี้สู่โลกอื่น บางคราวเล่นจากโลกอื่น
สู่โลกนี้ ชื่อนั้นเพราะเหตุอะไรเล่า ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุว่า
สงสารนี้กำหนดที่สุดเบื้องต้นเบื้องต้นปลายไม่ได้ เมื่อเหล่าสัตว์
ผู้มีวิชาเป็นเครื่องกัน มีตัณหาเป็นเครื่องผูก ท่องเที่ยว
ไปมาอยู่ ที่สุดเบื้องต้นย่อมไม่ปรากฏ สัตว์เหล่านั้นได้เสวย
ทุกข์ ความเผ็ดร้อน ความพินาศ ได้เพิ่มพูนปฏพีที่เป็นป่าช้า
ตลอดกาลนานเหมือนอย่างนั้น.

ภิกษุทั้งหลาย ด้วยเหตุเพียงเท่านี้ ก็พอแล้วเพื่อจะเปื้อนภายในสังขารทั้งปวง พอแล้วเพื่อจะคลายกำหนด พอแล้วเพื่อจะหลุดพ้น ดังนี้.

... ..

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนท่อนไม้ อันบุคคล ชัดขึ้นไปสู่อากาศ บางคราวตกเอาโคนลง บางคราวตกเอา ตอนกลางลง บางคราวตกเอาปลายลง ข้อนี้นั้นใด.

ภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายผู้มีวิชาเป็นเครื่องกัน มีตัณหาเป็นเครื่องผูก ท่องเที่ยวไปมาอยู่ ก็ฉันนั้นเหมือนกัน บางคราวเล่นจากโลกนี้สู่โลกอื่น บางคราวเล่นจากโลกอื่น สู่โลกนี้ ข้อนั้นเพราะเหตุอะไรเล่า ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุว่า สัตว์เหล่านั้นไม่เห็นอริยสัจทั้งสี่.

อริยสัจทั้งสี่อะไรบ้าง คือ อริยสัจคือทุกข์ อริยสัจ คือเหตุให้เกิดทุกข์ อริยสัจคือความดับไม่เหลือของทุกข์ อริยสัจคือทางดำเนินให้ถึงความดับไม่เหลือของทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนั้นในเรื่องนี้ เธอพึง ประกอบโยคกรรม อันเป็นเครื่องกระทำให้รู้ว่า ทุกข์เป็นอย่างนี้ เหตุให้เกิดทุกข์เป็นอย่างนี้ ความดับไม่เหลือของทุกข์ เป็นอย่างนี้ ทางดำเนินให้ถึงความดับไม่เหลือของทุกข์ เป็นอย่างนี้ ดังนี้.

... ..

ภิกษุทั้งหลาย เพราะไม่รู้ถึง ไม่แทงตลอดซึ่ง อริยสัจสี่อย่าง เราและพวกเธอทั้งหลาย จึงได้ท่องเที่ยว ไปแล้วในสังสารวัฏ ตลอดกาลยี่ดยาวนานถึงเพียงนี้.

ภิกษุทั้งหลาย อริยสัจสี่อย่าง อะไบบ้าง.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะไม่รู้ถึง ไม่แทงตลอดซึ่งอริยสัจ คือทุกข์ อริยสัจคือเหตุให้เกิดทุกข์ อริยสัจคือความดับ ไม่เหลือของทุกข์ และอริยสัจคือทางดำเนินให้ถึงความดับ ไม่เหลือของทุกข์ เราและพวกเธอทั้งหลาย จึงได้ท่องเที่ยว ไปแล้วในสังสารวัฏ ตลอดกาลยี่ดยาวนานถึงเพียงนี้.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่ออริยสัจคือทุกข์ เหตุให้เกิดทุกข์ ความดับไม่เหลือของทุกข์ และทางดำเนินให้ถึงความดับ ไม่เหลือของทุกข์ เป็นความจริงที่เราและพวกเธอทั้งหลาย รู้ถึงและแทงตลอดแล้ว ตัณหาในภพ ก็ถูกถอนขึ้นขาด ตัณหาที่จะนำไปสู่ภพ ก็สิ้นไปหมด บัดนี้ ความต้องเกิดขึ้นอีก ไม่ได้มี ดังนี้.

สัตว์ผู้มีวิชา ได้ท่องเที่ยวไปแล้ว ตลอดกาลยืดยาวนาน

๐๓

-บาลี นิทาน. ส. ๑๖/๒๑๖/๔๓๑.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ กับหนึ่งนานเท่าไรหนอ.

ภิกษุ กับหนึ่งนานแล มิใช่ฝ่ายที่จะนับกับนั้นว่า เท่านั้นปี
เท่านั้น ๑๐๐ ปี เท่านั้น ๑,๐๐๐ ปี หรือว่าเท่านั้น ๑๐๐,๐๐๐ ปี.

ก็พระองค์อาจจะอุปมาได้ไหม พระเจ้าข้า.

อาจอุปมาได้ ภิกษุ.

ภิกษุ เปรียบเหมือน นครที่ทำด้วยเหล็ก ยาว ๑ โยชน์
กว้าง ๑ โยชน์ สูง ๑ โยชน์ เต็มด้วยเมล็ดพันธุ์ผักกาด
มีเมล็ดพันธุ์ผักกาดรวมกันเป็นกลุ่มก้อน บุรุษพึงหยิบเอา
เมล็ดพันธุ์ผักกาดเมล็ดหนึ่งๆ ออกจากนครนั้นโดยล่องไป
๑๐๐ ปีต่อเมล็ด เมล็ดพันธุ์ผักกาดกองใหญ่นั้น พึงถึง
ความสิ้นไป หหมดไป เพราะความพยายามนี้ยังเร็วกว่า
ส่วนกับหนึ่งยังไม่ถึงความสิ้นไป หหมดไป กับนานอย่างนี้แล
บรรดากับที่นานอย่างนี้ พวกเธอท่องเที่ยวไปแล้ว มิใช่ ๑ กับ
มิใช่ ๑๐๐ กับ มิใช่ ๑,๐๐๐ กับ มิใช่ ๑๐๐,๐๐๐ กับ.

ข้อนั้นเพราะเหตุอะไรเล่า เพราะเหตุว่า สงสารนี้ กำหนดที่สุดเบื้องต้นเบื้องปลายไม่ได้ เมื่อเหล่าสัตว์ผู้มี อวิชชาเป็นเครื่องกั้น มีตัณหาเป็นเครื่องผูก ท่องเที่ยว ไปมาอยู่ ที่สุดเบื้องต้นย่อมไม่ปรากฏ สัตว์เหล่านั้นได้ เสวยทุกข์ ความเผ็ดร้อน ความพินาศ ได้เพิ่มพูนปฐพี ที่เป็นป่าช้าตลอดกาลนานเหมือนอย่างนั้น.

ภิกษุ ด้วยเหตุเพียงเท่านั้น ก็พอแล้วเพื่อจะ เปื่อหน่ายในสังขารทั้งปวง พอแล้วเพื่อจะคลายกำหนด พอแล้วเพื่อจะหลุดพ้น ดังนี้.

สังสารวัฏ ไม่ปรากฏที่สุด แก่สัตว์ผู้มีวิชา

๐๔

-บาลี นิทาน. ส. ๑๖/๒๑๗/๔๓๕.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ กัปทั้งหลายที่ผ่านมาไปแล้ว ล่วงไปแล้ว
มากเท่าไรหนอ.

พราหมณ์ กัปทั้งหลายที่ผ่านมาไปแล้ว ล่วงไปแล้ว
มากแล มิใช่ง่ายที่จะนับกัปเหล่านั้นว่า เท่านี้กัป เท่านี้
๑๐๐ กัป เท่านี้ ๑,๐๐๐ กัป หรือว่าเท่านี้ ๑๐๐,๐๐๐ กัป.

ก็พระโคตมผู้เจริญอาจจะอุปมาได้ไหม.

อาจอุปมาได้ พราหมณ์.

พราหมณ์ แม่น้ำคงคานี้ย่อมเกิดแต่ที่ใด และย่อม
ถึงมหาสมุทร ณ ที่ใด เม็ดทรายในระยะนี้ไม่เป็นของง่าย
ที่จะกำหนดได้ว่า เท่านี้เม็ด เท่านี้ ๑๐๐ เม็ด เท่านี้ ๑,๐๐๐ เม็ด
หรือว่าเท่านี้ ๑๐๐,๐๐๐ เม็ด.

พราหมณ์ กัปทั้งหลายที่ผ่านมาไปแล้ว ล่วงไปแล้ว
มากกว่าเม็ดทรายเหล่านั้น มิใช่ง่ายที่จะนับกัปเหล่านั้นว่า
เท่านี้กัป เท่านี้ ๑๐๐ กัป เท่านี้ ๑,๐๐๐ กัป หรือว่าเท่านี้
๑๐๐,๐๐๐ กัป.

ข้อนี้เพราะเหตุอะไรเล่า เพราะเหตุว่า สงสารนี้ กำหนดที่สุดเบื้องต้นเบื้องปลายไม่ได้ เมื่อเหล่าสัตว์ผู้มี อวิชชาเป็นเครื่องกั้น มีตัณหาเป็นเครื่องผูก ท่องเที่ยว ไปมาอยู่ ที่สุดเบื้องต้นย่อมไม่ปรากฏ สัตว์เหล่านั้นได้ เสวยทุกข์ ความเผ็ดร้อน ความพินาศ ได้เพิ่มพูนปฏิพัต ที่เป็นป้าช้าตลอดกาลนานเหมือนอย่างนั้น.

พราหมณ์ ด้วยเหตุเพียงเท่านั้น ก็พอแล้วเพื่อจะ เปื่อน่ายในสังขารทั้งปวง พอแล้วเพื่อจะคลายกำหนด พอแล้วเพื่อจะหลุดพ้น ดังนี้.

สัตว์ทั้งหลายถูกสังโยชน์ คือ ตัณหา ผูกมัดแล้ว ย่อมแล่นไป ท่องเที่ยวไป ๐๕

- ปาลี อิติวุ. ขุ. ๒๔/๒๓๖/๑๙๓.

ภิกษุทั้งหลาย เราไม่มองเห็นสังโยชน์อื่น แม้อย่างหนึ่ง
ซึ่งเมื่อสัตว์ทั้งหลาย (สตุตา) ถูกสังโยชน์ผูกมัดแล้ว ย่อมแล่นไป
ท่องเที่ยวไป ตลอดกาลยืดยาวนาน เหมือนอย่างสังโยชน์
คือ ตัณหานี้เลย.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะว่าสัตว์ทั้งหลายที่ถูกสังโยชน์
คือ ตัณหาผูกมัดแล้ว ย่อมแล่นไป ท่องเที่ยวไป ตลอดกาล
ยืดยาวนาน.

บุรุษผู้มีตัณหาเป็นเพื่อนสอง ท่องเที่ยวไปตลอดกาล
ยืดยาวนาน ย่อมไม่ล่วงพ้นสังสารวัฏอันมีความเป็นอย่างนี้
และความเป็นอย่างอื่นไปได้.

ภิกษุรู้ซึ่งตัณหา อันเป็นเหตุให้เกิดแห่งทุกข์นี้
โดยความเป็นโทษแล้ว พึงเป็นผู้ไม่มีตัณหา ไม่มีความถือมั่น
มีสติอยู่.

หมู่มัถ์ถูกรู้นิรณ คือ อวิชา

ห่มห่อแล้ว ย่อมแล่นไป ท่องเที่ยวไป

๐๖

-บาลี อิติวุ. ๗. ๒๔/๒๓๕/๑๙๒.

ภิกษุทั้งหลาย เราไม่ม่งเห็นนิรณอื่น แม้อย่างหนึ่ง
ซึ่งเมื่อหมู่มัถ์ (ปะชา) ถูกรู้นิรณห่มห่อแล้ว ย่อมแล่นไป
ท่องเที่ยวไป ตลอดกาลยี่ดยาวนาน เหมือนอย่างนิรณ
คือ อวิชานี้เลย.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะว่าหมู่มัถ์ผู้ถูกรู้นิรณ คือ
อวิชาห่มห่อแล้ว ย่อมแล่นไป ท่องเที่ยวไป ตลอดกาล
ยี่ดยาวนาน.

ธรรมอื่นแม้อย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นเหตุให้หมู่มัถ์ถูกรู้นิรณ
นั้นห่มห่อแล้ว ต้องท่องเที่ยวไปตลอดกาลยี่ดยาวนาน
เหมือนหมู่มัถ์ผู้ถูกรู้นิรณห่มห่อแล้วไม่มีเลย.

ส่วนอริยสาวกเหล่าใด ละโมหะแล้ว ทำลายกองแห่ง
ความมืดได้แล้ว อริยสาวกเหล่านั้น ย่อมไม่ท่องเที่ยวไปอีก
เพราะอวิชาอันเป็นต้นเหตุ ย่อมไม่มีแก่อริยสาวกเหล่านั้น.

วิญญาน ไม่ใช่สิ่งที่แล่นไป ท่องเที่ยวไป ๐๗

- ปาลี ม. ม. ๑๒/๔๗๕/๔๔๒.

สาติ ได้ยินว่าเธอมีทัญญอันชั่วเห็นปานนี้เกิดขึ้นว่า
เราย่อมรู้ทั่วถึงธรรม ตามที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแล้วว่า
วิญญานนี้นั้นแหละ ย่อมแล่นไป ย่อมท่องเที่ยวไป หาใช้
สิ่งอื่นไม่ ดังนี้จริงหรือ.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ย่อมรู้ทั่วถึงธรรม ตามที่
พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแล้วว่า วิญญานนี้แหละ ย่อมแล่นไป ย่อม
ท่องเที่ยวไป หาใช้สิ่งอื่นไม่ ดังนี้จริง.

สาติ วิญญานนั้นเป็นอย่างไร.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ สภาวะที่พูดได้ รับรู้ได้ ย่อมสลายวิบาก
ของกรรมทั้งหลาย ทั้งส่วนดี ทั้งส่วนชั่วในที่นั้น ๆ นั้นเป็นวิญญาน.

โมฆบุรุษ เธอรู้ทั่วถึงธรรมอย่างนี้ที่เราแสดงแล้ว
แก่ใครเล่า โมฆบุรุษ วิญญานเป็นปฏิจจสมุปปันนธรรม
(สิ่งที่อาศัยปัจจัยแล้วเกิดขึ้น) เราได้กล่าวแล้วโดยอเนกปริยาย
ถ้าเว้นจากปัจจัยแล้ว ความเกิดขึ้นแห่งวิญญานย่อมไม่มี
ดังนี้ไม่ใช่หรือ โมฆบุรุษ ก็เมื่อเป็นดังนั้น เธอกล่าวดู
เราด้วย ขุดตนเสียด้วย จะประสบสิ่งไม่ใช่บุญเป็นอันมากด้วย
เพราะทัญญูที่ตนถือชั่วแล้ว โมฆบุรุษ ก็ความเห็นนั้นของเธอ
จักเป็นไปเพื่อความทุกข์ ไม่เกื้อกูลแก่เธอตลอดกาลนาน.

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคตรัสถามภิกษุทั้งหลายว่า.

ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจะสำคัญความข้อนี้อย่างไร
ภิกษุสาติเกวัฏฏบุตรนี้ จะเป็นผู้ทำความเจริญในธรรมวินัยนี้
ได้บ้างหรือไม่.

ข้อนี้จะมีได้อย่างไร ข้อนี้ไม่มีได้เลย พระเจ้าข้า.

เมื่อภิกษุทั้งหลายทูลอย่างนี้แล้ว ภิกษุสาติเกวัฏฏบุตร นั่งนิ่ง
เกื้อเขิน คอตก ก้มหน้า ชบเซา ไม่มีปฏิภาณ พระผู้มีพระภาค
ทอดพระเนตรเห็นดังนั้นแล้ว ได้ตรัสว่า.

โมฆบุรุษ เธอจะปรากฏด้วยทิวฐิอันชั่วนั้นของตนเอง
เราจักสอบถามภิกษุทั้งหลายในที่นี้.

ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอย่อมรู้ทั่วถึงธรรมที่เรา
แสดงแล้วเหมือนสาติภิกษุ กล่าวตู่เราด้วย ขุดตนเสียด้วย
จะประสบลสิ่งไม่ใช่บุญเป็นอันมากด้วย เพราะทิวฐิที่ตนถือชั่ว
แล้วดังนี้ไซ้ไหม.

ข้อนี้ไม่มีเลย พระเจ้าข้า เพราะวิญญาณอาศัยปัจจัยแล้วเกิดขึ้น
พระผู้มีพระภาคตรัสแล้วแก่พวกข้าพระองค์ โดยอเนกปริยาย ถ้าเว้นจาก
ปัจจัยแล้ว ความเกิดขึ้นแห่งวิญญาณย่อมไม่มี.

ภิกษุทั้งหลาย ทีละ พวกเธอรู้ทั่วถึงธรรมที่เราแสดง
อย่างนี้ถูกแล้ว ภิกษุทั้งหลาย วิญญาณอาศัยปัจจัยแล้วเกิดขึ้น
เราได้กล่าวแล้วโดยอเนกปริยาย ถ้าเว้นจากปัจจัยแล้ว ความ
เกิดขึ้นแห่งวิญญาณไม่ได้มี ก็แต่ภิกษุสาติเกวัฏฏบุตรนี้

กล่าวคู่เราด้วย ขุดตนเสียด้วย จะประสบสิ่งไม่ใช่บุญเป็นอันมากด้วย เพราะทักขิณที่ตนถือชั่วแล้ว ความเห็นนั้นของโมฆบุรุษนั้น จักเป็นไปเพื่อความทุกข์ ไม่เกื้อกูลแก่เธอตลอดกาลนาน.

ภิกษุทั้งหลาย วิญญาณอาศัยปัจจัยใด ๆ เกิดขึ้น ก็ถึงความนับด้วยปัจจัยนั้น ๆ วิญญาณอาศัยจักขุและรูปทั้งหลายเกิดขึ้น ก็ถึงความนับว่าจักขุวิญญาณ วิญญาณอาศัยโสตและเสียงทั้งหลายเกิดขึ้น ก็ถึงความนับว่าโสตวิญญาณ วิญญาณอาศัยฆานะและกลิ่นทั้งหลายเกิดขึ้น ก็ถึงความนับว่าฆานวิญญาณ วิญญาณอาศัยชีวหาและรสทั้งหลายเกิดขึ้น ก็ถึงความนับว่าชีวหาวิญญาณ วิญญาณอาศัยกายและไผฏฐัพพะทั้งหลายเกิดขึ้น ก็ถึงความนับว่ากายวิญญาณ วิญญาณอาศัยมโนและธรรมทั้งหลายเกิดขึ้น ก็ถึงความนับว่ามโนวิญญาณ.

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนไฟอาศัยเชื้อใด ๆ ติดขึ้น ก็ถึงความนับด้วยเชื่อนั้น ๆ ไฟอาศัยไม้ติดขึ้น ก็ถึงความนับว่าไฟไม้ ไฟอาศัยป่าติดขึ้น ก็ถึงความนับว่าไฟป่า ไฟอาศัยหญ้าติดขึ้น ก็ถึงความนับว่าไฟหญ้า ไฟอาศัยมูลโคติดขึ้น ก็ถึงความนับว่าไฟมูลโค ไฟอาศัยกลีบติดขึ้น ก็ถึงความนับ

ว่าไฟกลบ ไฟอาศัยหยากเยื่อติดขึ้น ก็ถึงความนับว่า
ไฟหยากเยื่อ ฉนฺได.

ภิกษุทั้งหลาย ฉนฺนํก็เหมือนกัน วิญญาณอาศัย
ปัจจัยใด ๆ เกิดขึ้น ก็ถึงความนับด้วยปัจจัยนั้น ๆ วิญญาณ
อาศัยจักขุและรูปทั้งหลายเกิดขึ้น ก็ถึงความนับว่า จักขุ-
วิญญาณ วิญญาณอาศัยโสตและเสียงทั้งหลายเกิดขึ้น
ก็ถึงความนับว่า โสตวิญญาณ วิญญาณอาศัยฆานะและกลิ่น
ทั้งหลายเกิดขึ้น ก็ถึงความนับว่า ฆานวิญญาณ วิญญาณอาศัย
ชีวหาและรสทั้งหลายเกิดขึ้น ก็ถึงความนับว่า ชิวหาวิญญาณ
วิญญาณอาศัยกายและโผฏฐัพพะทั้งหลายเกิดขึ้น ก็ถึงความ
นับว่า กายวิญญาณ วิญญาณอาศัยมโนและธรรมทั้งหลาย
เกิดขึ้น ก็ถึงความนับว่า มโนวิญญาณ.

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายย่อมเห็นความเกิดขึ้น
ของสิ่งนี้ (ภูตมัท) ๑ หรือไม.

เห็น พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายย่อมเห็นว่า สิ่งนั้นเกิดขึ้น
เพราะอาหาร อย่างนั้นใช่ไหม.

เห็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

๑. บาลีคำนี้ มีสำนวนแปลอย่างอื่นอีก เช่น ขันธบัญญัติ, ขันธ ๕ เป็นต้น. -ผู้รวบรวม

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายย่อมเห็นว่า สิ่งนั้น
มีความดับเป็นธรรมดา เพราะความดับแห่งอาหาร อย่างนั้น
ใช่ไหม.

เห็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย ความสงสัยและความเคลือบแคลง
ย่อมเกิดขึ้นว่า สิ่งนี้มีอยู่หรือไม่มี อย่างนั้นใช่ไหม.

เป็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย ความสงสัยและความเคลือบแคลง
ย่อมเกิดขึ้นว่า สิ่งนั้นเกิดขึ้นเพราะอาหาร อย่างนั้นใช่ไหม.

เป็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย ความสงสัยและความเคลือบแคลง
ย่อมเกิดขึ้นว่า สิ่งนั้นมีความดับเป็นธรรมดา เพราะความดับ
แห่งอาหาร อย่างนั้นใช่ไหม.

เป็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลเห็นอยู่ด้วยปัญญาอันชอบตาม
ความเป็นจริงว่า สิ่งนี้เกิดขึ้นแล้ว ย่อมละความสงสัยที่เกิดขึ้น
เสียได้ อย่างนั้นใช่ไหม.

เป็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลเห็นอยู่ด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงว่า สิ่งนั้นเกิดขึ้นเพราะอาหาร ย่อมละความสงสัยที่เกิดขึ้นเสียได้ อย่างนั้นใช้ไหม.

เป็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลเห็นอยู่ด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงว่า สิ่งนั้นมีความดับเป็นธรรมดา เพราะความดับแห่งอาหาร ย่อมละความสงสัยที่เกิดขึ้นเสียได้ อย่างนั้นใช้ไหม.

เป็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายหมดความสงสัยในข้อที่ว่า สิ่งนี้เกิดขึ้นแล้วเพราะเหตุอย่างนี้ๆ ใช้ไหม.

เป็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายหมดความสงสัยในข้อที่ว่า สิ่งนั้นเกิดขึ้นเพราะอาหาร อย่างนั้นใช้ไหม.

เป็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายหมดความสงสัยในข้อที่ว่า สิ่งนั้นมีความดับเป็นธรรมดา เพราะความดับแห่งอาหาร อย่างนั้นใช้ไหม.

เป็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายเห็นอยู่ด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงว่า สิ่งนี้เกิดขึ้นแล้ว อย่างนั้นใช่ไหม.

เป็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายเห็นอยู่ด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงว่า สิ่งนั้นเกิดขึ้นเพราะอาหาร อย่างนั้นใช่ไหม.

เป็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายเห็นอยู่ด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงว่า สิ่งนั้นมีความดับเป็นธรรมดา เพราะความดับแห่งอาหาร อย่างนั้นใช่ไหม.

เป็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย หากว่าเธอทั้งหลาย พึงติดอยู่ (อลสียะถ) เพลิดเพลินอยู่ (เกพาเยถ) ปรารถนาอยู่ (ธเนยุยาถ) ยึดถือว่าเป็นของเราอยู่ (มมาเยถ) ซึ่งทิฏฐิอันบริสุทธิ์ผุดผ่องอย่างนี้ เธอทั้งหลายพึงรู้ทั่วถึงธรรมที่เปรียบได้กับพวงแพอันเราแสดงแล้ว เพื่อประโยชน์ในการสลัดออก ไม่ใช่แสดงแล้วเพื่อให้ยึดถือไว้ อย่างนั้นใช่ไหม.

ข้อนี้ไม่เป็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย หากว่าเธอทั้งหลาย ไม่ติดอยู่
(น อลลียะ) ไม่เพติดเพตินอยู่ (น เกฬายะ) ไม่ปรารธนาอยู่
(น ธเนยฺยธ) ไม่ยึดถือว่าเป็นของเราอยู่ (น มมาเยธ) ซึ่งทิวณฺณ
บริสุทธิผุดผ่องอย่างนี้ เธอทั้งหลายพึงรู้ทั่วถึงธรรมที่เปรียบ
ได้กับพวงแพอันเราแสดงแล้ว เพื่อประโยชน์ในการสลัดออก
ไม่ใช่แสดงแล้ว เพื่อให้ยึดถือไว้ อย่างนั้นใช้ไหม.

เป็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

(จากนั้นทรงแสดงเรื่องอาหาร ๔ ปฏิจสมุปบาท และธรรมอื่น
อีกหลายประการ ผู้อ่านสามารถศึกษาได้จากเนื้อความเต็มของพระสูตรนี้.
-ผู้รวบรวม)

ตัณหา คือ เชื้อแห่งการเกิด

๐๘

-บาลี สฬา. ส. ๑๘/๔๘๕/๘๐๐.

วิจนะ เราย่อมบัญญัติความบังเกิดขึ้นสำหรับผู้ที่ยังมีอุปาทานอยู่ (อุปาทานุส) ไม่ใช่สำหรับผู้ที่ไม่มียุพาทาน.

วิจนะ เปรียบเหมือน ไฟที่มีเชื้อ ย่อมลุกโผลงขึ้นได้ (อคคิ อุปาทานุส) ที่ไม่มีเชื้อ ก็ลุกโผลงขึ้นไม่ได้ อุปมานี้ฉันใด อุปไมยก็ฉันนั้น.

วิจนะ เราย่อมบัญญัติความบังเกิดขึ้นสำหรับผู้ที่ยังมีอุปาทานอยู่ ไม่ใช่สำหรับผู้ที่ไม่มียุพาทาน.

พระโคตมผู้เจริญ ถ้าสมัยใด เปลวไฟ ถูกลมพัดหลุดปลิวไปไกล สมัยนั้น พระโคตมย่อมบัญญัติซึ่งอะไรว่าเป็นเชื้อแก่เปลวไฟนั้น ถ้าถือว่ามันยังมีเชื้ออยู่.

วิจนะ สมัยใด เปลวไฟ ถูกลมพัดหลุดปลิวไปไกล เราย่อมบัญญัติเปลวไฟนั้นว่า มีลมนั้นแหละเป็นเชื้อ วิจนะ เพราะว่า สมัยนั้น ลมย่อมเป็นเชื้อของเปลวไฟนั้น.

พระโคตมผู้เจริญ ถ้าสมัยใด สัตว์ทอดทิ้งกายนี้ และยังไม่บังเกิดขึ้นด้วยกายอื่น สมัยนั้น พระโคตมย่อมบัญญัติซึ่งอะไร ว่าเป็นเชื้อแก่สัตว์นั้น ถ้าถือว่ามันยังมีเชื้ออยู่.

วิจนะ สมัยใด สัตว์ (สตฺโต) ทอดทิ้งกายนี้และยังไม่บังเกิดขึ้นด้วยกายอื่น เรากล่าวสัตว์นั้นว่า มีตัณหานั่นแหละเป็นเชื้อ เพราะว่า สมัยนั้น ตัณหาย่อมเป็นเชื้อของสัตว์นั้น.

เครื่องนำไปสู่ภพ

๐๙

-บาลี ขนฺธ. ส. ๑๗/๒๓๓/๓๖๘.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระองค์ตรัสว่า เครื่องนำไปสู่ภพ เครื่องนำไปสู่ภพ ดังนี้ ก็เครื่องนำไปสู่ภพเป็นอย่างไร และความดับไม่เหลือของเครื่องนำไปสู่ภพเป็นอย่างไร พระเจ้าข้า.

ราธะ จันทะ (ความพอใจ) รากะ (ความกำหนด) นันทิ (ความเพลิน) ตัณฑา (ความอยาก) อุบายะ (ความเข้าถึง) และอุปาทาน (ความถือมั่น) อันเป็นเครื่องตั้งทับเครื่องเข้าไปอาศัย และเครื่องนอนเนื่องแห่งจิต (เจตโส อธิภูจฺจนา-ภินิเวสานุสฺสา) ในรูป สิ่งเหล่านี้เราเรียกว่า เครื่องนำไปสู่ภพ ความดับไม่เหลือของเครื่องนำไปสู่ภพมิได้ เพราะความดับไม่เหลือของจันทะ รากะ นันทิ ตัณฑา อุบายะ และอุปาทาน เหล่านี้มันเอง.

ราธะ จันทะ รากะ นันทิ ตัณฑา อุบายะ และอุปาทาน อันเป็นเครื่องตั้งทับ เครื่องเข้าไปอาศัย และเครื่องนอนเนื่องแห่งจิตในเวทนา ... ในสัญญา ... ในสังขารทั้งหลาย ... ในวิญญาน สิ่งเหล่านี้เราเรียกว่า เครื่องนำไปสู่ภพ ความดับไม่เหลือของเครื่องนำไปสู่ภพมิได้ เพราะความดับไม่เหลือของจันทะ รากะ นันทิ ตัณฑา อุบายะ และอุปาทาน เหล่านี้มันเอง.

ความมีขึ้นแห่งภพ (นัยที่ ๑)

๑๐

-บาลี ดิ.ก. อ. ๒๐/๒๘๗/๕๑๖.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระองค์ตรัสว่า ภพ ภพ ดังนี้ ภพ ย่อมมีได้ด้วยเหตุเพียงเท่าไร พระเจ้าข้า.

อานนท์ ถ้ากรรมมีกามธาตุ^๑ เป็นวิบาก จะไม่ได้มีแล้ว กามภพจะพึงปรากฏได้หรือ.

ไม่พึงปรากฏเลย พระเจ้าข้า.

อานนท์ ด้วยเหตุนี้แหละ กรรมจึงเป็นผืนนา (กมัม เขตต์) วิญญาณเป็นพืช (วิญญาณัม พืช) ตัณหาเป็นยางของพืช (ตณฺหา สีนโห) วิญญาณของสัตว์ทั้งหลายที่มีอวิชชาเป็นเครื่องกัน มีตัณหาเป็นเครื่องผูก ตั้งอยู่แล้วด้วยธาตุชั้นทรมการบังเกิดขึ้นในภพใหม่ต่อไป ย่อมมีได้ด้วยอาการอย่างนี้ (อวิชชานีวรณานํ สุตตานํ ตณฺหาสญฺโญชนานํ หีนาย ธาตุยา วิญญาณํ ปตฺถิจิตฺตํ เอวํ อายตฺตํ ปุนฯ พุทฺธาภินิพฺพตฺติ โหติ).

อานนท์ ถ้ากรรมมีรูปธาตุ^๒ เป็นวิบาก จะไม่ได้มีแล้ว รูปภพจะพึงปรากฏได้หรือ.

ไม่พึงปรากฏเลย พระเจ้าข้า.

๑. กามธาตุ = ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ และธาตุลม. -ผู้รวบรวม

๒. รูปธาตุ = สิ่งที่เป็นรูปในส่วนละเอียด. -ผู้รวบรวม

อานนท์ ด้วยเหตุนี้แหละ กรรมจึงเป็นผืนนา
 วิญญาณเป็นพืช ตัณหาเป็นยางของพืช วิญญาณของ
 สัตว์ทั้งหลายที่มีวิชาเป็นเครื่องกั้น มีตัณหาเป็นเครื่องผูก
 ตั้งอยู่แล้วด้วยธาตุชั้นกลาง (มชฺฌิมาย ธาตุยา) การบังเกิดขึ้น
 ในภพใหม่ต่อไป ย่อมมีได้ด้วยอาการอย่างนี้.

อานนท์ ถ้ากรรมมีรูปธาตุ^๑ เป็นวิบาก จะไม่ได้มีแล้ว
 อรูปภพจะพึงปรากฏได้หรือ.

ไม่พึงปรากฏเลย พระเจ้าข้า.

อานนท์ ด้วยเหตุนี้แหละ กรรมจึงเป็นผืนนา
 วิญญาณเป็นพืช ตัณหาเป็นยางของพืช วิญญาณของ
 สัตว์ทั้งหลายที่มีวิชาเป็นเครื่องกั้น มีตัณหาเป็นเครื่องผูก
 ตั้งอยู่แล้วด้วยธาตุชั้นประณีต (ปณีตยา ธาตุยา) การบังเกิดขึ้น
 ในภพใหม่ต่อไป ย่อมมีได้ด้วยอาการอย่างนี้.

อานนท์ ภพ ย่อมมีได้ด้วยอาการอย่างนี้แล.

๑. อรูปธาตุ = สิ่งที่ไม่ใช่รูป เป็นนามธรรม เช่น เวทนา สัญญา สังขาร (ผู้ได้สมาธิระดับ
 อากาสาณัญจายตนะขึ้นไป). -ผู้รวบรวม

ความมีขึ้นแห่งภพ (นัยที่ ๒)

๑๑

-บาลี ดิ.ก. อ. ๒๐/๒๘๘/๕๑๗.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระองค์ตรัสว่า ภพ ภพ ดังนี้ ภพ ย่อมมีได้ด้วยเหตุเพียงเท่าไร พระเจ้าข้า.

อานนทฺ ถ้ากรรมมีกามธาตุเป็นวิบาก จะไม่ได้มีแล้ว กามภพจะพึงปรากฏได้หรือ.

ไม่พึงปรากฏเลย พระเจ้าข้า.

อานนทฺ ด้วยเหตุนี้แหละ กรรมจึงเป็นผืนนา (กมัม เขตต์) วิญญาณเป็นพืช (วิญญาณัม พืช) ตัณหาเป็นยางของพืช (ตณฺหา สินฺโน) ความเจตนาที่ดี ความปรารถนาที่ดี ของสัตว์ทั้งหลายที่มีอวิชชาเป็นเครื่องกั้น มีตัณหาเป็นเครื่องผูก ตั้งอยู่แล้วด้วยธาตุชั้นทรม การบังเกิดขึ้นในภพใหม่ต่อไป ย่อมมีได้ด้วยอาการอย่างนี้ (อวิชชานีวรณานํ สุตตานํ ตณฺหา-สญฺโฆชนานํ หีนาย ธาตุยา เจตนา ปตฺถุจฺจิตา ปตฺถนา ปตฺถุจฺจิตา เอวํ อายตฺติ ปุนพฺภวาวกัณิพฺพตฺติ โหติ).

อานนทฺ ถ้ากรรมมีรูปธาตุเป็นวิบาก จะไม่ได้มีแล้ว รูปภพจะพึงปรากฏได้หรือ.

ไม่พึงปรากฏเลย พระเจ้าข้า.

อานนท์ ด้วยเหตุนี้แหละ กรรมจึงเป็นผืนนา
วิญญูณเป็นพืช ตัณหาเป็นยางของพืช ความเจตนาที่ดี
ความปรารถนาที่ดี ของสัตว์ทั้งหลายที่มีวิชาเป็นเครื่องกัน
มีตัณหาเป็นเครื่องผูก ตั้งอยู่แล้วด้วยธาตุชั้นกลาง
(มธุณิมาย ธาตุยา) การบังเกิดขึ้นในภพใหม่ต่อไป ย่อมมีได้
ด้วยอาการอย่างนี้.

อานนท์ ถ้ากรรมมีรูปธาตุเป็นวิบาก จะไม่ได้มีแล้ว
อรูปภพจะพึงปรากฏได้หรือ.

ไม่พึงปรากฏเลย พระเจ้าข้า.

อานนท์ ด้วยเหตุนี้แหละ กรรมจึงเป็นผืนนา
วิญญูณเป็นพืช ตัณหาเป็นยางของพืช ความเจตนาที่ดี
ความปรารถนาที่ดี ของสัตว์ทั้งหลายที่มีวิชาเป็นเครื่องกัน
มีตัณหาเป็นเครื่องผูก ตั้งอยู่แล้วด้วยธาตุชั้นประณีต
(ปณิตาย ธาตุยา) การบังเกิดขึ้นในภพใหม่ต่อไป ย่อมมีได้
ด้วยอาการอย่างนี้.

อานนท์ ภพ ย่อมมีได้ด้วยอาการอย่างนี้แล.

ภพ ๓ (กามภพ รูปภพ อรูปภพ)

๑๒

-บาลี นิทาน. ส. ๑๖/๕๒/๙๒.

ภิกษุทั้งหลาย ภพ^๑ เป็นอย่างไรเล่า.

ภิกษุทั้งหลาย ภพทั้งหลาย ๓ อย่าง เหล่านี้ คือ
กามภพ รูปภพ อรูปภพ ภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่า ภพ.

ความก่อกวนพร้อมแห่งภพ ย่อมมี
เพราะความก่อกวนพร้อมแห่งอุปาทาน

ความดับไม่เหลือแห่งภพ ย่อมมี
เพราะความดับไม่เหลือแห่งอุปาทาน

มรรคอันประกอบด้วยองค์แปดอันประเสริฐ
นั่นเอง เป็นปฏิบัติให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งภพ ได้แก่
สิ่งเหล่านี้คือ ความเห็นชอบ (สัมมาทิฐิ) ความดำริชอบ
(สัมมาสังกัปปะ) การพูดจาชอบ (สัมมาวาจา) การทำ
การงานชอบ (สัมมากัมมันตะ) การเลี้ยงชีวิตชอบ (สัมมาชีวะ)
ความพากเพียรชอบ (สัมมาวายามะ) ความระลึกรู้ชอบ
(สัมมาสติ) ความตั้งใจมั่นชอบ (สัมมาสมาธิ).

๑. ภพ = สถานที่อันวิญญาณใช้ตั้งอาศัยเพื่อเกิดขึ้น หรือเจริญงอกงามต่อไป.
-ผู้รวบรวม

กำเนิด ๔

๑๓

-บาลี ม. ๑๒/๑๔๖/๑๖๙.

สารีบุตร กำเนิด ๔ ประการเหล่านี้มีอยู่ ๔ ประการ
อะไรบ้าง คือ

- (๑) อัมมชะกำเนิด (เกิดในไข่)
- (๒) ชลาพุชะกำเนิด (เกิดในครรภ์)
- (๓) สังเสทชะกำเนิด (เกิดในของสกปรก)
- (๔) โอปปาติกะกำเนิด (เกิดผุดขึ้น)

สารีบุตร ก็อัมมชะกำเนิด เป็นอย่างไรเล่า สัตว์
ทั้งหลายเหล่าใด ชำแรกเปลือกแห่งฟองเกิด นี้เราเรียกว่า
อัมมชะกำเนิด.

สารีบุตร ก็ชลาพุชะกำเนิด เป็นอย่างไรเล่า สัตว์
ทั้งหลายเหล่าใด ชำแรกไส้ (มดลูก) เกิด นี้เราเรียกว่า
ชลาพุชะกำเนิด.

สารีบุตร ก็สังเสทชะกำเนิด เป็นอย่างไรเล่า สัตว์
ทั้งหลายเหล่าใด ย่อมเกิดในปลาเน่า ในซากศพเน่า ในขนมบูด
หรือในน้ำครำ ในของสกปรก นี้เราเรียกว่า สังเสทชะกำเนิด.

สารีบุตร ก็โอปปาติกะกำเนิด เป็นอย่างไรเล่า
เทวดาทั้งหลาย สัตว์นรกทั้งหลาย มนุษย์บางพวก และวินิบาต
บางพวก นี้เราเรียกว่า โอปปาติกะกำเนิด

คติ ๕

๑๔

- ปาลี ม. ม. ๑๒/๑๔๘/๑๗๐.

สารีบุตร คติ ๕ ประการเหล่านี้มีอยู่ ๕ ประการ
อะไรบ้าง คือ

- (๑) นรก
- (๒) กำเนิดเดรัจฉาน
- (๓) เปרטวิสัย
- (๔) มนุษย์
- (๕) เทวดา

สารีบุตร เราย่อมรู้ชัดซึ่งนรก ทางนำสัตว์ให้ถึง
นรก และปฏิปทาอันจะนำสัตว์ให้ถึงนรก อนึ่ง สัตว์ผู้ปฏิบัติ
ประการใด เบื้องหน้าจากการตายเพราะกายแตกทำลาย
ย่อมเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรก เราย่อมรู้ชัดซึ่ง
ประการนั้นด้วย.

สารีบุตร เราย่อมรู้ชัดซึ่งกำเนิดเดรัจฉาน ทางนำ
สัตว์ให้ถึงกำเนิดเดรัจฉาน และปฏิปทาอันจะนำสัตว์ให้ถึง
กำเนิดเดรัจฉาน อนึ่ง สัตว์ผู้ปฏิบัติประการใด เบื้องหน้าจาก
การตายเพราะกายแตกทำลาย ย่อมเข้าถึงกำเนิดเดรัจฉาน
เราย่อมรู้ชัดซึ่งประการนั้นด้วย.

สารีบุตร เราย่อมรู้ชัดซึ่งเปรตวิสัย ทางนำสัตว์ให้ถึงเปรตวิสัย และปฏิบัติอันจะนำสัตว์ให้ถึงเปรตวิสัย อนึ่ง สัตว์ผู้ปฏิบัติประการใด เบื้องหน้าจากการตายเพราะกายแตก ทำลาย ย่อมเข้าถึงเปรตวิสัย เราย่อมรู้ชัดซึ่งประการนั้นด้วย.

สารีบุตร เราย่อมรู้ชัดซึ่งเหล่ามนุษย์ ทางนำสัตว์ให้ถึงมนุษย์โลก และปฏิบัติอันจะนำสัตว์ให้ถึงมนุษย์โลก อนึ่ง สัตว์ผู้ปฏิบัติประการใด เบื้องหน้าจากการตายเพราะกายแตกทำลาย ย่อมบังเกิดในหมู่มนุษย์ เราย่อมรู้ชัดซึ่งประการนั้นด้วย.

สารีบุตร เราย่อมรู้ชัดซึ่งเทวดาทิ้งหลาย ทางนำสัตว์ให้ถึงเทวโลก และปฏิบัติอันจะนำสัตว์ให้ถึงเทวโลก อนึ่ง สัตว์ผู้ปฏิบัติประการใด เบื้องหน้าจากการตายเพราะกายแตกทำลาย ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ เราย่อมรู้ชัดซึ่งประการนั้นด้วย.

สารีบุตร เราย่อมรู้ชัดซึ่งนิพพาน ทางนำสัตว์ให้ถึงนิพพาน และปฏิบัติอันจะนำสัตว์ให้ถึงนิพพาน อนึ่ง สัตว์ผู้ปฏิบัติประการใด ย่อมกระทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะไม่ได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไปด้วยปัญญาอันยิ่งเองในปัจจุบัน เข้าถึงแล้วแลอยู่ เราย่อมรู้ชัดซึ่งประการนั้นด้วย.

สารีบุตร เราย่อมกำหนดรู้ใจบุคคลบางคนในโลกนี้ ด้วยใจอย่างนี้ว่า บุคคลนี้ ปฏิบัติอย่างนั้น ดำเนินอย่างนั้น และขึ้นสู่หนทางนั้น เบื้องหน้าจากการตายเพราะกายแตก ทำลาย จักเข้าถึงอบาย ทุกติ วินิบาท นรก โดยสมัยต่อมา เราได้เห็นบุคคลนั้น เบื้องหน้าจากการตายเพราะกายแตกทำลาย เข้าถึงแล้วซึ่งอบาย ทุกติ วินิบาท นรก เสวยทุกขเวทนาอันแรงกล้า เผ็ดร้อนโดยส่วนเดียว ด้วยทิพยจักขุ อันบริสุทธิ ล่วงจักขุของมนุษย์.

สารีบุตร เปรียบเหมือนหลุมถ่านเพลิง ลึก ยิ่งกว่าชั่วบุรุษ เต็มไปด้วยถ่านเพลิง ปราศจากเปลว ปราศจากควัน ลำดับนั้น บุรุษผู้มีตัวอันความร้อนแผดเผา เหน็ดเหนื่อย หิว กระจาย มุ่งมาสู่หลุมถ่านเพลิงนั้นแหละ โดยหนทางสายเดียว บุรุษผู้มีจักขุเห็นเขาแล้ว พึงกล่าวอย่างนี้ว่า บุรุษผู้เจริญนี้ ปฏิบัติอย่างนั้น ดำเนินอย่างนั้น และขึ้นสู่หนทางนั้น จักมาถึงหลุมถ่านเพลิงนี้ทีเดียว โดยสมัยต่อมา บุรุษผู้มีจักขุนั้น พึงเห็นเขาตกลงในหลุมถ่านเพลิงนั้น เสวยทุกขเวทนาอันแรงกล้า เผ็ดร้อนโดยส่วนเดียว.

สารีบุตร ฉันทักฉันทันนั้น เราย่อมกำหนดรู้ใจบุคคลบางคนในโลกนี้ด้วยใจอย่างนี้ว่า บุคคลนี้ ปฏิบัติอย่างนั้น ดำเนินอย่างนั้น และขึ้นสู่หนทางนั้น เบื้องหน้าจากการตาย

เพราะกายแตกทำลาย จักเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก โดยสมัยต่อมา เราย่อมเห็นบุคคลนั้น เบื้องหน้าจากการตาย เพราะกายแตกทำลาย เข้าถึงแล้วซึ่งอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก เสวยทุกขเวทนาอันแรงกล้า เผ็ดร้อนโดยส่วนเดียว ด้วยทิพยจักษุอันบริสุทธิ์ ล่วงจักษุของมนุษย์.

สารีบุตร เราย่อมกำหนดรู้ใจบุคคลบางคนในโลกนี้ ด้วยใจอย่างนี้ว่า บุคคลนี้ ปฏิบัติอย่างนั้น ดำเนินอย่างนั้น และขึ้นสู่หนทางนั้น เบื้องหน้าจากการตายเพราะกายแตกทำลาย จักเข้าถึงกำเนิดเดรัจฉาน โดยสมัยต่อมา เราย่อมเห็นบุคคลนั้น เบื้องหน้าจากการตายเพราะกายแตกทำลาย เข้าถึงแล้วซึ่งกำเนิดเดรัจฉาน เสวยทุกขเวทนาอันแรงกล้า เผ็ดร้อน ด้วยทิพยจักษุอันบริสุทธิ์ ล่วงจักษุของมนุษย์.

สารีบุตร เปรียบเหมือนหลุมคูด ลึกยิ่งกว่าชั่วบุรุษ เต็มไปด้วยคูด ลำดับนั้น บุรุษผู้มีตัวอันความร้อนแผดเผา เหน็ดเหนื่อย หิว กระจาย มุ่งมาสู่หลุมคูดนั้นแหละ โดยหนทางสายเดียว บุรุษผู้มีจักษุเห็นเขาแล้ว พึงกล่าวอย่างนี้ว่า บุรุษผู้เจริญนี้ ปฏิบัติอย่างนั้น ดำเนินอย่างนั้น และขึ้นสู่หนทางนั้น จักมาถึงหลุมคูดนี้ทีเดียว โดยสมัยต่อมา บุรุษผู้มีจักษุนั้น พึงเห็นเขาตกลงในหลุมคูดนั้น เสวยทุกขเวทนาอันแรงกล้า เผ็ดร้อน.

สารีบุตร จันใดกัณันนั้น เราย่อมกำหนดรู้ใจบุคคลบางคนในโลกนี้ด้วยใจอย่างนี้ว่า บุคคลนี้ ปฏิบัติอย่างนั้น ดำเนินอย่างนั้น และขึ้นสู่หนทางนั้น เบื้องหน้าจากการตาย เพราะกายแตกทำลาย จักเข้าถึงกำเนิดไตรจ্ঞาน โดยสมัยต่อมา เราย่อมเห็นบุคคลนั้น เบื้องหน้าจากการตาย เพราะกายแตกทำลาย เข้าถึงแล้วซึ่งกำเนิดไตรจ্ঞาน เสวยทุกขเวทนาอันแรงกล้า เผ็ดร้อน ด้วยทิพยจักขุอันบริสุทธิ์ ล่วงจักขุของมนุษย์.

สารีบุตร เราย่อมกำหนดรู้ใจบุคคลบางคนในโลกนี้ ด้วยใจอย่างนี้ว่า บุคคลนี้ ปฏิบัติอย่างนั้น ดำเนินอย่างนั้น และขึ้นสู่หนทางนั้น เบื้องหน้าจากการตายเพราะกายแตกทำลาย จักเข้าถึงเปรตวิสัย โดยสมัยต่อมา เราย่อมเห็นบุคคลนั้น เบื้องหน้าจากการตายเพราะกายแตกทำลาย เข้าถึงแล้วซึ่งเปรตวิสัย เสวยทุกขเวทนาเป็นอันมาก ด้วยทิพยจักขุอันบริสุทธิ์ ล่วงจักขุของมนุษย์.

สารีบุตร เปรียบเหมือนต้นไม้เกิดในพื้นที่อันไม่เสมอ มีใบอ่อนและใบแก่อันเบาบาง มีเงาอันโปร่ง ลำต้นนั้น บุรุษผู้มีตัวอันความร้อนแผดเผา เห็นดเหนียว หิวกระหาย มุ่งมาสู่ต้นไม้นั้นแหละ โดยหนทางสายเดียว บุรุษผู้มี

จักษุเห็นเขาแล้ว ฟังกล่าวอย่างนี้ว่า บุรุษผู้เจริญนี้ ปฏิบัติ
อย่างนั้น ดำเนินอย่างนั้น และขึ้นสู่หนทางนั้น จักมาถึงต้นไม้
ทีเดียว โดยสมัยต่อมา บุรุษผู้มีจักษุนั้น ฟังเห็นเขานั่งหรือ
นอนในเงาต้นไม้ นั้น เสวยทุกขเวทนาเป็นอันมาก.

สารีบุตร จันใดก็จันนั้น เราย่อมกำหนดรู้ใจบุคคล
บางคนในโลกนี้ด้วยใจอย่างนี้ว่า บุคคลนี้ ปฏิบัติอย่างนั้น
ดำเนินอย่างนั้น และขึ้นสู่หนทางนั้น เบื้องหน้าจากการตาย
เพราะกายแตกทำลาย จักเข้าถึงเปรตวิสัย โดยสมัยต่อมา
เราย่อมเห็นบุคคลนั้น เบื้องหน้าจากการตายเพราะกายแตก
ทำลาย เข้าถึงแล้วซึ่งเปรตวิสัย เสวยทุกขเวทนาเป็นอันมาก
ด้วยทิพยจักษุอันบริสุทธิ์ ล่วงจักษุของมนุษย์.

สารีบุตร เราย่อมกำหนดรู้ใจบุคคลบางคนในโลกนี้
ด้วยใจอย่างนี้ว่า บุคคลนี้ ปฏิบัติอย่างนั้น ดำเนินอย่างนั้น
และขึ้นสู่หนทางนั้น เบื้องหน้าจากการตายเพราะกายแตก
ทำลาย จักบังเกิดในหมู่มนุษย์ โดยสมัยต่อมา เราย่อมเห็น
บุคคลนั้น เบื้องหน้าจากการตายเพราะกายแตกทำลาย
บังเกิดแล้วในหมู่มนุษย์ เสวยสุขเวทนาเป็นอันมาก ด้วย
ทิพยจักษุอันบริสุทธิ์ ล่วงจักษุของมนุษย์.

สารีบุตร เปรียบเหมือนต้นไม้เกิดในพื้นที่อันเสมอ มีใบอ่อนและใบแก่อันหนา มีเงาหนาทึบ ลำต้นนั้น บุรุษผู้มีตัวอันความร้อนแผดเผา เหน็ดเหนื่อย หิว กระทบ มุ่งมาสู่ต้นไม้นั้นแหละ โดยหนทางสายเดียว บุรุษผู้มีจักขุเห็นเขาแล้ว พึงกล่าวอย่างนี้ว่า บุรุษผู้เจริญนี้ ปฏิบัติอย่างนั้น ดำเนินอย่างนั้น และขึ้นสู่หนทางนั้น จักมาถึงต้นไม้นี้ทีเดียว โดยสมัยต่อมา บุรุษผู้มีจักขุนั้น พึงเห็นเขานั่งหรือนอนในเงาต้นไม้นั้น เสวยสุขเวทนาเป็นอันมาก.

สารีบุตร ฉันทิโกฉันทันนั้น เราย่อมกำหนดรู้ใจบุคคลบางคนในโลกนี้ด้วยใจอย่างนี้ว่า บุคคลนี้ ปฏิบัติอย่างนั้น ดำเนินอย่างนั้น และขึ้นสู่หนทางนั้น เบื้องหน้าจากการตาย เพราะกายแตกทำลาย จักบังเกิดในหมู่มนุษย์ โดยสมัยต่อมา เราย่อมเห็นบุคคลนั้น เบื้องหน้าจากการตายเพราะกายแตกทำลาย บังเกิดแล้วในหมู่มนุษย์ เสวยสุขเวทนาเป็นอันมาก ด้วยทิพยจักขุอันบริสุทธิ์ ล่วงจักขุของมนุษย์.

สารีบุตร เราย่อมกำหนดรู้ใจบุคคลบางคนในโลกนี้ด้วยใจอย่างนี้ว่า บุคคลนี้ ปฏิบัติอย่างนั้น ดำเนินอย่างนั้น และขึ้นสู่หนทางนั้น เบื้องหน้าจากการตายเพราะกายแตกทำลาย จักเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ โดยสมัยต่อมา เราย่อม

เห็นบุคคลนั้น เบื้องหน้าจากการตายเพราะกายแตกทำลาย
เข้าถึงแล้วซึ่งสุคติโลกสวรรค์ เสวยสุขเวทนาโดยส่วนเดียว
ด้วยทิพยจักขุอันบริสุทธิ์ ล่วงจักขุของมนุษย์.

สารีบุตร เปรียบเหมือนปราสาท ในปราสาทนั้น
มีเรือนยอด ซึ่งฉาบทาแล้ว ทั้งภายในและภายนอก
หาช่องลมไม่ได้ มีวงกรอบอันสนิท มีบานประตู และ
หน้าต่างอันปิดสนิทดี ในเรือนยอดนั้น มีบัลลังก์อันลาด
ด้วยผ้าโกเชาว์ขนยาว ลาดด้วยเครื่องลาดทำด้วยขนแกะ
สีขาว ลาดด้วยขนเจียมเป็นแผ่นทึบ มีเครื่องลาดอย่างดี
ทำด้วยหนังชะมด มีเพดานกั้นในเบื้องบน มีหมอนแดง
วาง ณ ข้างทั้งสอง ลำดับนั้น บุรุษผู้มีตัวอันความร้อน
แผดเผา เหน็ดเหนื่อย หิว กระจาย มุ่งมาสู่ปราสาทนั้นแหละ
โดยหนทางสายเดียว บุรุษผู้มีจักขุเห็นเขาแล้ว พึงกล่าว
อย่างนี้ว่า บุรุษผู้เจริญนี้ ปฏิบัติอย่างนั้น ดำเนินอย่างนั้น และ
ขึ้นสู่หนทางนั้น จักมาถึงปราสาทนี้ทีเดียว โดยสมัยต่อมา
บุรุษผู้มีจักขุนั้น พึงเห็นเขานั่งหรือนอนบนบัลลังก์ใน
เรือนยอด ณ ปราสาทนั้น เสวยสุขเวทนาโดยส่วนเดียว.

สารีบุตร ฉันทิกันันนั้น เราย่อมกำหนดรู้ใจบุคคล
บางคนในโลกนี้ด้วยใจอย่างนี้ว่า บุคคลนี้ ปฏิบัติอย่างนั้น

ดำเนินอย่างนั้น และขึ้นสู่หนทางนั้น เบื้องหน้าจากการตาย เพราะกายแตกทำลาย จักเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ โดยสมัยต่อมา เราย่อมเห็นบุคคลนั้น เบื้องหน้าจากการตายเพราะ กายแตกทำลาย เข้าถึงแล้วซึ่งสุคติโลกสวรรค์ เสวยสุขเวทนา โดยส่วนเดียว ด้วยทิพยจักขุอันบริสุทธิ์ ล่วงจักขุของมนุษย์.

สารีบุตร เราย่อมกำหนดรู้ใจบุคคลบางคนในโลกนี้ ด้วยใจอย่างนี้ว่า บุคคลนี้ ปฏิบัติอย่างนั้น ดำเนินอย่างนั้น และขึ้นสู่หนทางนั้น จักกระทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะไม่ได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งเองในปัจจุบัน เข้าถึงอยู่ โดยสมัยต่อมา เราย่อมเห็นบุรุษนั้น กระทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะไม่ได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญา อันยิ่งเองในปัจจุบัน เข้าถึงแล้วแลอยู่ เสวยสุขเวทนาโดย ส่วนเดียว.

สารีบุตร เปรียบเหมือนสระโบกขรณี มีน้ำอันเย็น ใสสะอาด มีท่าอันดี น้ำรื่นรมย์ และในที่ที่ไม่ไกลจาก สระโบกขรณีนั้น มีแนวป่าอันทึบ ลำดับนั้น บุรุษผู้มีตัว อันความร้อนแผดเผา เหน็ดเหนื่อย หิว กระหาย มุ่งมาสู่ สระโบกขรณีนั้นแหละ โดยหนทางสายเดียว บุรุษผู้มีจักขุ

เห็นเขาแล้ว ฟังกล่าวอย่างนี้ว่า บุรุษผู้เจริญนี้ ปฏิบัติอย่างนั้น ดำเนินอย่างนั้น และขึ้นสู่หนทางนั้น จักมาถึงสระโบกขรณีนี้ ที่เดียว โดยสมัยต่อมา บุรุษผู้มีจักขุนั้น ฟังเห็นเขาลงสู่ สระโบกขรณีนั่น อาบและดื่ม ระวังความกระวนกระวาย ความเหน็ดเหนื่อย และความร้อนหมดแล้ว ขึ้นไปนั่งหรือนอนในแนวป่านั้น เสวยสุขเวทนาโดยส่วนเดียว.

สารีบุตร ฉันทิกัณณัน เราย่อมกำหนดรู้ใจบุคคล บางคนในโลกนี้ด้วยใจอย่างนี้ว่า บุคคลนี้ ปฏิบัติอย่างนั้น ดำเนินอย่างนั้น และขึ้นสู่หนทางนั้น จักกระทำให้แจ้งซึ่ง เจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะไม่ได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งเองในปัจจุบัน เข้าถึงอยู่ โดยสมัยต่อมา เราย่อมเห็นบุรุษนั้น กระทำให้แจ้งซึ่ง เจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติอันหาอาสวะไม่ได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งเองในปัจจุบัน เข้าถึงแล้ว แลอยู่ เสวยสุขเวทนาโดยส่วนเดียว.

สัตตาวาส ๙ (ที่อยู่ ที่อาศัยของสัตว์)

๑๕

-บาลี นวก. อ. ๒๓/๔๑๗/๒๒๘.

ภิกษุทั้งหลาย สัตตาวาส^๑ ๙ มีอยู่ สัตตาวาส ๙ อะไรบ้าง คือ

ภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลาย (สตุตา) ที่มีกายต่างกัน มีสัญญาต่างกันมีอยู่ ได้แก่ มนุษย์ทั้งหลาย เทวดาบางพวก และวินิบาตบางพวก นี่คือนัตตาวาสที่ ๑.

ภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลาย ที่มีกายต่างกัน มีสัญญาอย่างเดียวกันมีอยู่ ได้แก่ พวกเทวดาพรหมกายิกา (เทวดาผู้นับเนื่องในหมู่พรหม) ผู้เกิดในปฐมภูมิ^๒ (ปฐมานิพพุตา) นี่คือนัตตาวาสที่ ๒.

ภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลาย ที่มีกายอย่างเดียวกัน มีสัญญาต่างกันมีอยู่ ได้แก่ พวกเทวดาอาภัสสระ นัตตาวาสที่ ๓.

ภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลาย ที่มีกายอย่างเดียวกัน มีสัญญาอย่างเดียวกันมีอยู่ ได้แก่ พวกเทวดาสุกกิณะ นัตตาวาสที่ ๔.

๑. ที่อยู่ ที่อาศัยของสัตว์.

๒. ปฐมภูมิ ภูมิเบื้องต้น สามารถเข้าถึงได้หลายทาง เช่น ผู้ได้ปฐมฌาน, ผู้เจริญเมตตา, ผู้กระทำกุศลกรรมบถ ๑๐, ผู้ประกอบพร้อมด้วย ศรัทธา ศีล สุตตะ จาคะ ปัญญา เป็นต้น.

ภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลาย ที่ไม่มีสัญญา ไม่เสวย
เวทนาได้อยู่ได้แก่ พวกเทวดาสัญญีสัตว์^๑ นี่คือสัตตาวาสที่ ๕.

ภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลาย เพราะก้าวล่วงเสียได้
ซึ่งรูปสัญญา^๒ โดยประการทั้งปวง เพราะความดับไปแห่ง
ปฏิมสัญญา^๓ เพราะไม่ใส่ใจนันทตสัญญา^๔ จึงเข้าถึง
อากาสนัญจายตนะ^๕ มีการทำในใจว่า อากาศไม่มีที่สุด ดังนี้
มีอยู่ นี่คือสัตตาวาสที่ ๖.

ภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลาย เพราะก้าวล่วงเสียได้
ซึ่งอากาสนัญจายตนะโดยประการทั้งปวง จึงเข้าถึงวิญญา-
ณัญจายตนะ^๖ มีการทำในใจว่า วิญญาณไม่มีที่สุด ดังนี้ มีอยู่
นี่คือสัตตาวาสที่ ๗.

ภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลาย เพราะก้าวล่วงเสียได้
ซึ่งวิญญาณัญจายตนะโดยประการทั้งปวง จึงเข้าถึง
อากิญจัญญายตนะ^๗ มีการทำในใจว่า อะไรๆ ก็ไม่มี ดังนี้
มีอยู่ นี่คือสัตตาวาสที่ ๘.

๑. สัตว์ผู้ไม่มีสัญญา ไม่เสวยเวทนา เข้าถึงโดยผู้ที่ได้สัญญาเวทียตินิโรธ เป็นต้น.

๒. รูปสัญญา ความหมายรู้ในรูป.

๓. ปฏิมสัญญา ความหมายรู้อันไม่น่ายินดีในส่วนรูป.

๔. นันทตสัญญา ความหมายรู้อันมีประการต่างๆ ในส่วนรูป.

๕. ความหมายรู้ในความไม่มีที่สิ้นสุดของอากาศ.

๖. ความหมายรู้ในความไม่มีที่สุดของวิญญาณ.

๗. ความหมายรู้ในความไม่มีอะไร.

ภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลาย เพราะก้าวล่วงเสียได้
ซึ่งอาภิญญาญาณตนะโดยประการทั้งปวง จึงเข้าถึงเนวสัญญานา
สัญญายตนะ^๑ ดังนี้ มีอยู่ นี่คือสัตตาวาสที่ ๙.

ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้แล สัตตาวาส ๙.

๑. ความหมายรู้ว่า สัญญามีก็ไม่ใช่ สัญญาไม่มีก็ไม่ใช่.

วิญญานฐิติ ๗ (ที่ตั้งอยู่ของวิญญาน)

๑๖

–บาลี มห. ที. ๑๐/๘๑/๖๕.

อานนท วิญญานฐิติ (ที่ตั้งอยู่ของวิญญาน) ๗ เหล่านี้
และอายตนะ ๒ มีอยู่ วิญญานฐิติ ๗ อะไรบ้าง คือ

อานนท สัตว์ทั้งหลาย (สตฺตา) ที่มีกายต่างกัน
มีสัญญาต่างกันมีอยู่ ได้แก่ มนุษย์ทั้งหลาย เทวดาบางพวก
และวินิบาตบางพวก นี่คือนิวิญญานฐิติที่ ๑.

อานนท สัตว์ทั้งหลาย ที่มีกายต่างกัน มีสัญญา
อย่างเดียวกันมีอยู่ ได้แก่ พวกเทวดาพรหมกายิกา ที่บังเกิด
โดยปฐมภูมิ นี่คือนิวิญญานฐิติที่ ๒.

อานนท สัตว์ทั้งหลาย ที่มีกายอย่างเดียวกัน
มีสัญญาต่างกันมีอยู่ ได้แก่ พวกเทวดาอาภัสสระ นี่คือนิ
วิญญานฐิติที่ ๓.

อานนท สัตว์ทั้งหลาย ที่มีกายอย่างเดียวกัน
มีสัญญาอย่างเดียวกันมีอยู่ ได้แก่ พวกเทวดาสุกกิณหะ
นี่คือนิวิญญานฐิติที่ ๔.

๑. ในพระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ เฉพาะในพระสูตรนี้ วิญญานฐิติที่ ๒ มีคำว่า อาย
ทั้ง ๔ อยู่ แต่ไม่ตรงกับพระสูตรอื่นที่กล่าวถึงวิญญานฐิติ ๗ (คือใน ๒ สูตรของ
พระสาวีบุตรที่พระพุทธเจ้ารับรอง ๑ สูตร และพระสาวีบุตรทรงจำเอง ๑ สูตร) และ
ไม่ตรงกับพระไตรปิฎกฉบับภาษาอมฤตและภาษายุโรป ดังนั้น คำว่า อายทั้ง ๔
จึงไม่ได้นำมาใส่ในที่นี้. –ผู้รวบรวม

อานนท สัตว์ทั้งหลาย เพราะก้าวล่วงเสียได้ซึ่ง
รูปสัญญาโดยประการทั้งปวง เพราะความดับไปแห่ง
ปฏิมสัญญา เพราะไม่ใส่ใจนานัตตสัญญา จึงเข้าถึงอากาศ-
นัญจายตนะ มีการทำในใจว่า อากาศไม่มีที่สุด ดังนี้ มีอยู่
นี่คือวิญญานฐิติที่ ๕.

อานนท สัตว์ทั้งหลาย เพราะก้าวล่วงเสียได้ซึ่ง
อากาศนัญจายตนะโดยประการทั้งปวง จึงเข้าถึงวิญญา-
ณัญจายตนะ มีการทำในใจว่า วิญญานไม่มีที่สุด ดังนี้ มีอยู่
นี่คือวิญญานฐิติที่ ๖.

อานนท สัตว์ทั้งหลาย เพราะก้าวล่วงเสียได้ซึ่ง
วิญญานัญจายตนะโดยประการทั้งปวง จึงเข้าถึงอาภิ-
จัญญายตนะ มีการทำในใจว่า อะไรๆ ก็ไม่มี ดังนี้ มีอยู่
นี่คือวิญญานฐิติที่ ๗.

ส่วนอายตนะ ๒ นั้น คือ อสัณฺณูสัตตายตนะที่ ๑
และเนวสัณฺณูยานาสัณฺณูยตนะที่ ๒.

อานนท ในบรรดาวิญญานฐิติ ๗ และอายตนะ ๒ นั้น
วิญญานฐิติที่ ๑ อันใดมีอยู่ คือ สัตว์ทั้งหลาย ที่มีกายต่างกัน
มีสัญญาต่างกัน ได้แก่ มนุษย์ทั้งหลาย เทวดาบางพวก
และวิเนตตบางพวก อานนท ผู้รู้ชัดวิญญานฐิติที่ ๑ นั้น
รู้ชัดการเกิด (สมุทัย) แห่งสิ่งนั้น รู้ชัดความดับ (อตัถกมมะ)

แห่งสิ่งนั้น รู้ชัดสรว้อย (อัสสาทะ) แห่งสิ่งนั้น รู้ชัดโทษอัน
ต่ำทราวม (อาทินวะ) แห่งสิ่งนั้น และรู้ชัดอุบายเครื่อง
สลัดออก (นิสสรณะ) แห่งสิ่งนั้น ดังนี้แล้ว ควรหรือที่ผู้นั้น
จะเพลิตเพลินยั้งซึ่งวิญญาณฐิติที่ ๑ นั้น.

ข้อนั้น เป็นไปไม่ได้ พระเจ้าข้า.

อานนท์ ในบรรตวิญญาณฐิติ ๗ และอายตนะ ๒ นั้น
วิญญาณฐิติที่ ๒ อันใดมีอยู่ ... อานนท์ ผู้ใดรู้ชัดวิญญาณฐิติ
ที่ ๒ นั้น รู้ชัดการเกิดแห่งสิ่งนั้น รู้ชัดความดับแห่งสิ่งนั้น
รู้ชัดสรว้อยแห่งสิ่งนั้น รู้ชัดโทษอันต่ำทราวมแห่งสิ่งนั้น และ
รู้ชัดอุบายเครื่องสลัดออกแห่งสิ่งนั้น ดังนี้แล้ว ควรหรือที่ผู้นั้น
จะเพลิตเพลินยั้งซึ่งวิญญาณฐิติที่ ๒ นั้น.

ข้อนั้น เป็นไปไม่ได้ พระเจ้าข้า.

อานนท์ ในบรรตวิญญาณฐิติ ๗ และอายตนะ ๒ นั้น
วิญญาณฐิติที่ ๓ อันใดมีอยู่ ... อานนท์ ผู้ใดรู้ชัดวิญญาณฐิติ
ที่ ๓ นั้น รู้ชัดการเกิดแห่งสิ่งนั้น รู้ชัดความดับแห่งสิ่งนั้น
รู้ชัดสรว้อยแห่งสิ่งนั้น รู้ชัดโทษอันต่ำทราวมแห่งสิ่งนั้น และ
รู้ชัดอุบายเครื่องสลัดออกแห่งสิ่งนั้น ดังนี้แล้ว ควรหรือที่ผู้นั้น
จะเพลิตเพลินยั้งซึ่งวิญญาณฐิติที่ ๓ นั้น.

ข้อนั้น เป็นไปไม่ได้ พระเจ้าข้า.

อานนท์ ในบรรดาวิญญูณฐิติ ๗ และอายตนะ ๒ นั้น
วิญญูณฐิติที่ ๔ อันใดมีอยู่ ... อานนท์ ผู้ใดรู้ชัดวิญญูณฐิติ
ที่ ๔ นั้น รู้ชัดการเกิดแห่งสิ่งนั้น รู้ชัดความดับแห่งสิ่งนั้น
รู้ชัดตรสอร่อยแห่งสิ่งนั้น รู้ชัดโทษอันต่ำทรามแห่งสิ่งนั้น และ
รู้ชัดอุปายเครื่องสลัดออกแห่งสิ่งนั้น ดังนี้แล้ว ควรหรือที่ผู้นั้น
จะเพลิตเพลินยั้งซึ่งวิญญูณฐิติที่ ๔ นั้น.

ข้อนั้น เป็นไปไม่ได้ พระเจ้าข้า.

อานนท์ ในบรรดาวิญญูณฐิติ ๗ และอายตนะ ๒ นั้น
วิญญูณฐิติที่ ๕ อันใดมีอยู่ ... อานนท์ ผู้ใดรู้ชัดวิญญูณฐิติ
ที่ ๕ นั้น รู้ชัดการเกิดแห่งสิ่งนั้น รู้ชัดความดับแห่งสิ่งนั้น
รู้ชัดตรสอร่อยแห่งสิ่งนั้น รู้ชัดโทษอันต่ำทรามแห่งสิ่งนั้น และ
รู้ชัดอุปายเครื่องสลัดออกแห่งสิ่งนั้น ดังนี้แล้ว ควรหรือที่ผู้นั้น
จะเพลิตเพลินยั้งซึ่งวิญญูณฐิติที่ ๕ นั้น.

ข้อนั้น เป็นไปไม่ได้ พระเจ้าข้า.

อานนท์ ในบรรดาวิญญูณฐิติ ๗ และอายตนะ ๒ นั้น
วิญญูณฐิติที่ ๖ อันใดมีอยู่ ... อานนท์ ผู้ใดรู้ชัดวิญญูณฐิติ
ที่ ๖ นั้น รู้ชัดการเกิดแห่งสิ่งนั้น รู้ชัดความดับแห่งสิ่งนั้น
รู้ชัดตรสอร่อยแห่งสิ่งนั้น รู้ชัดโทษอันต่ำทรามแห่งสิ่งนั้น และ

รู้จักอุปบายเครื่องสลัดออกแห่งสิ่งนั้น ดังนี้แล้ว ควรหรือที่ผู้นั้น
จะเพลิตเพลินยิ่งซึ่งวิญญาณฐิติที่ ๖ นั้น.

ข้อนั้น เป็นไปไม่ได้ พระเจ้าข้า.

อานนท์ ในบรรดาวิญญาณฐิติ ๗ และอายตนะ ๒ นั้น
วิญญาณฐิติที่ ๗ อันใดมีอยู่ ... อานนท์ ผู้ใดรู้จักวิญญาณฐิติ
ที่ ๗ นั้น รู้จัดการเกิดแห่งสิ่งนั้น รู้ขีดความดับแห่งสิ่งนั้น
รู้ขีดรสอร่อยแห่งสิ่งนั้น รู้ขีดโทษอันต่ำทรามแห่งสิ่งนั้น และ
รู้จักอุปบายเครื่องสลัดออกแห่งสิ่งนั้น ดังนี้แล้ว ควรหรือที่ผู้นั้น
จะเพลิตเพลินยิ่งซึ่งวิญญาณฐิติที่ ๗ นั้น.

ข้อนั้น เป็นไปไม่ได้ พระเจ้าข้า.

อานนท์ ในบรรดาวิญญาณฐิติ ๗ และอายตนะ ๒ นั้น
อัสัญญีสัตตายตนะอันใดมีอยู่ อานนท์ ผู้ใดรู้จักอัสัญญี-
สัตตายตนะนั้น รู้จัดการเกิดแห่งสิ่งนั้น รู้ขีดความดับแห่งสิ่งนั้น
รู้ขีดรสอร่อยแห่งสิ่งนั้น รู้ขีดโทษอันต่ำทรามแห่งสิ่งนั้น และ
รู้จักอุปบายเครื่องสลัดออกแห่งสิ่งนั้น ดังนี้แล้ว ควรหรือที่ผู้นั้น
จะเพลิตเพลินยิ่งซึ่งอัสัญญีสัตตายตนะนั้น.

ข้อนั้น เป็นไปไม่ได้ พระเจ้าข้า.

อานนท์ ในบรรดาวิญญานฐิติ ๗ และอายตนะ ๒ นั้น
เนวสัณญานาสัณญายตนะอันใดมีอยู่ อานนท์ ผู้ใดรู้ชัด
เนวสัณญานาสัณญายตนะนั้น รู้ชัดการเกิดแห่งสิ่งนั้น รู้ชัด
ความดับแห่งสิ่งนั้น รู้ชัดรสอร่อยแห่งสิ่งนั้น รู้ชัดโทษอัน
ต่ำทรามแห่งสิ่งนั้น และรู้ชัดอุบายเครื่องสลัดออกแห่ง
สิ่งนั้น ดังนี้แล้ว ควรหรือที่ผู้นั้น จะเพลิดเพลिनยิ่งซึ่ง
เนวสัณญานาสัณญายตนะนั้น.

ข้อนั้น เป็นไปไม่ได้ พระเจ้าข้า.

อานนท์ เมื่อใดแล ภิกษุรู้แจ้งชัดตามเป็นจริง
ซึ่งการเกิด ความดับ รสอร่อย โทษอันต่ำทราม และอุบาย
เครื่องสลัดออกแห่งวิญญานฐิติ ๗ เหล่านี้ และแห่งอายตนะ ๒
เหล่านี้ด้วยแล้ว เป็นผู้หลุดพ้นเพราะความไม่ยึดมั่น.

อานนท์ ภิกษุนี้เรากล่าวว่า ผู้เป็นปัญญาวิมุตติ.

การได้อัตตา ๓ อย่าง

๑๗

-บาลี สี. ที. ๗/๒๔๑, ๒๔๕/๓๐๒, ๓๐๕.

ไปฏฐปาทะ ความได้อัตตา ๓ เหล่านี้ คือ ความได้อัตตาที่หยาบ (โอฬารโก อุตตปฏฺฐาโก) ความได้อัตตาที่สำเร็จด้วยใจ (มโนมโย อุตตปฏฺฐาโก) ความได้อัตตาที่หารูปไม่ได้ (อรูปโป อุตตปฏฺฐาโก).

ความได้อัตตาที่หยาบ เป็นอย่างไร คือ อัตตาที่มีรูปประกอบด้วยมหาภูต ๔ บริโภคอาหารคือคำข้าว นี่คือการได้อัตตาที่หยาบ.

ความได้อัตตาที่สำเร็จด้วยใจ เป็นอย่างไร คือ อัตตาที่มีรูปสำเร็จด้วยใจ มีอวัยวะน้อยใหญ่ครบถ้วน มีอินทรีย์ไม่บกพร่อง นี่คือการได้อัตตาที่สำเร็จด้วยใจ.

ความได้อัตตาที่หารูปไม่ได้ เป็นอย่างไร คือ อัตตาอันหารูปไม่ได้ สำเร็จด้วยสัญญา นี่คือการได้อัตตาที่หารูปไม่ได้

จิตตะ สมัยใด มีการได้อัตตาที่หยาบ สมัยนั้น ไม่นับว่าได้อัตตาที่สำเร็จด้วยใจ ไม่นับว่าได้อัตตาที่หารูปไม่ได้ นับว่าได้อัตตาที่หยาบอย่างเดียว.

จิตตะ สมัยใด มีการได้อัตตาที่สำเร็จด้วยใจ สมัยนั้น ไม่นับว่าได้อัตตาที่หยาบ ไม่นับว่าได้อัตตาที่หารูปไม่ได้ นับว่าได้อัตตาที่สำเร็จด้วยใจอย่างเดียว.

จิตตะ สมัยใด มีการได้อัตตาที่หารูปไม่ได้ สมัยนั้น ไม่นับว่าได้อัตตาที่หยาบ ไม่นับว่าได้อัตตาที่สำเร็จด้วยใจ นับว่าได้อัตตาที่หารูปไม่ได้อย่างเดียว.

จิตตะ ถ้าชนทั้งหลายพึงถามท่านว่า เธอได้มีแล้ว ในอดีตกาล ไม่ใช่ว่าเธอไม่ได้มีแล้ว เธอจักมีในอนาคตกาล ไม่ใช่ว่าเธอจักไม่มี เธอมีอยู่ในบัดนี้ ไม่ใช่ว่าเธอไม่มีอยู่ เช่นนั้นหรือ เมื่อท่านถูกถามอย่างนี้ ท่านจะพึงตอบเขาว่าอย่างไร.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้าเขาถามข้าพระองค์อย่างนั้น ข้าพระองค์พึงตอบเขาว่า ข้าพเจ้าได้มีแล้วในอดีตกาล ไม่ใช่ว่าไม่มีแล้ว ข้าพเจ้าจักมีในอนาคตกาล ไม่ใช่ว่าจักไม่มี ข้าพเจ้ามีอยู่ในบัดนี้ ไม่ใช่ว่าไม่มีอยู่.

จิตตะ ถ้าเขาพึงถามเธอว่า ท่านได้อัตตภาพที่เป็นอดีตแล้ว การที่ท่านได้อัตตภาพเช่นนี้เท่านั้น เป็นของเที่ยงแท้ การได้อัตตภาพที่เป็นอนาคตและที่เป็นปัจจุบัน เป็นโมฆะ ท่านจักได้อัตตภาพที่เป็นอนาคต การได้อัตตภาพเช่นนี้ เท่านั้น เป็นของเที่ยงแท้ การได้อัตตภาพที่เป็นอดีตและที่เป็นปัจจุบัน เป็นโมฆะ ท่านได้อัตตภาพที่เป็นปัจจุบันในบัดนี้ การได้อัตตภาพเช่นนี้เท่านั้น เป็นของเที่ยงแท้ การได้อัตตภาพที่เป็นอดีตและที่เป็นอนาคต เป็นโมฆะ อย่างนั้นหรือ เมื่อเธอถูกถามอย่างนี้แล้ว จะตอบเขาว่าอย่างไร.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้าเขากล่าวว่าพระองค์อย่างนี้ ข้าพระองค์จะตอบเขาว่า ข้าพเจ้าได้อัตตภาพที่เป็นอดีตแล้ว การได้อัตตภาพเช่นนี้เท่านั้น เป็นของเที่ยงแท้ในสมัยนั้น การได้อัตตภาพที่เป็นอนาคตและที่เป็นปัจจุบัน เป็นโมฆะ ข้าพเจ้าจักได้อัตตภาพที่เป็นอนาคต การได้อัตตภาพเช่นนี้เท่านั้น เป็นของเที่ยงแท้ในสมัยนั้น การได้อัตตภาพที่เป็นอดีตและที่เป็นปัจจุบัน เป็นโมฆะ ข้าพเจ้าได้อัตตภาพที่เป็นปัจจุบันในบัดนี้ การได้อัตตภาพเช่นนี้เท่านั้น เป็นของเที่ยงแท้ในสมัยนั้น การได้อัตตภาพที่เป็นอดีตและที่เป็นอนาคต เป็นโมฆะ.

จิตตะ อย่างนั้นแหละ สมัยใด มีการได้อัตตาทิหยาบ สมัยนั้น ไม่นับว่าได้อัตตาทิสำเร็จด้วยใจ ไม่นับว่าได้อัตตาทิหารูปไม่ได้ นับว่าได้อัตตาทิหยาบอย่างเดียว.

จิตตะ สมัยใด มีการได้อัตตาทิสำเร็จด้วยใจ สมัยนั้น ไม่นับว่าได้อัตตาทิหยาบ ไม่นับว่าได้อัตตาทิหารูปไม่ได้ นับว่าได้อัตตาทิสำเร็จด้วยใจอย่างเดียว.

จิตตะ สมัยใด มีการได้อัตตาทิหารูปไม่ได้ สมัยนั้น ไม่นับว่าได้อัตตาทิหยาบ ไม่นับว่าได้อัตตาทิสำเร็จด้วยใจ นับว่าได้อัตตาทิหารูปไม่ได้อย่างเดียว.

จิตตะ เหมือนอย่างว่า นมสเกิดจากแม่โค นมส้มเกิดจากนมสด เนยข้นเกิดจากนมส้ม เนยใสเกิดจากเนยข้น หัวเนยใสเกิดจากเนยใส สมัยใดเป็นนมสด สมัยนั้น ไม่นับว่าเป็นนมส้ม เนยข้น เนยใส หรือหัวเนยใส แต่นับว่าเป็นนมสดอย่างเดียวเท่านั้น สมัยใดเป็นนมส้ม สมัยนั้น ไม่นับว่า

เป็นนมสด เนยข้น เนยใส หรือหัวเนยใส แต่นับว่าเป็นนมส้ม
 อย่างเดียวเท่านั้น สมัยใดเป็นเนยข้น สมัยนั้น ไม่นับว่า
 เป็นนมสด นมส้ม เนยใส หรือหัวเนยใส แต่นับว่าเป็นเนยข้น
 อย่างเดียวเท่านั้น สมัยใดเป็นเนยใส สมัยนั้นไม่นับว่า
 เป็นนมสด นมส้ม เนยข้น หรือหัวเนยใส แต่นับว่าเป็นเนยใส
 อย่างเดียวเท่านั้น สมัยใดเป็นหัวเนยใส สมัยนั้น ไม่นับว่า
 เป็นนมสด นมส้ม เนยข้น หรือเนยใส แต่นับว่าเป็นหัวเนยใส
 อย่างเดียวเท่านั้น.

จิตตะ จันโตก็จันนั้นเหมือนกัน สมัยใดมีการได้
 อุตตาที่หยาบ สมัยนั้น ไม่นับว่าได้อุตตาที่สำเร็จด้วยใจ ไม่นับ
 ว่าได้อุตตาที่หารูปไม่ได้ แต่นับว่าได้อุตตาที่หยาบอย่างเดีย
 วนั้น สมัยใดมีการได้อุตตาที่สำเร็จด้วยใจ สมัยนั้น ไม่นับ
 ว่าได้อุตตาที่หยาบ ไม่นับว่าได้อุตตาที่หารูปไม่ได้ แต่นับ
 ว่าได้อุตตาที่สำเร็จด้วยใจอย่างเดียวนั้น สมัยใดมีการได้
 อุตตาที่หารูปไม่ได้ สมัยนั้น ไม่นับว่าได้อุตตาที่หยาบ
 ไม่นับว่าได้อุตตาที่สำเร็จด้วยใจ แต่นับว่าได้อุตตาที่หารูปไม่ได้
 อย่างเดียวนั้น.

จิตตะ เหล่านี้แลเป็นชื่อตามโลก เป็นภาษาของโลก
 เป็นโวหารของโลก เป็นบัญญัติของโลก ที่ตถาคตกล่าวอยู่
 แต่ไม่ได้ยึดถือ.

การก้าวลงสู่ครรภ์ ๔

๑๘

-บาลี ปา. ที. ๑๑/๑๑๑/๗๗.

... ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อีกประการหนึ่ง ซึ่งเป็น
ข้อธรรมที่เยี่ยม คือ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรมในการ
ก้าวลงสู่ครรภ์ การก้าวลงสู่ครรภ์ ๔ เหล่านี้คือ

สัตว์บางชนิดในโลกนี้ ไม่รู้สึกตัวก้าวลงสู่ครรภ์
มารดา ไม่รู้สึกตัวอยู่ในครรภ์มารดา ไม่รู้สึกตัวคลอดจาก
ครรภ์มารดา นี่เป็นการก้าวลงสู่ครรภ์ข้อที่ ๑.

ข้ออื่นยังมีอีก สัตว์บางชนิดในโลกนี้ รู้สึกตัวก้าวลง
สู่ครรภ์มารดาอย่างเต็มตัว แต่ไม่รู้สึกตัวอยู่ในครรภ์มารดา
ไม่รู้สึกตัวคลอดจากครรภ์มารดา นี่เป็นการก้าวลงสู่ครรภ์
ข้อที่ ๒.

ข้ออื่นยังมีอีก สัตว์บางชนิดในโลกนี้ รู้สึกตัวก้าวลง
สู่ครรภ์มารดา รู้สึกตัวอยู่ในครรภ์มารดา แต่ไม่รู้สึกตัว
คลอดจากครรภ์มารดา นี่เป็นการก้าวลงสู่ครรภ์ข้อที่ ๓.

ข้ออื่นยังมีอีก สัตว์บางชนิดในโลกนี้ รู้สึกตัวก้าวลง
สู่ครรภ์มารดา รู้สึกตัวอยู่ในครรภ์มารดา รู้สึกตัวคลอด
จากครรภ์มารดา นี่เป็นการก้าวลงสู่ครรภ์ข้อที่ ๔.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ นี่ก็เป็นข้อธรรมที่เยี่ยม
ในการก้าวลงสู่ครรภ์

การก้าวลงสู่ครรภ์ ของสัตว์ผู้เกิดในครรภ์

๑๙

- ปาลิ ม. ๑๒/๔๘๗/๔๕๒.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะการประจบพร้อมแห่งปัจจัย ๓ ประการ การก้าวลงสู่ครรภ์ของสัตว์ผู้เกิดในครรภ์ ย่อมมีขึ้น (ติณณ โข ปน ภิกขเว สนฺนิปาตา คพฺภสฺสวากฺกนฺติ โหติ)

ในกรณีนี้ คือ มารดาบิดาอยู่ร่วมกัน แต่มารดาไม่มีระดู ทั้งคันธัพพะ (สัตว์ที่จะปฏิสนธิในครรภ์) ก็ยังไม่ได้เข้าไปตั้งอยู่เฉพาะแล้ว การก้าวลงสู่ครรภ์ของสัตว์ผู้เกิดในครรภ์ (คพภสฺสวากฺกนฺติ) ก็ยังมีไม่ได้ก่อน.

ในกรณีนี้ แม้มารดาบิดาอยู่ร่วมกัน มารดาก็มีระดู แต่คันธัพพะยังไม่เข้าไปตั้งอยู่เฉพาะแล้ว การก้าวลงสู่ครรภ์ของสัตว์ผู้เกิดในครรภ์ ก็ยังมีไม่ได้ก่อนอยู่นั่นเอง.

ภิกษุทั้งหลาย แต่ในกาลใด มารดาบิดาอยู่ร่วมกัน ด้วย มารดามีระดูด้วย คันธัพพะเข้าไปตั้งอยู่เฉพาะแล้วด้วย การก้าวลงสู่ครรภ์ของสัตว์ผู้เกิดในครรภ์ ย่อมมีเพราะการประจบพร้อมแห่งปัจจัย ๓ ประการ ด้วยอาการอย่างนี้.

ภิกษุทั้งหลาย มารดาย่อมบริหารซึ่งสัตว์ผู้เกิดในครรภ์นั้นด้วยท้อง ตลอดเวลา ๙ เดือนบ้าง ๑๐ เดือนบ้าง ด้วยความวิตกกังวลอันใหญ่หลวง เป็นภาระหนัก.

ภิกษุทั้งหลาย มารดาเยื่อมคลอดซึ่งทารกนั้น โดยกาลอันล่วงไป ๙ เดือนบ้าง ๑๐ เดือนบ้าง ด้วยความวิตกกังวลอันใหญ่หลวง เป็นภาระหนัก เลี้ยงแล้วซึ่งทารกอันเป็นผู้เกิดแล้วนั้น ด้วยโลหิตแห่งตน ภิกษุทั้งหลาย ในอริยวินัย สิ่งที่เราเรียกว่า โลหิตนั้น หมายถึงนํ้านมแห่งมารดา.

ภิกษุทั้งหลาย กุมารนั้น อาศัยความเจริญและความเติบโตแห่งอินทรีย์ทั้งหลายแล้ว เล่นอยู่ด้วยของเล่นสำหรับเด็ก กล่าวคือ เล่นไถเล็ก ๆ เล่นตีไม้หึ่ง เล่นหกคะเมน เล่นกั๊กหัน เล่นดวงทราย เล่นรถเล็ก ๆ เล่นธนูเล็ก ๆ.

ภิกษุทั้งหลาย กุมารนั้น อาศัยความเจริญและความเติบโตแห่งอินทรีย์ทั้งหลายแล้ว เป็นผู้เฝ้าอ้อมเพียบพร้อม ถูกปรนเปรอด้วยกามคุณ ๕ คือ รูปที่เห็นได้ด้วยตา เสียงที่ได้ยินด้วยหู กลิ่นที่รู้ได้ด้วยจมูก รสที่รู้ได้ด้วยลิ้น โผฏฐัพพะที่รู้ได้ด้วยกาย อันน่าปรารถนาน่ารักใคร่น่าพอใจ มีลักษณะน่ารัก เป็นที่เข้าไปตั้งอาศัยอยู่แห่งความใคร่ เป็นที่ตั้งแห่งความหนัด นำมาซึ่งความรัก.

กุมารนั้น ครั้นเห็นรูปด้วยตาแล้ว ... ได้ยินเสียงด้วยหูแล้ว ... ได้กลิ่นด้วยจมูกแล้ว ... รู้รสด้วยลิ้นแล้ว ... รู้จักโผฏฐัพพะด้วยกายแล้ว ... รู้แจ้งธรรมด้วยใจแล้ว ย่อมกำหนดยินดีในรูป ... เสียง ... กลิ่น ... รส ... โผฏฐัพพะ ...

ธรรมที่มีลักษณะน่ารัก ย่อมขัดเคืองในรูป ... เสียง ... กลิ่น ... รส ... โผฏฐัพพะ ... ธรรมที่มีลักษณะน่าชัง กุมารนั้น ย่อมเป็นผู้มีสติในกายไม่ตั้งมั่น และมีจิตเป็นอกุศลอยู่ เขาย่อมไม่รู้ชัดตามที่เป็นจริง ซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันเป็นที่ดับโดยไม่เหลือ แห่งธรรมอันเป็นบาปอกุศลทั้งหลายด้วย.

กุมารนั้น เมื่อประกอบด้วยความยินดีและความยินร้ายอยู่เช่นนี้แล้ว เสวยอยู่ซึ่งเวทนาใด ๆ เป็นสุขก็ตาม เป็นทุกข์ก็ตาม ไม่ใช่ทุกข์ไม่ใช่สุขก็ตาม เขาย่อมเพลิดเพลินพร่ำสรรเสริญ เมามหกอยู่ ซึ่งเวทนานั้น ๆ เมื่อเป็นผู้เพลิดเพลิน พร่ำสรรเสริญ เมามหกอยู่ ซึ่งเวทนานั้น ๆ นันทิ (ความเพลิน) ย่อมเกิดขึ้น นันทิใดในเวทนาทั้งหลาย นันทินั้น คืออุปาทาน เพราะอุปาทานของกุมารนั้นเป็นปัจจัย จึงมีภพ เพราะมีภพเป็นปัจจัย จึงมีชาติ เพราะมีชาติเป็นปัจจัย ชรามरणะ โสกะปริเทวะ ทุกขะโทมนัสสุปายาสะทั้งหลาย จึงเกิดขึ้นครบถ้วน ความเกิดขึ้นพร้อมแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้.

เมื่อการก้าวลงสู่ครรภ์มีอยู่ นามรูปย่อมมี

๒๐

-บาลี ดิ.ก. ย. ๒๐/๒๒๗/๕๐๑.

... ภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยซึ่งธาตุทั้ง ๖ ประการ การก้าวลงสู่ครรภ์ย่อมมี เมื่อการก้าวลงสู่ครรภ์มีอยู่ นามรูปย่อมมี เพราะมีนามรูปเป็นปัจจัย จึงมีสฬายตนะ เพราะมีสฬายตนะเป็นปัจจัย จึงมีผัสสะ เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย จึงมีเวทนา.

ภิกษุทั้งหลาย เราย่อมบัญญัติว่า นี่ทุกข์ นี่เหตุ ให้เกิดทุกข์ นี่ความดับไม่เหลือของทุกข์ นี่ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับไม่เหลือของทุกข์ ดังนี้ แก่ผู้สวैयाเวทนาอยู่ ผู้รู้อยู่ (เวทียมานสุส ปนาห์).

การก่อตัวของนามรูปในท้องมารดา | ๒๑

-บาลี มท. ที. ๑๐/๗๔/๖๐.

... อานนท์ ก็คำนี้ว่า เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย
จึงมีนามรูปดังนี้ เป็นคำที่เรากล่าวแล้ว.

อานนท์ เธอต้องทราบความข้อนี้ โดยปริยาย
ดังต่อไปนี้ เหมือนที่เรากล่าวไว้แล้วว่า เพราะวิญญาณ
เป็นปัจจัย จึงมีนามรูป.

อานนท์ ถ้าหากว่าวิญญาณไม่ก้าวลงในท้องแห่ง
มารดา นามรูปจะก่อตัวขึ้นมาในท้องแห่งมารดาได้ไหม.

ไม่ได้เลย พระเจ้าข้า.

อานนท์ ถ้าหากว่าวิญญาณก้าวลงในท้องแห่ง
มารดาแล้ว สลายลงเสีย นามรูปจะบังเกิดขึ้นเพื่อความ
เป็นอย่างนี้ได้ไหม.

ไม่ได้เลย พระเจ้าข้า.

อานนท์ ถ้าหากว่าวิญญาณของเด็ก่อนที่เป็น
ชายหรือเป็นหญิงก็ตาม ขาดความสืบท่อ นามรูปจะถึงซึ่ง
ความเจริญ ความงอกงาม ความไพบูลย์ได้ไหม.

ไม่ได้เลย พระเจ้าข้า.

อานนท์ เพราะเหตุนั้นในเรื่องนี้ นั่นแหละคือเหตุ
นั่นแหละคือนิทาน นั่นแหละคือสมุทัย นั่นแหละคือปัจจัย
ของนามรูป นั่นคือวิญญาน.

อานนท์ ก็คำนี้ว่า เพราะนามรูปเป็นปัจจัย จึงมี
วิญญาน ดังนี้ เป็นคำที่เรากล่าวแล้ว.

อานนท์ เธอต้องทราบความข้อนี้ โดยปริยาย
ดังต่อไปนี้ เหมือนที่เรากล่าวไว้แล้วว่า เพราะนามรูป
เป็นปัจจัย จึงมีวิญญาน.

อานนท์ ถ้าหากว่าวิญญาน ไม่ได้มีที่ตั้งอาศัยใน
นามรูปแล้ว ความเกิดขึ้นพร้อมแห่งทุกข คือ ชาติ ชรา มรณะ
ต่อไป จะปรากฏได้ไหม.

ไม่ได้เลย พระเจ้าข้า.

อานนท์ เพราะเหตุนั้นในเรื่องนี้ นั่นแหละคือเหตุ
นั่นแหละคือนิทาน นั่นแหละคือสมุทัย นั่นแหละคือปัจจัย
ของวิญญาน นั่นคือนามรูป.

อานนท์ ด้วยเหตุเพียงเท่านี้ สัตว์โลกจึงเกิดบ้าง
จึงแก่บ้าง จึงตายบ้าง จึงจุติบ้าง จึงอุบัติบ้าง ทางแห่ง
การเรี่ยก (อริจณ) ก็มีเพียงเท่านี้ ทางแห่งการพุดจา (นิรุตติ)

ก็มีเพียงเท่านี้ ทางแห่งการบัญญัติ (ปณตติ) ก็มีเพียงเท่านี้
เรื่องที่จะต้องรู้ด้วยปัญญา (ปณทวจร) ก็มีเพียงเท่านี้ ความ
เวียนว่ายในวัฏฏะก็มีเพียงเท่านี้ นามรูปพร้อมทั้งวิญญาน
ตั้งอยู่ เพื่อการบัญญัติซึ่งความเป็นอย่างนี้.

สัตว์ตั้งอยู่ในครรภ์ได้อย่างไร

๒๒

-บาลี สคาถ. ส. ๑๕/๓๐๗/๘๐๒.

อินทยกัษเฐเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ครั้นแล้วได้กราบทูลด้วยคาถาว่า.

ท่านผู้รู้ทั้งหลายกล่าวว่า รูปหาใช้ชีพไม่ สัตว์นี้จะประสพร่างกายนี้ได้อย่างไรหนอ กระตูกและก้อนเนื้อจะมาแต่ไหน สัตว์นี้จะติดอยู่ในครรภ์ได้อย่างไร.

รูปนี้เป็นกลละ^๑จากกลละเป็นอัมพพุทะ^๒จากอัมพพุทะเกิดเป็นเปสิ (ชิ้นเนื้อ) จากเปสิเกิดเป็นขณะ (ก้อน) จากขณะเกิดเป็นปัญจสาขา^๓ ต่อจากนั้น มีผม ขน และเล็บ (เป็นต้น) เกิดขึ้น มารดาของสัตว์ในครรภ์บริโภคน้ำ นม โภชนาหารอย่างใด สัตว์ผู้อยู่ในครรภ์มารดา ก็ยังอัตรภาพให้เป็นไปด้วยอาหารอย่างนั้นในครรภ์นั้น.

๑. กลละ รูปเริ่มแรกที่ปฏิสนธิในครรภ์มารดา.

๒. ยังไม่พบความหมายโดยนัยแห่งพุทธวจน.

๓. ปัญจสาขา กิ่งห้า คือ แขน ๒ ขา ๒ หัว ๑ ของทารกที่อยู่ในครรภ์.

เหตุให้ได้ความเป็นหญิงหรือชาย

๒๓

-บาลี สุตตก. อ. ๒๓/๕๘/๔๘.

ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงธรรมปริยายอันเป็นความเกี่ยวข้อ (สญฺโณค) และความไม่เกี่ยวข้อ (วิสญฺโณค) แก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว.

ภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมปริยายอันเป็นความเกี่ยวข้อและความไม่เกี่ยวข้อ เป็นอย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย หญิงย่อมสนใจสภาพแห่งหญิงในภายใน ทั้งกิริยา ท่าทาง ความไว้วางใจ ความพอใจ เสียง และเครื่องประดับของหญิง เธอย่อมยินดี พอใจในสภาพนั้นๆ ของตน เมื่อเธอยินดี พอใจในสภาพนั้นๆ ของตนแล้ว ย่อมสนใจถึงสภาพของชายในภายนอก ทั้งกิริยา ท่าทาง ความไว้วางใจ ความพอใจ เสียง และเครื่องประดับของชาย เธอย่อมยินดี พอใจในสภาพนั้นๆ ของชาย เมื่อเธอยินดี พอใจในสภาพนั้นๆ ของชายแล้ว ย่อมมุ่งหวังการสมาคมกับชาย และสุขโสมนัสที่เกิดขึ้น เพราะการสมาคมกับชายเป็นเหตุ.

ภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลาย (สตุตา) ผู้พอใจในความเป็นหญิงก็ถึงความเกี่ยวข้อกับชาย ด้วยอาการอย่างนี้แล หญิงจึงไม่ล่วงพ้นความเป็นหญิงไปได้.

ภิกษุทั้งหลาย ชายย่อมสนใจสภาพแห่งชาย
ในภายใน ทั้งกิริยา ท่าทาง ความไว้วางใจ ความพอใจ เสี่ยง
และเครื่องประดับของชาย เขาย่อมยินดี พอใจในสภาพนั้นๆ
ของตน เมื่อเขายินดี พอใจในสภาพนั้นๆ ของตนแล้ว
ย่อมสนใจถึงสภาพของหญิงในภายนอก ทั้งกิริยา ท่าทาง
ความไว้วางใจ ความพอใจ เสี่ยง และเครื่องประดับของหญิง
เขาย่อมยินดี พอใจในสภาพนั้นๆ ของหญิง เมื่อเขายินดี พอใจ
ในสภาพนั้นๆ ของหญิงแล้ว ย่อมมุ่งหวังการสมาคมกับหญิง
และสุขุสโมสนัสที่เกิดขึ้น เพราะการสมาคมกับหญิงเป็นเหตุ.

ภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายผู้พอใจในความ
เป็นชาย ก็ถึงความเกี่ยวข้องกับหญิง ด้วยอาการอย่างนี้แล
ชายจึงไม่ล่วงพ้นความเป็นชายไปได้.

ภิกษุทั้งหลาย ความเกี่ยวข้อง ย่อมมี ด้วยอาการ
อย่างนี้แล.

ภิกษุทั้งหลาย ความไม่เกี่ยวข้อง เป็นอย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย หญิงย่อมไม่สนใจในสภาพแห่งหญิง
ในภายใน ทั้งกิริยา ท่าทาง ความไว้วางใจ ความพอใจ เสี่ยง
และเครื่องประดับของหญิง เมื่อเธอไม่ยินดี ไม่พอใจ
ในสภาพนั้นๆ แห่งหญิงแล้ว ย่อมไม่สนใจถึงสภาพแห่งชาย
ในภายนอก ทั้งกิริยา ท่าทาง ความไว้วางใจ ความพอใจ เสี่ยง

และเครื่องประดับแห่งชาย เมื่อเธอไม่ยินดี ไม่พอใจในสภาพแห่งชายนั้นๆ แล้ว ย่อมไม่มุ่งหวังการสมาคมกับชาย และสุขโสมนัสที่เกิดขึ้น เพราะการสมาคมกับชายเป็นเหตุ.

ภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายผู้ไม่พอใจในความ เป็นหญิง ก็ถึงความไม่เกี่ยวข้องกับชาย ด้วยอาการอย่างนี้แล หญิงจึงล่วงพ้นความเป็นหญิงไปได้.

ภิกษุทั้งหลาย ชายย่อมไม่สนใจในสภาพแห่งชาย ในภายใน ทั้งกิริยา ท่าทาง ความไว้ตัว ความพอใจ เสี่ยง และเครื่องประดับของชาย เมื่อเขาไม่ยินดี ไม่พอใจในสภาพนั้นๆ แห่งชายแล้ว ย่อมไม่สนใจถึงสภาพแห่งหญิง ในภายนอก ทั้งกิริยา ท่าทาง ความไว้ตัว ความพอใจ เสี่ยง และเครื่องประดับของหญิง เมื่อเขาไม่ยินดี ไม่พอใจในสภาพนั้นๆ แห่งหญิงแล้ว ย่อมไม่มุ่งหวังการสมาคมกับหญิง และสุขโสมนัสที่เกิดขึ้น เพราะการสมาคมกับหญิงเป็นเหตุ.

ภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายผู้ไม่พอใจในความ เป็นชาย ก็ถึงความไม่เกี่ยวข้องกับหญิง ด้วยอาการอย่างนี้แล ชายจึงล่วงพ้นความเป็นชายไปได้.

ภิกษุทั้งหลาย ความไม่เกี่ยวข้อง ย่อมมี ด้วยอาการอย่างนี้แล.

ภิกษุทั้งหลาย นี้แล ชื่อว่า ธรรมปริยายอันเป็น ความเกี่ยวข้อง และความไม่เกี่ยวข้อง.

พัฒนาการของสัตว์ที่มากเกิด เป็นมนุษย์ สมัยที่โลกกลับเจริญขึ้น ๒๔

-บาลี ปา. ที. ๑๑/๙๒/๕๖.

วาเสฏฐะและภารทวาชะ มีสมัยซึ่งในกาลบางครั้ง
บางคราวโดยการล่วงไปแห่งกาลนานไกล ที่โลกนี้จะพินาศ
เมื่อโลกกำลังพินาศอยู่ โดยมาก เหล่าสัตว์ (สตฺตา) ย่อมเกิด
ในอภัสสระ (อภัสสร) สัตว์เหล่านั้น ได้สำเร็จทางใจ มีปิตี
เป็นอาหาร มีรัศมีชานออกจากกายตนเอง สัญจรไปได้
ในอากาศ อยู่ในวิมานอันงาม สถิตอยู่ในภพนั้นสิ้นกาล
ยี่ดียวช้านาน.

วาเสฏฐะและภารทวาชะ มีสมัยซึ่งในกาลบางครั้ง
บางคราวโดยการล่วงไปแห่งกาลนานไกล ที่โลกนี้จะกลับ
เจริญขึ้น เมื่อโลกกำลังเจริญขึ้นอยู่ โดยมาก เหล่าสัตว์พากัน
จุติ (เคลื่อน) จากอภัสสระ (อภัสสรกาย) มาสู่ความเป็นอย่างนี้
และสัตว์เหล่านั้น ได้สำเร็จทางใจ มีปิตีเป็นอาหาร มีรัศมีชาน
ออกจากกายตนเอง สัญจรไปได้ในอากาศ อยู่ในวิมานอันงาม
สถิตอยู่ในภพนั้นสิ้นกาลยี่ดียวช้านาน ก็ในสมัยนั้นจักรวาล
ทั้งสิ้นนี้ เป็นน้ำทั้งนั้น มีตมณมองไม่เห็นอะไร ดวงจันทร์และ
ดวงอาทิตย์ก็ยังไม่ปรากฏ ดาวนักษัตรและดาวทั้งหลายก็ยังไม่
ปรากฏ กลางคืนและกลางวันก็ยังไม่ปรากฏ เดือนและ

ปักษียังไม่ปรากฏ ฤดูและปีก็ยังไม่ปรากฏ เพศชายและเพศหญิงก็ยังไม่ปรากฏ สัตว์ทั้งหลาย ถึงซึ่งการนับเพียงว่าสัตว์ (สตฺต) เท่านั้น.

วาเสฏฐะและภารทวาชะ ครั้นต่อมา โดยการล่องไปแห่งกาลนานไกล ได้เกิดมีจวันดิน (รสปฐวี) ขึ้นปรากฏแก่สัตว์เหล่านั้น จวันดินนี้ลอยอยู่ทั่วไปบนน้ำ เหมือนนมสดที่บุคคลเคี้ยวให้งวด แล้วตั้งไว้ให้เย็น จับเป็นฝอยอยู่ข้างบนจวันดินนั้นถึงพร้อมด้วยสี กลิ่น รส มีสีคล้ายเนยใส หรือเนยข้นอย่างดี มีรสอร่อยดูจรงผิวงเล็ก อันหาโทษไม่ได้.

เมื่อสัตว์เหล่านั้น พากันเอนิ่วซ้อนจวันดินขึ้นลง ล้มตอยู่ รสของจวันดินได้ซาบซ่านไปแล้ว สัตว์เหล่านั้น จึงเกิดความอยากขึ้น ต่อมาก็ได้พากันพยายามเพื่อจะปั่นจวันดินให้เป็นคำๆ ด้วยมือแล้วบริโภค ในคราวที่พากันบริโภคจวันดินอยู่ รัศมีกายของสัตว์เหล่านั้นก็ได้หายไป เมื่อรัศมีกายหายไป ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ย่อมปรากฏ เมื่อดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ปรากฏ ดาวนักษัตรและดาวทั้งหลายย่อมปรากฏ เมื่อดาวนักษัตรและดาวทั้งหลายปรากฏ กลางคืนและกลางวันย่อมปรากฏ เมื่อกลางคืนและกลางวันปรากฏ เดือนและปักษีย่อมปรากฏ เมื่อเดือนและปักษีปรากฏ ฤดูและปีย่อมปรากฏ ด้วยเหตุเพียงเท่านั้นแล โลกนี้จึงกลับเจริญขึ้นอีก.

ครั้นต่อมา สัตว์เหล่านั้น พวกกันบริโภควັນดิน
 รับประทานจันดิน มีจันดินเป็นอาหาร ดำรงอยู่ได้สิ้นกาล
 ช้านาน ด้วยเหตุที่สัตว์เหล่านั้น มัวเพลิดเพลินบริโภควັນดิน
 รับประทานจันดิน มีจันดินเป็นอาหาร ดำรงอยู่ได้สิ้นกาล
 ช้านาน สัตว์เหล่านั้นจึงมีร่างกายแข็งกล้าขึ้นทุกที ทั้งผิวพรรณ
 ก็ปรากฏว่าแตกต่างกันออกไป สัตว์บางพวกมีผิวพรรณงาม
 สัตว์บางพวกมีผิวพรรณไม่งาม ในสัตว์ทั้งสองพวกนั้น สัตว์
 พวกที่มีผิวพรรณงาม ได้พากันดูหมิ่นสัตว์พวกที่มีผิวพรรณ
 ไม่งาม เมื่อสัตว์ทั้งสองพวกนั้น เกิดมีการไ้ตัวดูหมิ่นกัน
 เพราะทะนงตัวปรารถนาผิวพรรณเป็นปัจจัย จันดินจึงหายไป.

เมื่อจันดินหายไปแล้ว ก็ได้เกิดมีกระบิดิน (ภูมิப்பு-
 ปฏิก) ขึ้น สัตว์เหล่านั้นได้ใช้กระบิดินเป็นอาหาร ดำรงอยู่
 สิ้นกาลช้านาน ผิวพรรณก็ปรากฏว่าแตกต่างกันออกไป ด้วย
 เพราะมีการไ้ตัวดูหมิ่นกัน เพราะทะนงตัวปรารถนาผิวพรรณ
 เป็นปัจจัย กระบิดินจึงหายไป เมื่อกระบิดินหายไปแล้ว ก็ได้
 เกิดมีเครือดิน (พาลตา) ขึ้น สัตว์เหล่านั้นได้ใช้เครือดิน
 เป็นอาหาร ดำรงอยู่สิ้นกาลช้านาน ผิวพรรณก็ปรากฏว่า
 แตกต่างกันไป ด้วยเพราะมีการไ้ตัวดูหมิ่นกัน
 เพราะทะนงตัวปรารถนาผิวพรรณเป็นปัจจัย เครือดินจึงหายไป
 เมื่อเครือดินหายไปแล้ว ก็ได้มีข้าวสาสเกิดขึ้น ในที่ที่ไม่ต้องไถ
 เป็นข้าวไม่มีรำ ไม่มีแกลบ ขาวสะอาด มีกลิ่นหอม มีเมล็ด

เป็นข้าวสาร ตอนเย็นสัตว์เหล่านั้น นำเอาข้าวสารใส่โตมา เพื่อบริโภคในเวลาเย็น ตอนเช้าข้าวสารนั้น ก็มีเมล็ดสุกแล้ว งอกขึ้นแทนที่ ตอนเช้าสัตว์เหล่านั้น นำเอาข้าวสารใส่โตมา เพื่อบริโภคในเวลาเช้า ตอนเย็นข้าวสารนั้น ก็มีเมล็ดสุกแล้ว งอกขึ้นแทนที่ ไม่ปรากฏว่าพร่องไปเลย สัตว์เหล่านั้นจึง ได้บริโภคข้าวสารนั้นเป็นอาหาร ดำรงอยู่สิ้นกาลช้านาน ด้วยประการที่สัตว์เหล่านั้นมีข้าวสารเป็นอาหาร ดำรงอยู่ สิ้นกาลช้านาน สัตว์เหล่านั้นจึงมีร่างกายแข็งแรงกล้าขึ้นทุกที ทั้งผิวพรรณก็ปรากฏว่าแตกต่างกันออกไป สตรีก็มีเพศหญิง ปรากฏ และบุรุษก็มีเพศชายปรากฏ ด้วยว่า สตรีก็เพ่งดูบุรุษ อยู่เสมอ และบุรุษก็เพ่งดูสตรีอยู่เสมอ เมื่อคนทั้งสองเพศ ต่างก็เพ่งดูกันและกันอยู่เสมอ ก็เกิดความกำหนัด เกิด ความเร่าร้อนขึ้นในกาย เพราะความเร่าร้อนเหล่านั้น เป็นปัจจัย เขาทั้งสองจึงเสพเมถุนธรรมกัน.

ในสมัยนั้น สัตว์พวกใด เห็นสัตว์พวกอื่นเสพเมถุน- ธรรมกันอยู่ ย่อมโปรยฝุ่นใส่บ้าง โปรยเถ้าใส่บ้าง โยนมูลโค ใส่บ้าง พร้อมกับพูดว่า คนชาติชั่วจงฉิบหาย คนชาติชั่ว จงฉิบหาย ดังนี้ แล้วพูดต่อไปว่า ก็ทำไมขึ้นชื่อว่าสัตว์ จึงทำ แก่สัตว์เช่นนี้เล่า ข้อที่ว่ามันนั้น จึงได้เป็นธรรมเนียมมาจนถึง ทุกวันนี้ว่า ในชนบทบางแห่ง คนทั้งหลาย โปรยฝุ่นใส่บ้าง

โปรยเข้าใส่บ้าง โยนมูลโคใส่บ้าง ในระหว่างที่เขาจะนำสัตว์ผู้ประพาศชั่วร้ายไปสู่ที่ประหาร พวกพราหมณ์มาระลิกถึงอักขระที่รู้กันว่าเป็นของดี อันเป็นของโบราณนั้นเท่านั้น แต่พวกเขาไม่รู้ชัดถึงเนื้อความแห่งอักขระนั้นเลย.

ในสมัยนั้น การโปรยฝุ่นใส่กันเป็นต้นนั้น สมมติกันว่าไม่เป็นธรรม มาในบัดนี้ กลับสมมติกันว่าเป็นธรรม ก็สมัยนั้น สัตว์พวกใดเสพเมถุนธรรมกัน สัตว์พวกนั้นเข้าบ้านหรือนิคมไม่ได้ สิ้นสองเดือนบ้าง สามเดือนบ้าง เมื่อใดสัตว์ทั้งหลายพากันเสพอสังกตธรรมนั้นอยู่เสมอ เมื่อนั้นจึงพยายามสร้างบ้านเรือนกันขึ้น เพื่อเป็นที่กำบังอสังกตธรรมนั้น.

ครั้งนั้น สัตว์ผู้หนึ่งเกิดความเกียจคร้าน จึงได้เก็บข้าวสาลีมาไว้เพื่อบริโภคเสียคราวเดียว ทั้งเวลาเช้าและเวลาเย็น ต่อมาสัตว์พวกอื่นก็ถือเอาแบบอย่างของสัตว์ผู้นั้น โดยเก็บข้าวสาลีมาไว้เพื่อบริโภคเสียคราวเดียว ทั้งเวลาเช้าและเวลาเย็นบ้าง เก็บไว้เพื่อบริโภคสิ้น ๒ วันบ้าง เก็บไว้เพื่อบริโภคสิ้น ๔ วันบ้าง เก็บไว้เพื่อบริโภคสิ้น ๘ วันบ้าง.

เมื่อใด สัตว์ทั้งหลายเหล่านั้น พยายามเก็บสะสมข้าวสาลีไว้เพื่อบริโภค เมื่อนั้นข้าวสาลินั้นจึงกลายเป็นข้าวที่มีรำห่อเมล็ดบ้าง มีเกลบหุ้มเมล็ดบ้าง ต้นที่ถูกเกี่ยวแล้วก็ไม่กลับงอกขึ้นแทนที่ ปรากฏความพร่องให้เห็น จึงได้มีข้าวสาลีเป็นหย่อม ๆ.

(ต่อมาสัตว์เหล่านั้นพากันจับกลุ่มและได้ปรับทุกข์แก่กันและกัน ถึงเรื่องที่มีการปรากฏของอกุศลธรรมอันเป็นบาป ทำให้สัตว์เหล่านั้นจากที่เคยเป็นผู้ได้สำเร็จทางใจ มีปิติเป็นอาหาร มีรัศมีชานออกจากร่างกายตน แล้วก็ได้มีการเปลี่ยนแปลงมาเรื่อยๆ จนกระทั่งมาถึงในสมัยที่ดำรงอยู่ด้วยการบริโภคข้าวสาลี ที่มีรำห่อเมล็ด มีแกลบหุ้มเมล็ด ต้นที่ถูกเกี่ยวแล้วก็ไม่กลับออกขึ้นแทนที่ ปรากฏความบกพร่องให้เห็น จากนั้นจึงได้มีการแบ่งส่วนข้าวสาลีและปึกป็นเขตแดนกัน)

วาเสฏฐะและภารทวาชะ ครั้นนั้นแล สัตว์ผู้หนึ่งเป็นคนโลภ สงวนส่วนของตนไว้ ไปเก็บเอาส่วนอื่นที่เขาไม่ได้ให้มาบริโภค สัตว์เหล่านั้นจึงช่วยกันจับสัตว์ผู้นั้น ครั้นแล้วได้ตักเตือนอย่างนี้ว่า แน่ะสัตว์ผู้เจริญ ก็ท่านกระทำความอันชั่วช้านัก ที่สงวนส่วนของตนไว้ ไปเก็บเอาส่วนอื่น ที่เขาไม่ได้ให้มาบริโภค ท่านอย่าได้กระทำความอันชั่วช้าเห็นปานนี้อีกเลย สัตว์ผู้นั้นได้รับคำของสัตว์เหล่านั้นแล้ว.

แม้ครั้งที่ ๒ สัตว์ผู้นั้นก็ยังขึ้นทำเช่นเดิมและรับคำสัตว์ทั้งหลายว่าจะไม่ทำอีก แม้ครั้งที่ ๓ สัตว์ผู้นั้นก็ยังขึ้นทำเช่นเดิมอีก สัตว์เหล่านั้นจึงช่วยกันจับสัตว์ผู้นั้น ครั้นแล้วได้ตักเตือนว่า แน่ะสัตว์ผู้เจริญ ท่านกระทำความอันชั่วช้านัก ที่สงวนส่วนของตนไว้ ไปเก็บเอาส่วนอื่น ที่เขาไม่ได้ให้มาบริโภค ท่านอย่าได้กระทำความอันชั่วช้าเห็นปานนี้อีกเลย

สัตว์พวกหนึ่งประหารด้วยฝ่ามือบ้าง สัตว์พวกหนึ่งประหารด้วยก้อนดินบ้าง พวกหนึ่งประหารด้วยท่อนไม้บ้าง ในเพราะมีเหตุเช่นนี้เป็นต้นมา การถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้จึงปรากฏ การติเตียนจึงปรากฏ การกล่าวเท็จจึงปรากฏ การถือท่อนไม้จึงปรากฏ.

ครั้งนั้นแล พวกสัตว์ที่เป็นผู้ใหญ่จึงประชุมกัน ครั้นแล้ว ต่างก็ปรับทุกข์กันว่า ท่านผู้เจริญเอ๋ย การถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้จักปรากฏ การติเตียนจักปรากฏ การพูดเท็จจักปรากฏ การถือท่อนไม้จักปรากฏ ในเพราะอกุศลธรรมอันเป็นบาปเหล่าใด อกุศลธรรมอันเป็นบาปเหล่านั้น เกิดขึ้นแล้วในสัตว์ทั้งหลาย อย่ากระนั้นเลย พวกเราจักสมมติ (แต่งตั้ง) สัตว์ผู้หนึ่งให้เป็นผู้ว่ากล่าวผู้ที่ควรว่ากล่าว ให้เป็นผู้ติเตียนผู้ที่ควรติเตียน ให้เป็นผู้ขับไล่ผู้ที่ควรขับไล่โดยชอบ ส่วนพวกเราจักแบ่งส่วนข้าวสาสีให้แก่ผู้นั้น ดังนี้ ครั้นแล้ว สัตว์เหล่านั้นพากันเข้าไปหาสัตว์ที่สวयยามกว่า น่าดูน่าชมกว่า น่าเลื่อมใสกว่า และน่าเกรงขามกว่า แล้วจึงแจ้งเรื่องนี้ว่า มาเถิดท่านผู้เจริญ ขอท่านจงว่ากล่าวผู้ที่ควรว่ากล่าว จงติเตียนผู้ที่ควรติเตียน จงขับไล่ผู้ที่ควรขับไล่โดยชอบเถิด ส่วนพวกข้าพเจ้าจักแบ่งส่วนข้าวสาสีให้แก่ท่าน.

สัตว์ผู้นั้นรับคำแล้ว จึงว่ากล่าวผู้ที่ควรว่ากล่าว ตีเตือน ผู้ที่ควรตีเตือน ขบไล่ผู้ที่ควรขบไล่โดยชอบ ส่วนสัตว์เหล่านั้น ก็แบ่งส่วนข้าวสาละให้แก่สัตว์ที่เป็นหัวหน้านั้น เพราะเหตุ ผู้ที่เป็นหัวหน้า อันมหาชนสมมติ (แต่งตั้ง) นั้น อักษรว่า มหาชนสมมติ มหาชนสมมติ (มหาสมมต) จึงเกิดขึ้นเป็น อันดับแรก เพราะเหตุผู้ที่เป็นหัวหน้า เป็นใหญ่ยิ่งแห่งเขตทั้งหลายนั้น อักษรว่า กษัตริย์ กษัตริย์ (ขตฺติย) จึงเกิดขึ้นเป็นอันดับที่ ๒ เพราะเหตุที่ผู้เป็นหัวหน้า ยังชนเหล่าอื่น ให้สุขใจได้โดยธรรม อักษรว่า ราชา ราชา (ราช) จึงเกิดขึ้นเป็นอันดับที่ ๓.

ด้วยเหตุดังที่กล่าวมานี้ การบังเกิดขึ้นแห่งพวก กษัตริย์นั้นจึงมีขึ้นได้ เพราะอักษรที่รู้จักกันว่าเป็นของดี เป็นของโบราณอย่างนี้ เรื่องของสัตว์เหล่านั้น จะต่างกันหรือเหมือนกัน จะไม่ต่างกันหรือไม่เหมือนกัน ก็ด้วยธรรมเท่านั้น ไมใช่นอกไปจากธรรม ความจริง ธรรมเท่านั้นเป็นของประเสริฐสุดในหมู่มหาชน ทั้งในปัจจุบัน (ทิฏฐธรรม) และ ภายหน้า (อกัสมุปราย)

ครั้งนั้นแล สัตว์บางจำพวก ได้มีความคิดขึ้นอย่างนี้ ว่า ท่านผู้เจริญเอ๋ย การถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้

จักปรากฏ การติเตียนจักปรากฏ การกล่าวเท็จจักปรากฏ การถือท่อนไม้จักปรากฏ การขับไล่จักปรากฏ ในเพราะอกุศลธรรมอันเป็นบาปเหล่าใด อกุศลธรรมอันเป็นบาปเหล่านั้นเกิดขึ้นแล้วในสัตว์ทั้งหลาย อย่ากระนั้นเลย พวกเราควรไปลอยอกุศลธรรมอันเป็นบาปนี้เถิด ดังนี้ ครั้นแล้วสัตว์เหล่านั้นจึงได้พากันลอยอกุศลธรรมอันเป็นบาปทิ้งไป เพราะเหตุที่สัตว์เหล่านั้นพากันลอยอกุศลธรรมอันเป็นบาปอยู่ดังนี้ อีกชื่อว่า พวกพราหมณ์ พวกพราหมณ์ (พราหมณ) จึงเกิดขึ้นเป็นอันดับแรก.

พราหมณ์เหล่านั้น พากันสร้างกระท่อม ซึ่งมุงและบังด้วยใบไม้ในราวป่า เพ่งอยู่ในกระท่อม ซึ่งมุงและบังด้วยใบไม้นั้น พวกเขาไม่มีการหุงต้ม ไม่มีการตำข้าว ทั้งในเวลาเย็นและเวลาเช้า จึงได้พากันเที่ยวแสวงหาอาหารตามหมู่บ้าน นิคม และเมืองหลวง เพื่อบริโภคในเวลาเย็นและเวลาเช้า เขาเหล่านั้นครั้งได้อาหารแล้ว จึงพากันกลับไปเพ่งอยู่ในกระท่อม ซึ่งมุงและบังด้วยใบไม้ในราวป่าอีกคนทั้งหลาย เห็นการกระทำของพวกพราหมณ์นั้นแล้ว จึงพากันพูดอย่างนี้ว่า ท่านผู้เจริญเอ๋ย สัตว์พวกนี้พากันมาสร้างกระท่อม ซึ่งมุงและบังด้วยใบไม้ในราวป่า แล้วเพ่งอยู่

ในกระท่อม ซึ่งมุงและบังด้วยใบไม้ นั้น ไม่มีการหุงต้ม ไม่มีการตำข้าว ทั้งในเวลาเย็นและเวลาเช้า จึงพากันเที่ยวแสวงหาอาหารตามหมู่บ้าน นิคม และเมืองหลวง เพื่อบริโภค ในเวลาเย็นและเวลาเช้า เขาเหล่านั้นครั้งได้อาหารแล้ว จึงพากันกลับไปเพ่งอยู่ในกระท่อม ซึ่งมุงและบังด้วยใบไม้ ในราวป่าอีก ดังนี้ เพราะเหตุนั้น อัคระว่า พวกเจริญณาน พวกเจริญณาน (ฉายิกา) จึงเกิดขึ้นเป็นอันดับที่ ๒.

บรรดาสัตว์เหล่านั้น สัตว์บางพวกเมื่อไม่อาจสำเร็จ ฌานได้ที่กระท่อม ซึ่งมุงและบังด้วยใบไม้ในราวป่า จึงเที่ยวไปยังหมู่บ้านและนิคมที่ใกล้เคียง แล้วก็จัดทำคัมภีร์อยู่ คนทั้งหลาย เห็นการกระทำของพวกพราหมณ์นั้นแล้ว จึงพูดอย่างนี้ว่า ท่านผู้เจริญเอ๋ย ก็สัตว์เหล่านี้ ไม่อาจสำเร็จ ฌานได้ที่กระท่อม ซึ่งมุงและบังด้วยใบไม้ในราวป่า จึงเที่ยวไปยังหมู่บ้านและนิคมที่ใกล้เคียง จัดทำคัมภีร์อยู่ บัดนี้พวกชนเหล่านี้ไม่เพ่งอยู่ บัดนี้พวกชนเหล่านี้ไม่เพ่งอยู่ ดังนี้ เพราะเหตุนั้น อัคระว่า อัชฌายิกา อัชฌายิกา (อสุฌายิกา) จึงเกิดขึ้นเป็นอันดับที่ ๓ ก็สมัยนั้น การทรงจำ การสอน การบอกมนต์ ถูกสมมติว่าเลว มาในบัดนี้ สมมติกันว่าประเสริฐ ด้วยเหตุ ดังที่กล่าวมานี้ การเกิดขึ้นแห่งพวกพราหมณ์นั้นจึงมีขึ้นได้

บรรดาสัตว์เหล่านั้น สัตว์บางจำพวกยึดมั่นเมถุนธรรมแล้วประกอบการทำงานเป็นแผนกๆ เพราะเหตุที่สัตว์เหล่านั้นยึดมั่นเมถุนธรรมแล้วประกอบการทำงานเป็นแผนกๆ นั้นแลอีกชื่อว่า เวสสา เวสสา (เวสสา) จึงเกิดขึ้น ด้วยเหตุดังที่กล่าวมานี้ การเกิดขึ้นของเวสสนั้น จึงมีขึ้นได้.

บรรดาสัตว์เหล่านั้น สัตว์บางจำพวกประพฤติดนโหดร้าย ทำงานต่ำต้อย เพราะเหตุที่สัตว์เหล่านั้นประพฤติดนโหดร้าย ทำงานต่ำต้อยนั้นแล อีกชื่อว่า สุททา สุททา (สุททา) จึงเกิดขึ้น ด้วยเหตุดังที่กล่าวมานี้ การเกิดขึ้นแห่งพวกสุททานั้น จึงมีขึ้นได้.

มีสมัยที่กษัตริย์บ้าง พราหมณ์บ้าง เวสส์บ้าง สุทท์บ้าง ตำนานธรรมของตน จึงได้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต ด้วยประสงค์ว่า เราจักเป็นสมณะ ด้วยประการดังที่กล่าวมานี้ พวกสมณะจึงเกิดมีขึ้นได้ จากระณทั้งสี่ เหล่านี้.

กษัตริย์ก็ดี พราหมณ์ก็ดี เวสส์ก็ดี สุทท์ก็ดี สมณะก็ดี ประพฤติกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต เป็นมิจฉาทิฎฐิ ย่อมยึดถือการกระทำด้วยอำนาจมิจฉาทิฎฐิ เพราะยึดถือการกระทำด้วยอำนาจมิจฉาทิฎฐิเป็นเหตุ เบื้องหน้าจากการตายเพราะกายแตกทำลาย ย่อมเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรก ทั้งสิ้น.

กษัตริย์ก็ดี พราหมณ์ก็ดี เวสส์ก็ดี สูทท์ก็ดี สมณะก็ดี ประพฤติกายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริต เป็นสัมมาทิฏฐิ ย่อมยึดถือการกระทำด้วยอำนาจสัมมาทิฏฐิ เพราะยึดถือการกระทำด้วยอำนาจสัมมาทิฏฐิเป็นเหตุ เบื้องหน้าจากการตายเพราะกายแตกทำลาย ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์.

กษัตริย์ก็ดี พราหมณ์ก็ดี เวสส์ก็ดี สูทท์ก็ดี สมณะก็ดี มีปกติกระทำความทั้งสอง (คือสุจริตและทุจริต) ด้วยกาย มีปกติกระทำความทั้งสองด้วยวาจา มีปกติกระทำความทั้งสองด้วยใจ มีความเห็นปนกัน ยึดถือการกระทำด้วยอำนาจความเห็นปนกัน เพราะยึดถือการกระทำด้วยอำนาจความเห็นปนกันเป็นเหตุ เบื้องหน้าจากการตายเพราะกายแตกทำลาย ย่อมเสวยสุขบ้าง ทุกข์บ้าง.

กษัตริย์ก็ดี พราหมณ์ก็ดี เวสส์ก็ดี สูทท์ก็ดี สรรวมกาย สรรวมวาจา สรรวมใจ อาศัยการเจริญโพธิปักขิยธรรมทั้ง ๗ แล้ว ย่อมปรินิพพานในปัจจุบันนี้ทีเดียว.

ก็บรรดาบรรณะทั้งสิ้นนี้ วรรณะใด เป็นภิกษุ ลั่นอาสวะแล้ว มีพรหมจรรย์อยู่จบแล้ว มีกิจที่ควรทำ ทำเสร็จแล้ว วางภาระเสียได้แล้ว บรรลุถึงประโยชน์ของตนแล้ว หมดเครื่องเกาะเกี่ยวในภพแล้ว หลุดพ้นแล้ว เพราะรู้โดยชอบ

วรรณะนั้นปรากฏว่า เป็นผู้เลิศกว่าคนทั้งหลายโดยธรรมแท้จริง มิใช่หนีออกไปจากธรรมเลย ความจริงธรรมเท่านั้นเป็นของประเสริฐที่สุดในหมู่มหาชน ทั้งในปัจจุบัน และ ภายหน้า.

กษัตริย์เป็นผู้ประเสริฐที่สุดในหมู่ชนผู้รังเกียจด้วยโคตร ท่านผู้ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ เป็นผู้ประเสริฐที่สุดในหมู่เทวดาและมนุษย์

เพราะระลึกย้อนหลังได้จำกัด จึงมีความเห็นที่ต่างกัน

๒๕

-บาลี สี. ที. ๙/๒๒/๓๑.

ภิกษุทั้งหลาย มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งมีทิฏฐิว่า
บางอย่างเที่ยง บางอย่างไม่เที่ยง จึงบัญญัติอดีตตาและโลกว่า
บางอย่างเที่ยง บางอย่างไม่เที่ยง ด้วยเหตุ ๔ ประการ.

(๑) ภิกษุทั้งหลาย เมื่อโลกกำลังพินาศอยู่ โดยมาก
เหล่าสัตว์ (สตฺตา) ย่อมเกิดในอภัสสระ สัตว์เหล่านั้น
ได้สำเร็จทางใจ มีปิตีเป็นอาหาร มีรัศมีชานออกจากกาย
ตนเอง สัตฺยจรไปได้ในอากาศ อยู่ในวิมานอันงาม สถิตอยู่
ในภพนั้นสิ้นกาลยี่ดียวช้านาน ภิกษุทั้งหลาย มีสมัย
บางครั้งบางคราว โดยระยะกาลยี่ดียวช้านาน ที่โลกนี้กลับ
เจริญขึ้น เมื่อโลกกำลังเจริญอยู่ วิมานของพรหมปรากฏว่า
ว่างเปล่า ครั้งนั้น สัตว์ผู้ใดผู้หนึ่งจุติจากชั้นอภัสสระ
เพราะสิ้นอายุหรือเพราะสิ้นบุญ ย่อมเข้าถึงวิมานพรหม
ที่ว่างเปล่า ... เพราะสัตว์ผู้นั้นอยู่ในวิมานนั้นแต่ผู้เดียว
เป็นเวลานาน จึงเกิดความกระสัน ความดิ้นรนขึ้นว่า โอหนอ
แม้สัตว์เหล่าอื่นก็พึงมาเป็นอย่างนี้บ้าง ต่อมาสัตว์เหล่าอื่น
ก็จุติจากชั้นอภัสสระ เพราะสิ้นอายุหรือเพราะสิ้นบุญ
ย่อมเข้าถึงวิมานพรหม เป็นสหายของสัตว์ผู้นั้น.

ภิกษุทั้งหลาย บรรดาสัตว์จำพวกนั้น ผู้ใดเกิดก่อน ผู้นั้นย่อมมีความคิดเห็นอย่างนี้ว่า เราเป็นพรหม เราเป็นมหาพรหม เป็นใหญ่ ไม่มีใครข่มได้ เห็นถ่องแท้ เป็นผู้กุมอำนาจ เป็นอิสระ เป็นผู้สร้าง เป็นผู้นิรमित เป็นผู้ประเสริฐ เป็นผู้บงการ เป็นผู้ทรงอำนาจ เป็นบิดาของหมู่สัตว์ผู้เป็นแล้ว และกำลังเป็น สัตว์เหล่านี้เรานิรमित แม้พวกสัตว์ที่เกิดภายหลัง ก็มีความคิดเห็นอย่างนี้ว่า ท่านผู้เจริญนี้แล เป็นพรหม เป็นมหาพรหม เป็นใหญ่ ไม่มีใครข่มได้ เห็นถ่องแท้ เป็นผู้กุมอำนาจ เป็นอิสระ เป็นผู้สร้าง เป็นผู้นิรमित เป็นผู้ประเสริฐ เป็นผู้บงการ เป็นผู้ทรงอำนาจ เป็นบิดาของหมู่สัตว์ผู้เป็นแล้วและกำลังเป็น (ปิตา ภูตภพยาน) พวกเราอันพระพรหมผู้เจริญนี้นิรमितแล้ว.

ภิกษุทั้งหลาย บรรดาสัตว์จำพวกนั้น ผู้ใดเกิดก่อน ผู้นั้นมีอายุยืนกว่า มีผิวพรรณกว่า มีศักดิ์มากกว่า ส่วนผู้ที่เกิดภายหลังมีอายุน้อยกว่า มีผิวพรรณทรามกว่า มีศักดิ์น้อยกว่า.

ภิกษุทั้งหลาย ก็เป็นฐานะที่จะมีได้แล ที่สัตว์ผู้ใด ผู้หนึ่งจุติจากชั้นนั้นแล้วมาเป็นอย่างนี้ เมื่อมาเป็นอย่างนี้แล้วจึงออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต เมื่อบวชแล้ว อาศัย

ความเพียรเป็นเครื่องเผากิเลส อาศัยความเพียรที่ตั้งมั่น อาศัยความประกอบเนื่องๆ อาศัยความไม่ประมาท อาศัย มนสิการโดยชอบ แล้วบรรลุเจโตสมาธิ อันเป็นเครื่องตั้งมั่น แห่งจิต ตามระลึกถึงชั้นที่ที่เคยอาศัยอยู่ในกาลก่อนนั้นได้ หลังจากนั้นไประลึกไม่ได้ เขาจึงกล่าวอย่างนี้ว่า พระพรหม ผู้เจริญนั้นเป็นผู้เที่ยง ยั่งยืน คงทน มีความไม่แปรปรวน เป็นธรรมดา จักตั้งอยู่เที่ยงเสมอไปเช่นนั้นทีเดียว ส่วนพวกเรา ที่พระพรหมผู้เจริญนั้นนิรमितแล้ว เป็นผู้ไม่เที่ยง ไม่ยั่งยืน มีอายุน้อย ยังต้องจุติมาเป็นอย่างนี้เช่นนั้น.

ภิกษุทั้งหลาย นี่เป็นฐานะที่ ๑ ซึ่งสมณพราหมณ์ พวกหนึ่ง อาศัยแล้ว พรารภแล้ว จึงมีทิฐิว่า บางอย่างเที่ยง บางอย่างไม่เที่ยง ย่อมบัญญัติอัตตาและโลกว่า บางอย่างเที่ยง บางอย่างไม่เที่ยง.

(๒) ภิกษุทั้งหลาย พวกเทวดาชื่อว่าชิททาปโทสิกะ มีอยู่ พวกนั้นพากันหมกมุ่นอยู่แต่ในความรื่นรมย์ คือ การสรวลเสและการเล่นหัวจนเกินเวลา สติก็ย่อมหลงลืม เพราะสติหลงลืม จึงพากันจุติจากชั้นนั้น.

ภิกษุทั้งหลาย ก็เป็นฐานะที่จะมีได้แล ที่สัตว์ผู้ใด ผู้หนึ่งจุติจากชั้นนั้นแล้วมาเป็นอย่างนี้ เมื่อมาเป็นอย่างนี้แล้ว

จึงออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต ... แล้วบรรลุเจโตสมาธิ อันเป็นเครื่องตั้งมั่นแห่งจิต ตามระลึกถึงชั้นที่เคยอาศัยอยู่ในกาลก่อนนั้นได้ หลังจากนั้นไประลึกไม่ได้ เขาจึงกล่าวอย่างนี้ว่า ท่านพวกเทวดาผู้มีไซ้เหล่าขีททาปโทสิกะ ย่อมไม่พากันหมกมุ่นอยู่แต่ในความรื่นรมย์ พวกเหล่านั้นจึงไม่จุติจากชั้นนั้น เป็นผู้เที่ยง ยั่งยืน คงทน มีความไม่แปรปรวน เป็นธรรมดา จักตั้งอยู่เที่ยงเสมอไปเช่นนั้นทีเดียว ส่วนพวกเราเหล่าขีททาปโทสิกะ หมกมุ่นอยู่แต่ในความรื่นรมย์ พวกเราจึงพากันจุติจากชั้นนั้น เป็นผู้ไม่เที่ยง ไม่ยั่งยืน มีอายุน้อย ยังต้องจุติมาเป็นอย่างนี้เช่นนี้.

ภิกษุทั้งหลาย นี่เป็นฐานะที่ ๒ ซึ่งสมณพราหมณ์พวกหนึ่ง อาศัยแล้ว ประราภแล้ว จึงมีทิฏฐิว่า บางอย่างเที่ยง บางอย่างไม่เที่ยง ย่อมบัญญัติอัตตาและโลกว่า บางอย่างเที่ยง บางอย่างไม่เที่ยง.

(๓) ภิกษุทั้งหลาย พวกเทวดาชื่อว่ามโนปโทสิกะ มีอยู่ พวกนั้นมักเพ่งโทษกันและกันเกินควร เมื่อมัวเพ่งโทษกัน และกันเกินควร ย่อมคิดมุ่งร้ายกันและกัน เมื่อต่างคิดมุ่งร้ายกันและกัน จึงลำบากกายและลำบากใจ พากันจุติจากชั้นนั้น.

ภิกษุทั้งหลาย ก็เป็นฐานะที่จะมีได้แล ที่สัตว์ผู้ใด
 ผู้หนึ่งจติจากชั้นนั้นแล้วมาเป็นอย่างนี้ เมื่อมาเป็นอย่างนี้แล้ว
 จึงออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต เมื่อบวชแล้ว อาศัย
 ความเพียรเป็นเครื่องเผากิเลส อาศัยความเพียรที่ตั้งมั่น
 อาศัยความประกอบเนื่อง ๆ อาศัยความไม่ประมาท อาศัย
 มนสิการโดยชอบ แล้วบรรลุเจโตสมาธิ อันเป็นเครื่องตั้งมั่น
 แห่งจิต ตามระลึกถึงชั้นที่ที่เคยอาศัยอยู่ในกาลก่อนนั้นได้
 หลังแต่นั้นไประลึกไม่ได้ เขาจึงกล่าวอย่างนี้ว่า ท่านพวก
 เทวดาผู้มีโชคเหล่ามนโปกทิสกะ ย่อมไม่มัวเพ่งโทษกันและกัน
 เกินควร จึงไม่จติจากชั้นนั้น เป็นผู้เที่ยง ยั่งยืน คงทน มีความ
 ไม่แปรปรวนเป็นธรรมดา จักตั้งอยู่เที่ยงเสมอไปเช่นนั้น
 ที่เดียว ส่วนพวกเราได้เป็นพวกมนโปกทิสกะ มัวเพ่งโทษกัน
 และกันเกินควร พวกเราจึงพากันจติจากชั้นนั้น เป็นผู้ไม่เที่ยง
 ไม่ยั่งยืน มีอายุน้อยยังต้องจติมาเป็นอย่างนี้เช่นนั้น.

ภิกษุทั้งหลาย นี่เป็นฐานะที่ ๓ ซึ่งสมณพราหมณ์
 พวกหนึ่ง อาศัยแล้ว ปรารภแล้ว จึงมีทิวฏฐิว่า บางอย่างเที่ยง
 บางอย่างไม่เที่ยง ย่อมบัญญัติอัตตาและโลกว่า บางอย่างเที่ยง
 บางอย่างไม่เที่ยง.

(๔) อนึ่ง ในฐานะที่ ๔ สมณพราหมณ์ผู้เจริญอาศัยอะไร ปรารถนาอะไร จึงมีทิฏฐิว่า บางอย่างเที่ยง บางอย่างไม่เที่ยง ย่อมบัญญัติอัตตาและโลกว่า บางอย่างเที่ยง บางอย่างไม่เที่ยง.

ภิกษุทั้งหลาย สมณะหรือพราหมณ์บางคนในโลกนี้เป็นนักตรึก เป็นนักคั่นคิด กล่าวแสดงปฏิกฐานของตน ตามที่ตรึกได้ ตามที่คั่นคิดได้อย่างนี้ว่า สิ่งที่เราเรียกว่าตาก็ดี หูกก็ดี จมูกก็ดี ลิ้นก็ดี กายก็ดี นี่ได้ชื่อว่าอัตตา เป็นของไม่เที่ยง ไม่ยั่งยืน ไม่คงทน มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ส่วนสิ่งที่เรียกว่าจิต หรือใจ หรือวิญญาณ นี่ชื่อว่าอัตตาเป็นของเที่ยง ยั่งยืน คงทน มีความไม่แปรปรวนเป็นธรรมดา จักตั้งอยู่เที่ยงเสมอไปเช่นนั้นทีเดียว.

ภิกษุทั้งหลาย นี่เป็นฐานะที่ ๔ ซึ่งสมณพราหมณ์พวกหนึ่ง อาศัยแล้ว ปรารถนาแล้ว จึงมีทิฏฐิว่า บางอย่างเที่ยง บางอย่างไม่เที่ยง ย่อมบัญญัติอัตตาและโลกว่า บางอย่างเที่ยง บางอย่างไม่เที่ยง.

สัตว์ทั้งหลาย เป็นทายาทแห่งกรรม | ๒๖

-บาลี ทสก. อ. ๒๔/๓๐๗/๑๙๓.

ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงธรรมปริยาย อันเป็นเหตุแห่งความกระเลื่อกระสนไปตามกรรม แก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว ก็ธรรมปริยาย อันแสดงความกระเลื่อกระสนไปตามกรรมนั้นเป็นอย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลาย เป็นผู้ที่มีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย กระทำกรรมใดไว้ ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม จักเป็นผู้รับผลกรรมนั้น (กมฺมสฺสกา ภิกฺขเว สตฺตา กมฺมทายาทา กมฺมโยนี กมฺมพณฺธุ กมฺมปฏิสฺสรณา ยํ กมฺมํ กโรนฺติ กลฺยาณํ वा ปาปํ वा ตสฺส ทายาทา ภวนฺติ).

ภิกษุทั้งหลาย คนบางคนในกรณีนี้ เป็นผู้ฆ่าสัตว์ หยาบฆ่า มีฝ่ามือเปื้อนด้วยโลหิต มีแต่การฆ่าและการทุบตี ไม่มีความเอ็นดูในสัตว์มีชีวิต เขากระเลื่อกระสนด้วยกาย กระเลื่อกระสนด้วยวาจา กระเลื่อกระสนด้วยใจ กายกรรมของเขาคด วจีกรรมของเขาคด มโนกรรมของเขาคด คติของเขาคด อุปบัติ (การเข้าถึงภพ) ของเขาคด.

ภิกษุทั้งหลาย สำหรับผู้มีคติดัด มีอุปบัตินั้น
เรากล่าวคติด่างใดอย่างหนึ่ง ในบรรดาคติสองอย่างแก่เขา
คือ เหล่าสัตว์นรก ผู้มีทุกข์โดยส่วนเดียว หรือว่าสัตว์
เดรัจฉานผู้มีกำเนิดกระเลื้อยกระส่น ได้แก่ งู แมลงป่อง
ตะขาบ พังพอน แมว หนู นกเค้า หรือสัตว์เดรัจฉานเหล่าอื่น
ที่เห็นมนุษย์แล้วกระเลื้อยกระส่น.

ภิกษุทั้งหลาย ภูตสัตว์ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้
คือ อุปบัตีย่อมมีแก่ภูตสัตว์ เขาทำกรรมใดไว้ เขาย่อม
อุปบัติด้วยกรรมนั้น ผัสสะทั้งหลายย่อมถูกต้องภูตสัตว์นั้น
ผู้อุปบัติแล้ว ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวว่าสัตว์ทั้งหลายเป็น
ทายาทแห่งกรรม ด้วยอาการอย่างนี้ ดังนี้.

ภิกษุทั้งหลาย คนบางคนในกรณีนี้ เป็นผู้ลักทรัพย์
... เป็นผู้ประพฤติดัดในกาม ... เป็นผู้พูดเท็จ ... เป็นผู้พูด
ยุยงให้แตกกัน ... เป็นผู้พูดคำหยาบ ... เป็นผู้พูดเพ้อเจ้อ
... เป็นผู้โลภเฟื่องเลื่องทรัพย์ของผู้อื่น ... เป็นผู้มึนจิตพยาบาท
... เป็นผู้มีความเห็นผิด (มิจฉาทิฐิ) มีทัสสนะวิปริตว่า ทาน
ที่ให้แล้วไม่มี (ผล) ยัญที่บูชาแล้วไม่มี (ผล) การบูชาที่บูชาแล้ว
ไม่มี (ผล) ผลวิบากแห่งกรรมที่สัตว์ทำดีทำชั่วไม่มี โลกนี้
ไม่มี โลกอื่นไม่มี มารดาไม่มี บิดาไม่มี โอปปาติกะสัตว์
ไม่มี สมณพราหมณ์ผู้ดำเนินไปโดยชอบ ปฏิบัติโดยชอบ

ถึงกับกระทำให้แจ้งโลกนี้และโลกอื่น ด้วยปัญญาโดยชอบเอง แล้วประกาศให้ผู้อื่นรู้จักไม่มี ดังนี้ เขากระเลือกกระสนด้วยกาย กระเลือกกระสนด้วยวาจา กระเลือกกระสนด้วยใจ กายกรรมของเขาคด วจีกรรมของเขาคด มโนกรรมของเขาคด คติของเขาคด อุปบัติของเขาคด.

ภิกษุทั้งหลาย สำหรับผู้มีคติดคด มีอุปบัติคदनั้น เรากล่าวคติดอย่างใดอย่างหนึ่ง ในบรรดาคติสองอย่างแก่เขา คือ เหล่าสัตว์นรก ผู้มีทุกข์โดยส่วนเดียว หรือว่าสัตว์เดรัจฉานผู้มีกำเนิดกระเลือกกระสน ได้แก่ ภู แมลงป่อง ตะขาบ พังพอน แมว หนู นกเค้า หรือสัตว์เดรัจฉานเหล่าอื่น ที่เห็นมนุษย์แล้วกระเลือกกระสน

ภิกษุทั้งหลาย ภูตสัตว์ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้ คือ อุปบัตติย่อมมีแก่ภูตสัตว์ เขาทำกรรมใดไว้ เขาย่อมอุปบัติด้วยกรรมนั้น ผัสสะทั้งหลายย่อมถูกต้องภูตสัตว์นั้น ผู้อุปบัติแล้ว ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวว่าสัตว์ทั้งหลายเป็นทายาทแห่งกรรม ด้วยอาการอย่างนี้ ดังนี้.

ภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลาย เป็นผู้ที่มีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย กระทำกรรมใดไว้ ดีก็ตามชั่วก็ตาม จักเป็นผู้รับผลแห่งกรรมนั้น.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในกรณีนี้ ละการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ วางท่อนไม้ วางคัสตรา มีความละอาย ถึงความเอ็นดูกรุณาเกื้อกูลแก่สัตว์ทั้งหลาย (สพฺพปาณญฺเตสุ) เขาไม่กระเลื่อกระสนด้วยกาย ไม่กระเลื่อกระสนด้วยวาจา ไม่กระเลื่อกระสนด้วยใจ กายกรรมของเขาตรง วจีกรรมของเขาตรง มโนกรรมของเขาตรง คติของเขาตรง อุปบัติของเขาตรง.

ภิกษุทั้งหลาย สำหรับผู้มีคิตตรง มีอุปบัติตรงนั้น เรากล่าวคติอย่างใดอย่างหนึ่ง ในบรรดาคติสองอย่างแก่เขา คือ เหล่าสัตว์ผู้มีสุขโดยส่วนเดียว (เอกนุตสุขา สตุตา) หรือว่า ตระกูลอันสูง คือ ตระกูลขัตติยมหาศาล ตระกูลพราหมณ์ มหาศาล หรือตระกูลคหบดีมหาศาล อันมั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโศคะมาก มีทองและเงินมาก มีอุปกรณ์แห่งทรัพย์มาก.

ภิกษุทั้งหลาย ภูตสัตว์ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้ คือ อุปบัตติย่อมมีแก่ภูตสัตว์ เขาทำกรรมใดไว้ เขาย่อมอุปบัติด้วยกรรมนั้น ผัสสะทั้งหลายย่อมถูกต้องภูตสัตว์นั้น ผู้อุปบัติแล้ว ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวว่าสัตว์ทั้งหลายเป็น ทายาทแห่งกรรม ด้วยอาการอย่างนี้ ดังนี้.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในกรณีนี้ ละการ
 ลักทรัพย์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ ... ละการประพฤติด
 ในกาม เว้นขาดจากการประพฤติดในกาม ... ละการพูดเท็จ
 เว้นขาดจากการพูดเท็จ ... ละการพุดยุงให้แตกกัน
 เว้นขาดจากการพุดยุงให้แตกกัน ... ละการพุดคำหยาบ
 เว้นขาดจากการพุดคำหยาบ ... ละการพุดเพื่อเจ้า เว้นขาดจาก
 การพุดเพื่อเจ้า ... เป็นผู้ไม่โลภเพ่งเล็งทรัพย์ของผู้อื่น ...
 เป็นผู้ไม่มีจิตพยาบาท ... เป็นผู้มีความเห็นถูกต้อง (สัมมาทิฐิ)
 มีทศสนะไม่วิปริตว่า ทานที่ให้แล้วมี (ผล) ยัญที่บูชาแล้วมี
 (ผล) การบูชาที่บูชาแล้วมี (ผล) ผลวิบากแห่งกรรมที่สัตว์ทำดี
 ทำชั่วมี โลกนี้มี โลกอื่นมี มารดามี บิดามี โอปปาติกะสัตว์มี
 สมณพราหมณ์ผู้ดำเนินไปโดยชอบ ปฏิบัติโดยชอบ ถึงกับ
 กระทำให้แจ้งโลกนี้และโลกอื่น ด้วยปัญญาโดยชอบเอง
 แล้วประกาศให้ผู้อื่นรู้ก็มี ดังนี้ เขาไม่กระเสือกกระสนด้วยกาย
 ไม่กระเสือกกระสนด้วยวาจา ไม่กระเสือกกระสนด้วยใจ
 กายกรรมของเขาตรง วจีกรรมของเขาตรง มโนกรรม
 ของเขาตรง คติของเขาตรง อุปบัติของเขาตรง.

ภิกษุทั้งหลาย สำหรับผู้มีคิตตรง มีอุปบัติตรงนั้น
 เรากล่าวคติอย่างใดอย่างหนึ่ง ในบรรดาคติสองอย่างแก่เขา

คือ เหล่าสัตว์ผู้มีสุขโดยส่วนเดียว หรือว่าตระกูลอันสูง
คือ ตระกูลขัตติยมหาศาล ตระกูลพราหมณ์มหาศาล หรือ
ตระกูลคหบดีมหาศาล อันมั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโภคะมาก
มีทองและเงินมาก มีอุปกรณ์แห่งทรัพย์มาก.

ภิกษุทั้งหลาย ภูตสัตว์ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้
คือ อุปบัตติย่อมมีแก่ภูตสัตว์ เขาทำกรรมใดไว้ เขาย่อม
อุปบัติด้วยกรรมนั้น ผัสสะทั้งหลายย่อมถูกต้องภูตสัตว์นั้น
ผู้อุปบัติแล้ว ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวว่าสัตว์ทั้งหลายเป็น
ทายาทแห่งกรรม ด้วยอาการอย่างนี้ ดังนี้.

ภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลาย เป็นผู้ที่มีกรรมเป็นของ
ตน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็น
เผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย กระทำกรรมใดไว้ ดีก็ตาม
ชั่วก็ตาม จักเป็นผู้รับผลแห่งกรรมนั้น.

ภิกษุทั้งหลาย นี่แหละคือธรรมปริยาย อันเป็นเหตุ
แห่งความกระเลื่อกระสนไปตามกรรม.

หมู่มสัตว์ ผู้เป็นไปตามกรรม (นัยที่ ๑) | ๒๗

-บาลี อุปริ. ม. ๑๔/๓๓๔/๕๐๕.

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนเรือน ๒ หลังมีประตูตรงกัน บุรุษผู้มีตาดียืนอยู่ระหว่างกลางเรือน ๒ หลังนั้น พึงเห็นมนุษย์กำลังเข้าเรือนข้าง กำลังออกจากเรือนข้าง กำลังเดินมาข้าง กำลังเดินไปข้าง ฉันทใด.

ภิกษุทั้งหลาย ข้อนี้ก็ฉันนั้นเหมือนกัน เราย่อมมองเห็นหมู่มสัตว์กำลังจุติ กำลังอุบัติ เลว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ได้ดี ตกยาก ด้วยทิพยจักขุอันบริสุทธิ์ ล่วงจักขุของมนุษย์ ย่อมทราบชัดซึ่งหมู่มสัตว์ผู้เป็นไปตามกรรม ได้ว่า สัตว์ผู้กำลังเป็นอยู่เหล่านี้ ประกอบด้วยกายสุจริต วาสุจริต มโนสุจริต ไม่ติเตียนพระอริยะ เป็นสัมมาทิฐิ เชื่อมั่นกรรมด้วยอำนาจสัมมาทิฐิ เมื่อตายไปแล้ว เข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ก็มี.

สัตว์ผู้กำลังเป็นอยู่เหล่านี้ ประกอบด้วยกายสุจริต วาสุจริต มโนสุจริต ไม่ติเตียนพระอริยะ เป็นสัมมาทิฐิ เชื่อมั่นกรรมด้วยอำนาจสัมมาทิฐิ เมื่อตายไปแล้ว บังเกิดในหมู่มมนุษย์ก็มี.

สัตว์ผู้กำลังเป็นอยู่เหล่านี้ ประกอบด้วยกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต ติเตียนพระอริยะ เป็นมิจฉาทิฏฐิ เชื่อมั่นกรรมด้วยอำนาจมิจฉาทิฏฐิ เมื่อตายไปแล้ว เข้าถึง เปรตวิสัยก็มี.

สัตว์ผู้กำลังเป็นอยู่เหล่านี้ ประกอบด้วยกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต ติเตียนพระอริยะ เป็นมิจฉาทิฏฐิ เชื่อมั่นกรรมด้วยอำนาจมิจฉาทิฏฐิ เมื่อตายไปแล้ว เข้าถึง กำเนิดเดรัจฉานก็มี.

สัตว์ผู้กำลังเป็นอยู่เหล่านี้ ประกอบด้วยกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต ติเตียนพระอริยะ เป็นมิจฉาทิฏฐิ เชื่อมั่นกรรมด้วยอำนาจมิจฉาทิฏฐิ เมื่อตายไปแล้ว เข้าถึง อบาย ทุกติ วินิบาท นรกกัมี

หมู่สัตว์ ผู้เป็นไปตามกรรม (นัยที่ ๒) | ๒๘

-บาลี ส. ข. ๒๔/๔๔๓/๓๘๒., -บาลี ทสก. อ. ๒๔/๓๑๓/๑๙๓.

วาเสฏฐะ ก็ในหมู่มนุษย์ ผู้ใดอาศัยการรักษาโค
เลี้ยงชีวิต ท่านจรรู้ว่า ผู้นั้นเป็นชวานาไม่ใช่พราหมณ์.

วาเสฏฐะ อนึ่ง ในหมู่มนุษย์ ผู้ใดเลี้ยงชีวิตด้วยศิลปะ
มากอย่าง ท่านจรรู้ว่า ผู้นั้นเป็นศิลปินไม่ใช่พราหมณ์.

วาเสฏฐะ อนึ่ง ในหมู่มนุษย์ ผู้ใดอาศัยการค้าขาย
เลี้ยงชีวิต ท่านจรรู้ว่า ผู้นั้นเป็นพ่อค้าไม่ใช่พราหมณ์.

วาเสฏฐะ อนึ่ง ในหมู่มนุษย์ ผู้ใดเลี้ยงชีวิตด้วย
การรับใช้ผู้อื่น ท่านจรรู้ว่า ผู้นั้นเป็นคนรับใช้ไม่ใช่
พราหมณ์.

วาเสฏฐะ อนึ่ง ในหมู่มนุษย์ ผู้ใดอาศัยของที่เขาไม่ให้
เลี้ยงชีวิต ท่านจรรู้ว่า ผู้นั้นเป็นโจรไม่ใช่พราหมณ์.

วาเสฏฐะ อนึ่ง ในหมู่มนุษย์ ผู้ใดอาศัยศาสตราวุธ
เลี้ยงชีวิต ท่านจรรู้ว่า ผู้นั้นเป็นนักรบไม่ใช่พราหมณ์.

วาเสฏฐะ อนึ่ง ในหมู่มนุษย์ ผู้ใดเลี้ยงชีวิตด้วย
การงานของปุโรหิต ท่านจรรู้ว่า ผู้นั้นเป็นปุโรหิตไม่ใช่
พราหมณ์.

วาเสฏฐะ อนึ่ง ในหมู่มนุษย์ ผู้ใดปกครองบ้านและ
เมือง ท่านจรรู้ว่า ผู้นี้เป็นพระราชาไม่ใช่พราหมณ์.

และเราก็ไม่เรียกบุคคลผู้เกิดในกำเนิดไหนๆ หรือเกิดจากมารดาว่าเป็นพราหมณ์ บุคคลถึงจะเรียกกันว่าท่านผู้เจริญ ผู้นั้นก็ยังเป็นผู้มีกิเลสเครื่องกัวยลอยู่นั่นเอง เราเรียก บุคคลผู้ไม่มีกิเลสเครื่องกัวยล ผู้ไม่มีดมนั่นว่าเป็นพราหมณ์ เราเรียกผู้ที่ตัดสังโยชน์ทั้งหมดได้เด็ดขาดแล้วไม่หวาดสะดุ้ง พ้นจากกิเลสที่ทำให้ขัดข้องได้แล้ว ปลอดจากกิเลสทุกอย่างแล้ว ว่าเป็นพราหมณ์

บุคคลเป็นพราหมณ์เพราะชาติ (กำเนิด) ก็หาไม่ได้ จะมีใช้พราหมณ์เพราะชาติ (กำเนิด) ก็หาไม่ได้ บุคคลเป็นพราหมณ์เพราะกรรม ไม่เป็นพราหมณ์ ก็เพราะกรรม บุคคลเป็นชาวนา ก็เพราะกรรม เป็นคิลปิน ก็เพราะกรรม บุคคลเป็นพ่อค้า ก็เพราะกรรม เป็นคนรับใช้ ก็เพราะกรรม บุคคลเป็นโจร ก็เพราะกรรม เป็นนักรบ ก็เพราะกรรม บุคคลเป็นปุโรหิต ก็เพราะกรรม เป็นพระราชา ก็เพราะกรรม.

บัณฑิตทั้งหลายย่อมเห็นซึ่งกรรมนั้น ตามที่เป็นจริงอย่างนี้ ชื่อว่าเป็นผู้เห็นซึ่งปฏิจจสมุปบาท เป็นผู้ฉลาดในเรื่องวิบากแห่งกรรม.

โลกย่อมเป็นไปตามกรรม (กมฺมฺนา วตฺตตี โลโก) หมุสัตว์ย่อมเป็นไปตามกรรม (กมฺมฺนา วตฺตตี ปชา).

สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นเครื่องรังวัด (กมฺมณิพฺพณนา
สตฺตา) เหมือนลิมสลักชั้นยี่ดรอที่กำลังเล่นไปอยู่.

สัตว์ทั้งหลาย เป็นผู้มียกรรมเป็นของตน เป็นทายาท
แห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรม
เป็นที่พึ่งอาศัย กระทำกรรมใดไว้ ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม จักเป็น
ผู้รับผลแห่งกรรมนั้น (กมฺมสฺสกา ภิกฺขเว สตฺตา กมฺมทายาทา กมฺม
โยนี กมฺมพฺพณฺฐ กมฺมปฏิสฺสรณา ยํ กมฺมํ กโรนฺติ กลฺยาณํ वा ปาปํ กํ वा ตสฺส
ทายาทา ภวนฺติ).

โรคสองอย่าง

๒๙

-บาลี จตุกก. อ. ๒๑/๑๙๑/๑๕๗.

ภิกษุทั้งหลาย โรคสองอย่างเหล่านี้มีอยู่ สองอย่าง
อะไรบ้าง คือ โรคทางกายและโรคทางใจ.

ภิกษุทั้งหลาย ย่อมเห็นกันอยู่แล้วว่า สัตว์ทั้งหลาย
(สตฺตา) ที่ยืนยันถึงความไม่มีโรคทางกายตลอด ๑ ปีบ้าง
๒ ปีบ้าง ๓ ปีบ้าง ๔ ปีบ้าง ๕ ปีบ้าง ๑๐ ปีบ้าง ๒๐ ปีบ้าง
๓๐ ปีบ้าง ๔๐ ปีบ้าง ๕๐ ปีบ้าง และที่ยืนยันถึงความไม่มี
โรคทางกายแม้อย่างยิ่งกว่า ๑๐๐ ปีบ้าง ก็ยังพอมิปรากฏ.

ภิกษุทั้งหลาย แต่หมู่มุสัตว์ (สตฺตา) ที่จะกล้ายืนยันถึง
ความไม่มีโรคทางใจแม้ชั่วเวลาเพียงครู่เดียว (มุหุตฺต) เว้นแต่
ผู้มีอาสวะสิ้นแล้ว นับว่าหาได้แสนยากในโลก.

เบ็ด ๖ ตัว เพื่อฆ่าสัตว์ทั้งหลาย

๓๐

-บาลี สฬา. ส. ๑๘/๑๙๗/๒๘๙.

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนพรานเบ็ด ชดเบ็ด ที่เกี่ยวเหยื่อลงไปในห้วงน้ำลึก ปลาที่เห็นแกเหยื่อตัวใด ตัวหนึ่ง จะพึงกลืนเบ็ดนั้นเข้าไป ภิกษุทั้งหลาย ด้วยอาการอย่างนี้แหละ ปลาที่กลืนเบ็ดตัวนั้น ถึงแล้วซึ่งความพินาศ ถึงแล้วซึ่งความฉิบหายเพราะพรานเบ็ด ถูกพรานเบ็ดนั้น ทำได้ตามความชอบใจ.

ภิกษุทั้งหลาย ฉันทิดก็ฉันทัน เบ็ด ๖ ตัวเหล่านี้ มีอยู่ในโลก เพื่อความฉิบหายของสัตว์ทั้งหลาย (สตฺตานํ) เพื่อฆ่าสัตว์ทั้งหลาย เบ็ด ๖ ตัวนั้นอะไรบ้าง คือ

รูปที่เห็นด้วยตามีอยู่ ซึ่งเป็นสิ่งที่น่าปรารถนา น่ารักใคร่ น่าพอใจ เป็นที่ยวนตายวนใจให้รัก เป็นที่เข้าไป ตั้งอาศัยอยู่แห่งความใคร่ และเป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัด ย่อมใจ ถ้าภิกษุเพลิดเพลิน พร่ำสรรเสริญ เมามกอยู่ ซึ่งรูปนั้น ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนี้ เราเรียกว่า ผู้กลืนเบ็ด ของมาร ถึงแล้วซึ่งความพินาศ ถึงแล้วซึ่งความฉิบหาย ถูกมารผู้มีบาปทำได้ตามความชอบใจ.

เสียงที่ได้ยินด้วยหูมีอยู่ ... กลิ่นที่ได้ด้วยจมูกมีอยู่ ...
รสที่ได้ด้วยลิ้นมีอยู่ ... โผฏฐัพพะที่ได้ด้วยกายมีอยู่ ...
ธรรมที่รู้แจ้งด้วยใจมีอยู่ ซึ่งเป็นสิ่งที่น่าปรารถนา น่ารักใคร่
น่าพอใจ เป็นที่ยวนตายวนใจให้รัก เป็นที่เข้าไปตั้งอาศัย
อยู่แห่งความใคร่ และเป็นที่ตั้งแห่งความกำหนดย้อมใจ
ถ้าภิกษุเพลิดเพลิน พร่ำสรรเสริญ เมาหมกอยู่ซึ่งธรรมนั้น
ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนี้ เราเรียกว่า ผู้กลืนเบ็ดของมาร ถึงแล้ว
ซึ่งความพินาศ ถึงแล้วซึ่งความฉิบหาย ถูกมารผู้มีบาปทำได้
ตามความชอบใจ.

สิ่งที่ใคร ๆ ในโลกไม่ได้ตามปรารถนา | ๓๑

-บาลี ปญจก. อ. ๒๒/๕๗/๔๘.

ภิกษุทั้งหลาย จ्ञานะ ๕ ประการเหล่านี้ อันสมณะ
พราหมณ์ เทวดา มาร พรหม หรือใคร ๆ ในโลก ไม่พึง
ได้ตามปรารถนา ๕ ประการอะไรบ้าง คือ สมณะ พราหมณ์
เทวดา มาร พรหม หรือใคร ๆ ในโลก ไม่อาจได้ตาม
ปรารถนาว่า

- (๑) สิ่งที่มีความแก่เป็นธรรมดา อย่าแก่เลย
- (๒) สิ่งที่มีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา อย่าเจ็บไข้เลย
- (๓) สิ่งที่มีความตายเป็นธรรมดา อย่าตายเลย
- (๔) สิ่งที่มีความสิ้นไปเป็นธรรมดา อย่าสิ้นไปเลย
- (๕) สิ่งที่มีความวิनाศเป็นธรรมดา อย่าวินาศเลย

ภิกษุทั้งหลาย สิ่งที่มีความแก่เป็นธรรมดา ก็ย่อมแก่
สำหรับปุถุชนผู้ไม่ได้สดับ เมื่อสิ่งที่มีความแก่เป็นธรรมดา
แก่แล้ว เขาก็ไม่พิจารณาเห็นโดยประจักษ์ว่า ไม่ใช่สิ่งที่มี
ความแก่เป็นธรรมดา จะแก่สำหรับเราผู้เดียวเท่านั้น โดย
ที่แท้แล้ว สิ่งที่มีความแก่เป็นธรรมดา ย่อมแก่สำหรับ
สัตว์ทั้งปวง (สัตว์นรก) ที่มีการมา การไป การจุติ การอุบัติ
ก็เมื่อสิ่งที่มีความแก่เป็นธรรมดา แก่แล้ว เราจะมามัว

เศร้าโคก กระวนกระวาย ร่ำไรร่ำพัน ทูบอกร่ำไห้ ถึงความ
หลงใหล แม้อาหารก็ไม่ย่อย กายก็เศร้าหมอง การงานก็หยุด
ชะงัก พวกอมิตรก็ดีใจ มิตรสหายก็เศร้าใจ ดังนี้ ปุณฺณนั้น
เมื่อสิ่งที่มีความแก่เป็นธรรมดา แก่แล้ว ย่อมเศร้าโคก
กระวนกระวาย ร่ำไรร่ำพัน เป็นผู้ทูบอกร่ำไห้ ย่อมถึงความ
หลงใหล ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวว่า ปุณฺณผู้ไม่ได้สดับนี้
ถูกลูกศรแห่งความโศก อันมีพิษเสียบแทงแล้ว ทำตนเอง
ให้เดือดร้อนอยู่.

ภิกษุทั้งหลาย ข้ออื่นยังมีอีก สิ่งที่มีความเจ็บไข้เป็น
ธรรมดา ก็ย่อมเจ็บไข้สำหรับปุณฺณผู้ไม่ได้สดับ ... สิ่งที่มี
ความตายเป็นธรรมดา ก็ย่อมตายสำหรับปุณฺณผู้ไม่ได้สดับ
... สิ่งที่มีความสิ้นไปเป็นธรรมดา ก็ย่อมสิ้นไปสำหรับปุณฺณ
ผู้ไม่ได้สดับ ... สิ่งที่มีความวินาศเป็นธรรมดา ก็ย่อมวินาศ
สำหรับปุณฺณผู้ไม่ได้สดับ เมื่อสิ่งที่มีความวินาศเป็นธรรมดา
วินาศแล้ว เขาก็ไม่พิจารณาเห็นโดยประจักษ์ว่า ไม่ใช่สิ่งที่มี
ความวินาศเป็นธรรมดา จะวินาศสำหรับเราผู้เดียวเท่านั้น
โดยที่แท้แล้ว สิ่งที่มีความวินาศเป็นธรรมดา ย่อมวินาศ
สำหรับสัตว์ทั้งปวง ที่มีการมา การไป การจุติ การอุปบัติ
ก็เมื่อสิ่งที่มีความวินาศเป็นธรรมดา วินาศแล้ว เราจะมามัว

เศร้าโสภ กระทบกระวาย ร้าไรร้าพัน ทูบอกร้าให้ ถึงความ
หลงใหล แม้อาหารก็ไม่ย่อย กายก็เศร้าหมอง การงานก็หยุด
ชะงัก พวกอมิตรก็ดีใจ มิตรสหายก็เศร้าใจ ดังนี้ ปุณชนั้น
เมื่อสิ่งที่มีความวินาศเป็นธรรมดา วินาศแล้ว ย่อมเศร้าโสภ
กระทบกระวาย ร้าไรร้าพัน เป็นผู้ทูบอกร้าให้ ย่อมถึงความ
หลงใหล ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวว่า ปุณชนผู้ไม่ได้สตินี้
ถูกลูกศรแห่งความโสภ อันมีพิษเสียบแทงแล้ว ทำตนเอง
ให้เดือดร้อนอยู่.

ภิกษุทั้งหลาย สิ่งที่มีความแก่เป็นธรรมดา ก็ย่อมแก่
สำหรับอริยสาวกผู้ได้สติ เมื่อสิ่งที่มีความแก่เป็นธรรมดา
แก่แล้ว อริยสาวกนั้นย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า ไม่ใช่สิ่งที่มี
ความแก่เป็นธรรมดา จะแก่สำหรับเราผู้เดียวเท่านั้น โดยที่
แท้แล้ว สิ่งที่มีความแก่เป็นธรรมดา ย่อมแก่สำหรับสัตว์
ทั้งปวง ที่มีการมา การไป การจุติ การอุบัติ ก็เมื่อสิ่งที่มีความแก่
เป็นธรรมดา แก่แล้ว เราจะมามัวเศร้าโสภ กระทบกระวาย
ร้าไรร้าพัน ทูบอกร้าให้ ถึงความหลงใหล แม้อาหารก็
ไม่ย่อย กายก็เศร้าหมอง การงานก็หยุดชะงัก พวกอมิตรก็ดีใจ
มิตรสหายก็เศร้าใจ ดังนี้ อริยสาวกนั้น เมื่อสิ่งที่มีความแก่
เป็นธรรมดา แก่แล้ว ย่อมไม่เศร้าโสภ ไม่กระทบกระวาย

ไม่ร่ำไรร่ำพัน ไม่เป็นผู้ทูปบอกร่ำไห้ ไม่ถึงความหลงใหล
ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวว่า อริยสาวกผู้ได้สดับนี้ ถอนลูกศร
แห่งความโศก อันมีพิษเสียบแทงบุณชนผู้ไม่ได้สดับแล้ว
ทำตนเองให้เดือดร้อนอยู่ อริยสาวกผู้ไม่มีความโศก ถอนลูกศร
ได้แล้ว ย่อมปรินิพพานด้วยตน.

ภิกษุทั้งหลาย ข้ออื่นยังมีอีก สิ่งที่มีความเจ็บไข้
เป็นธรรมดา ก็ย่อมเจ็บไข้สำหรับอริยสาวกผู้ได้สดับ ... สิ่ง
ที่มีความตายเป็นธรรมดา ก็ย่อมตายสำหรับอริยสาวกผู้ได้
สดับ ... สิ่งที่มีความสิ้นไปเป็นธรรมดา ก็ย่อมสิ้นไปสำหรับ
อริยสาวกผู้ได้สดับ ... สิ่งที่มีความวินาศเป็นธรรมดา ก็ย่อม
วินาศสำหรับอริยสาวกผู้ได้สดับ เมื่อสิ่งที่มีความวินาศเป็น
ธรรมดา วินาศแล้ว อริยสาวกนั้นย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า
ไม่ใช่สิ่งที่มีความวินาศเป็นธรรมดา จะวินาศสำหรับเรา
ผู้เดียวเท่านั้น โดยที่แท้แล้ว สิ่งที่มีความวินาศเป็นธรรมดา
ย่อมวินาศสำหรับสัตว์ทั้งปวง ที่มีการมา การไป การจุติ
การอุปบัติ ก็เมื่อสิ่งที่มีความวินาศเป็นธรรมดา วินาศแล้ว
เราจะมามัวเศร้าโศก กระวนกระวาย ร่ำไรร่ำพัน ทูปบอกร่ำไห้
ถึงความหลงใหล แม้อาหารก็ไม่ย่อย กายก็เศร้าหมอง การงาน
ก็หยุดชะงัก พวกอมิตรก็ตีใจ มิตรสหายก็เศร้าใจ ดังนี้

อริยสาวกนั้น เมื่อสิ่งที่มีความวินาศเป็นธรรมดา วินาศแล้ว
ย่อมไม่เศร้าโศก ไม่กระวนกระวาย ไม่รำไรรำพัน ไม่เป็น
ผู้ทุบokraให้ ไม่ถึงความหลงใหล ภิกษุทั้งหลาย เรา
กล่าวว่าอริยสาวกผู้ได้สดับนี้ ถอนลูกศรแห่งความโศก อันมี
พิษเสียบแทงปฤชนผู้ไม่ได้สดับแล้ว ทำตนเองให้
เดือดร้อนอยู่ อริยสาวกผู้ไม่มีความโศก ถอนลูกศรได้แล้ว
ย่อมปริญพานเฉพาะตน.

ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้แล ฐานะ ๕ ประการ อันสมณะ
พราหมณ์ เทวดา มาร พรหม หรือใครๆ ในโลกไม่พึงได้
ตามปรารถนา.

สิ่งที่ควรพิจารณาเนื่อง ๆ

๓๒

-บาลี ปญจก. อ. ๒๒/๘๑/๕๗.

ภิกษุทั้งหลาย ฐานะ ๕ ประการนี้ อันสตรี บุรุษ
คฤหัสถ์ หรือบรรพชิต ควรพิจารณาเนื่อง ๆ ๕ ประการ
เป็นอย่างไร คือ สตรี บุรุษ คฤหัสถ์ หรือบรรพชิต
ควรพิจารณาเนื่อง ๆ ว่า

(๑) เรามีความแก่เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความแก่
ไปได้

(๒) เรามีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความ
เจ็บไข้ไปได้

(๓) เรามีความตายเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความ
ตายไปได้

(๔) เราจะต้องพลัดพรากจากของรักของชอบใจ
ทั้งสิ้น

(๕) เรามีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม
มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึง
ทำกรรมใดไว้ ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม เราจะเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น

ภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์อะไร
สตรี บุรุษ คฤหัสถ์ หรือบรรพชิต จึงควรพิจารณาเนื่อง ๆ ว่า

เรามีความแก่เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความแก่ไปได้ ภิกษุทั้งหลาย ความมัวเมาในความเป็นหนุ่มสาวมีอยู่แก่สัตว์ทั้งหลาย ซึ่งเป็นเหตุให้สัตว์ทั้งหลาย ประพฤติกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต เมื่อเขาพิจารณาฐานะนั้นอยู่เนืองๆ ย่อมละความมัวเมาในความเป็นหนุ่มสาวนั้นได้โดยสิ้นเชิง หรือว่าทำให้เบาบางลงได้ ภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์นี้แล สตรี บุรุษ คฤหัสถ์ หรือบรรพชิต จึงควรพิจารณาเนืองๆ ว่า เรามีความแก่เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความแก่ไปได้.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์อะไร สตรี บุรุษ คฤหัสถ์ หรือบรรพชิต จึงควรพิจารณาเนืองๆ ว่า เรามีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความเจ็บไข้ไปได้ ภิกษุทั้งหลาย ความมัวเมาในความไม่มีโรคมีอยู่แก่สัตว์ทั้งหลาย ซึ่งเป็นเหตุให้สัตว์ทั้งหลาย ประพฤติกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต เมื่อเขาพิจารณาฐานะนั้นอยู่เนืองๆ ย่อมละความมัวเมาในความไม่มีโรคนั้นได้โดยสิ้นเชิง หรือว่าทำให้เบาบางลงได้ ภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์นี้แล สตรี บุรุษ คฤหัสถ์ หรือบรรพชิต จึงควรพิจารณาเนืองๆ ว่า เรามีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความเจ็บไข้ไปได้.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์อะไร
 สตรี บุรุษ คฤหัสถ์ หรือบรรพชิต จึงควรพิจารณาเนื่องๆ ว่า
 เรามีความตายเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความตายไปได้ ภิกษุ
 ทั้งหลาย ความมัวเมาในชีวิตมีอยู่แก่สัตว์ทั้งหลาย ซึ่งเป็น
 เหตุให้สัตว์ทั้งหลาย ประพฤติกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต
 เมื่อเขาพิจารณาฐานะนั้นอยู่เนื่องๆ ย่อมละความมัวเมา
 ในชีวิตนั้นได้โดยสิ้นเชิง หรือว่าทำให้เบาบางลงได้ ภิกษุ
 ทั้งหลาย เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์นี้แล สตรี บุรุษ คฤหัสถ์
 หรือบรรพชิต จึงควรพิจารณาเนื่องๆ ว่า เรามีความตาย
 เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความตายไปได้.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์อะไร
 สตรี บุรุษ คฤหัสถ์ หรือบรรพชิต จึงควรพิจารณาเนื่องๆ ว่า
 เราจะต้องพลัดพรากจากของรักของชอบใจทั้งสิ้น ภิกษุ
 ทั้งหลาย ความพอใจ ความรักใคร่ในของรักมีอยู่แก่สัตว์
 ทั้งหลาย ซึ่งเป็นเหตุให้สัตว์ทั้งหลาย ประพฤติกายทุจริต
 วจีทุจริต มโนทุจริต เมื่อเขาพิจารณาฐานะนั้นอยู่เนื่องๆ
 ย่อมละความพอใจ ความรักใคร่นั้นได้โดยสิ้นเชิง หรือว่า
 ทำให้เบาบางลงได้ ภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยอำนาจ
 ประโยชน์นี้แล สตรี บุรุษ คฤหัสถ์ หรือบรรพชิต จึงควร
 พิจารณาเนื่องๆ ว่า เราจะต้องพลัดพรากจากของรัก
 ของชอบใจทั้งสิ้น.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์อะไร
 สตรี บุรุษ คฤหัสถ์ หรือบรรพชิต จึงควรพิจารณาเนื่อง ๆ ว่า
 เรามีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด
 มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่ง ทำกรรมใดไว้ ดีก็ตาม
 ชั่วก็ตาม เราจะเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น ภิกษุทั้งหลาย
 กายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต มีอยู่แก่สัตว์ทั้งหลาย เมื่อ
 เขาพิจารณาฐานะนั้นอยู่เนื่อง ๆ ย่อมละทุจริตเหล่านั้น
 ได้โดยสิ้นเชิง หรือว่าทำให้เบาบางลงได้ ภิกษุทั้งหลาย
 เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์นี้แล สตรี บุรุษ คฤหัสถ์ หรือ
 บรรพชิต จึงควรพิจารณาเนื่อง ๆ ว่า เรามีกรรมเป็นของตน
 เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็น
 เผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่ง ทำกรรมใดไว้ ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม
 เราจะเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น.

ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกนั้นย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า
 ไม่ใช่เราแต่ผู้เดียวเท่านั้นที่มีความแก่เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้น
 ความแก่ไปได้ โดยที่แท้ สัตว์ทั้งปวงที่มีการมา การไป
 การจุติ การอุปบัติ ล้วนมีความแก่เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้น
 ความแก่ไปได้ เมื่ออริยสาวกนั้นพิจารณาฐานะนั้นอยู่เนื่อง ๆ
 มรรคย่อมเกิดขึ้น อริยสาวกนั้น ย่อมเสพ อบรม ทำให้มาก
 ซึ่งมรรคนั้น เมื่อเสพ อบรม ทำให้มากซึ่งมรรคนั้นอยู่
 ย่อมละสังโยชนได้ อนุสัยย่อมสิ้นไป.

อริยสาวกนั้นย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า ไม่ใช่เราแต่ผู้เดียวเท่านั้นที่มีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความเจ็บไข้ไปได้ โดยที่แท้ สัตว์ทั้งปวงที่มีการมา การไป การจุติ การอุบัติ ล้วนมีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความเจ็บไข้ไปได้ เมื่ออริยสาวกนั้นพิจารณาฐานะนั้นอยู่เนื่อง ๆ มรรคย่อมเกิดขึ้น อริยสาวกนั้น ย่อมเสพ อบรม ทำให้มากซึ่งมรรคนั้น เมื่อเสพ อบรม ทำให้มากซึ่งมรรคนั้นอยู่ ย่อมละสังโยชนได้ อนุสัยย่อมสิ้นไป.

อริยสาวกนั้นย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า ไม่ใช่เราแต่ผู้เดียวเท่านั้นที่มีความตายเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความตายไปได้ โดยที่แท้ สัตว์ทั้งปวงที่มีการมา การไป การจุติ การอุบัติ ล้วนมีความตายเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความตายไปได้ เมื่ออริยสาวกนั้นพิจารณาฐานะนั้นอยู่เนื่อง ๆ มรรคย่อมเกิดขึ้น อริยสาวกนั้น ย่อมเสพ อบรม ทำให้มากซึ่งมรรคนั้น เมื่อเสพ อบรม ทำให้มากซึ่งมรรคนั้นอยู่ ย่อมละสังโยชนได้ อนุสัยย่อมสิ้นไป.

อริยสาวกนั้นย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า ไม่ใช่เราแต่ผู้เดียวเท่านั้นที่จะต้องพลัดพรากจากของรักของชอบใจทั้งสิ้น โดยที่แท้ สัตว์ทั้งปวงที่มีการมา การไป การจุติ

การอุปบัติ ล้วนจะต้องพลัดพรากจากของรักของชอบใจทั้งสิ้น เมื่ออริยสาวกนั้นพิจารณาฐานะนั้นอยู่เนือง ๆ มรรคย่อมเกิดขึ้น อริยสาวกนั้น ย่อมเสพ อบรม ทำให้มากซึ่งมรรคนั้น เมื่อเสพ อบรม ทำให้มากซึ่งมรรคนั้นอยู่ ย่อมละสังโยชนได้ อนุสัยย่อมสิ้นไป.

อริยสาวกนั้นย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า ไม่ใช่เราแต่ผู้เดียวเท่านั้นที่มีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึง ทำกรรมใดไว้ ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม เราจักเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น โดยที่แท้ สัตว์ทั้งปวงที่มีการมา การไป การจุติ การอุปบัติ ล้วนมีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึง ทำกรรมใดไว้ ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม จะเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น เมื่ออริยสาวกนั้นพิจารณาฐานะนั้นอยู่เนือง ๆ มรรคย่อมเกิดขึ้น อริยสาวกนั้น ย่อมเสพ อบรม ทำให้มากซึ่งมรรคนั้น เมื่อเสพ อบรม ทำให้มากซึ่งมรรคนั้นอยู่ ย่อมละสังโยชนได้ อนุสัยย่อมสิ้นไป.

สัตว์ทั้งหลาย ย่อมมีความแก่เป็นธรรมดา มีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา มีความตายเป็นธรรมดา สัตว์ทั้งหลาย ย่อมเป็นไปตามธรรมดา พวกปุถุชนย่อมเกลียด ถ้าเราพึงเกลียดธรรมนั้น ในพวกสัตว์ผู้มีอย่างนั้นเป็นธรรมดา ช้อนั้นไม่สมควรแก่เราผู้เป็นอยู่อย่างนี้ เรานั้นเป็นอยู่อย่างนี้ ทราบธรรมที่หาอุปภิไม่ได้ เห็นการออกบวชโดยเป็นธรรมเกษม ครองบำความมัวเมาทั้งปวงในความไม่มีโรค ในความเป็นหนุ่มสาวและในชีวิต ความอุตสาหะได้มีแล้วแก่เราผู้เห็นเฉพาะซึ่งนิพพาน บัดนี้ เราไม่ควรเพื่อเสพกามทั้งหลาย จักเป็นผู้ประพฤติไม่ถอยหลัง ตั้งหน้าประพฤติพรหมจรรย์.

สัตว์กลับมาเกิดเป็นมนุษย์มีน้อย เพราะไม่รู้อริยสัจ

๓ ๓

-บาลี มหาวาร. ส. ๑๙/๕๗๘/๑๗๕๗.

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะสำคัญความข้อนี้อย่างไร ผู้ชนิดหนึ่งที่เราซ้อนขึ้นด้วยปลายเล็บนี้ กับมหาปฐพีนี้ ข้างไหนจะมากกว่ากัน.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ มหาปฐพีนั้นแหละเป็นดินที่มากกว่าผู้ชนิดหนึ่งเท่าที่ทรงซ้อนขึ้นด้วยปลายพระขนานี้ เป็นของมีประมาณน้อย ผู้ชนิดนั้นเมื่อนำเข้าไปเทียบกับมหาปฐพี ย่อมไม่ถึงซึ่งการคำนวณได้ เปรียบเทียบได้ ไม่เข้าถึงแม้ซึ่งส่วนเสี้ยว.

ภิกษุทั้งหลาย ฉันทิก็ฉันทัน สัตว์ (สตุตา) ที่กลับมาเกิดสู่หมู่มนุษย์มีน้อย สัตว์ที่กลับมาเกิดเป็นอย่างอื่นจากหมู่มนุษย์ มีมากกว่าโดยแท้ ข้อนั้นเพราะเหตุอะไรเล่า ภิกษุทั้งหลาย เพราะความที่สัตว์เหล่านั้นไม่เห็นอริยสัจทั้งสี่.

อริยสัจทั้งสี่ อะไรบ้าง คือ อริยสัจคือทุกข์ อริยสัจคือเหตุให้เกิดทุกข์ อริยสัจคือความดับไม่เหลือของทุกข์ อริยสัจคือทางดำเนินให้ถึงความดับไม่เหลือของทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนี้ในเรื่องนี้ เธอพึงประกอบโยคกรรม อันเป็นเครื่องกระทำให้รู้ว่า ทุกข์เป็นอย่างนี้

เหตุให้เกิดทุกข์เป็นอย่างนี้ ความดับไม่เหลือของทุกข์
เป็นอย่างนี้ ทางดำเนินให้ถึงความดับไม่เหลือของทุกข์
เป็นอย่างนี้ ดังนี้.

ในสูตรอื่นๆ ได้ตรัสไว้โดยนัยอื่นอีก ได้แก่

สัตว์ที่จุติจากมนุษย์ไปแล้ว จะกลับมาเกิดในหมู่มนุษย์
มีน้อย สัตว์ที่จุติจากมนุษย์ไปแล้ว จะกลับมาเกิดในหมู่เทวดา มีน้อย
โดยที่แท้ สัตว์ที่จุติจากมนุษย์ไปแล้ว กลับไปเกิดในนรก ในกำเนิด
เดรัจฉาน ในเปรตวิสัย มีมากกว่า ดังนี้ก็มี.

สัตว์ที่จุติจากเทวดาแล้ว จะกลับมาเกิดในหมู่เทวดา
มีน้อย สัตว์ที่จุติจากเทวดาแล้ว จะกลับไปที่เกิดในหมู่มนุษย์ มีน้อย
โดยที่แท้ สัตว์ที่จุติจากเทวดาไปแล้ว กลับไปเกิดในนรก ในกำเนิด
เดรัจฉาน ในเปรตวิสัย มีมากกว่า ดังนี้ก็มี.

สัตว์ที่จุติจากนรกไปแล้ว จะกลับไปที่เกิดในหมู่มนุษย์
มีน้อย สัตว์ที่จุติจากนรกไปแล้ว จะกลับไปที่เกิดในหมู่เทวดา มีน้อย
โดยที่แท้ สัตว์ที่จุติจากนรกไปแล้ว กลับไปเกิดในนรก ในกำเนิด
เดรัจฉาน ในเปรตวิสัย มีมากกว่า ดังนี้ก็มี.

สัตว์ที่จุติจากกำเนิดเดรัจฉานไปแล้ว จะกลับไปที่เกิดใน
หมู่มนุษย์ มีน้อย สัตว์ที่จุติจากกำเนิดเดรัจฉานไปแล้ว จะกลับไปที่เกิด
ในหมู่เทวดา มีน้อย โดยที่แท้ สัตว์ที่จุติจากกำเนิดเดรัจฉาน
ไปแล้ว กลับไปเกิดในนรก ในกำเนิดเดรัจฉาน ในเปรตวิสัย มีมากกว่า
ดังนี้ก็มี.

สัตว์ที่จุติจากเปรตวิสัยไปแล้ว จะกลับไปเกิดในหมู่มนุษย์
มีน้อย สัตว์ที่จุติจากเปรตวิสัยไปแล้ว จะกลับไปเกิดในหมู่เทวดา
มีน้อย โดยที่แท้ สัตว์ที่จุติจากเปรตวิสัยไปแล้ว กลับไปเกิดในนรก
ในกำเนิดเดรัจฉาน ในเปรตวิสัย มีมากกว่า ดังนี้ก็มี เป็นต้น.

ทั้งนี้เป็นเพราะความที่สัตว์เหล่านั้นไม่เห็นอริยสัจทั้งสี่.

ปัญหาที่ไม่ควรถาม

ถ้ามัวรอให้รู้เรื่องที่ไม่จำเป็น เสียก่อน ก็ตายเปล่า

๓๔

- ปาลิ ม. ม. ๑๓/๑๔๗/๑๕๐.

... มาลูกภัยบุตร เปรียบเหมือนบุรุษผู้หนึ่ง ถูกยิงด้วยลูกศรที่อาบด้วยยาพิษอย่างแรงกล้า มิตร อำมาตย์ ญาติสาโลหิต จัดการเรียกแพทย์ผ่าตัดผู้ชำนาญมารักษา บุรุษผู้ถูกยิงด้วยลูกศรนั้นกล่าวอย่างนี้ว่า ถ้าเรายังไม่รู้จักตัวบุรุษผู้ยิงเรา ว่าเป็นกษัตริย์ พราหมณ์ เวสส์ สุทท์ เสียก่อนแล้ว เรายังไม่ต้องการจะถอนลูกศรอยู่เพียงนั้น บุรุษผู้ถูกยิงด้วยลูกศรนั้นกล่าวอย่างนี้ว่า ถ้าเรายังไม่รู้จักตัวบุรุษผู้ยิงเรา ว่าชื่ออะไร โคตรไหน ... เป็นคนสูง ต่ำ หรือ ปานกลาง ... เป็นคนผิวดำ ผิวคล้ำ หรือผิวสองสี ... อยู่ในบ้าน นิคม หรือนครชื่อโน้น ... ธนูที่ใช้ยิงเรา เป็นชนิดหน้าไม้ หรือ เกาทัณฑ์ ... สายธนูที่ใช้ยิงเรา ทำจากปอ ผิวไม้ไผ่ เอ็น ป่าน หรือเยื่อไม้ ... ลูกธนูที่ใช้ยิงเรา ทำด้วยไม้ที่เกิดเอง หรือ ไม้ปลูก ... ทางธนูที่ใช้ยิงเรา เขาเสียบด้วยขนปีกนกกระเรียน นกตะกรุม เหยี่ยว นกยูง หรือนกสิธิลหนู ... เกาทัณฑ์ที่เขาใช้ยิงเรา เขาพันด้วยเอ็นวัว เอ็นควาย เอ็นค่าง หรือเอ็นลิง เสียก่อนแล้ว เรายังไม่ต้องการจะถอนลูกศรอยู่เพียงนั้น

บุรุษผู้ถูกยิงด้วยลูกศรนั้นกล่าวอย่างนี้ว่า ถ้าเรายังไม่รู้จัก
ลูกธนูที่ใช้ยิงเรา ว่าเป็นลูกศรธรรมดา ลูกศรคม ลูกศรหัว
เกาทัณฑ์ ลูกศรหัวโลหะ ลูกศรหัวเขี้ยวสัตว์ หรือลูกศรพิเศษ
เสียก่อนแล้ว เรายังไม่ต้องการจะถอนลูกศรอยู่เพียงนั้น
มาลงก้นบุตร เขาไม่อาจรู้ข้อความที่เขาอยากรู้นั้นได้เลย
ต้องตายเป็นแน่.

อุปมานั้นใด อุปไมยก็ฉนั้นนั้นเหมือนกัน บุคคล
ผู้นั้นกล่าวว่า เราจักยังไม่ประพฤติพรหมจรรย์ในสำนักของ
พระผู้มีพระภาคเจ้า จนกว่าพระองค์จักแก้ปัญหาทวิภูติ
๑๐ ประการแก่เราเสียก่อน และตถาคตก็ไม่พยากรณ์ปัญหานั้น
แก่เขา เขาก็ตายเปล่าโดยแท้

มาลงก้นบุตร ท่านจงรู้ซึ่งสิ่งที่เราไม่พยากรณ์ไว้
โดยความเป็นสิ่งที่เราไม่พยากรณ์ รู้ซึ่งสิ่งที่เราพยากรณ์ไว้
โดยความเป็นสิ่งที่เราพยากรณ์.

อะไรเล่าที่เราไม่พยากรณ์ คือความเห็น ๑๐ ประการ
ว่า โลกเที่ยง โลกไม่เที่ยง โลกมีที่สิ้นสุด โลกไม่มีที่สิ้นสุด
ชีวะก็อันนั้น สรีระก็อันนั้น ชีวะก็อันอื่น สรีระก็อันอื่น
ตถาคตภายหลังจากตายแล้ว ย่อมมีอีก ตถาคตภายหลัง
จากตายแล้ว ย่อมไม่มีอีก ตถาคตภายหลังจากตายแล้ว

ย่อมมีอีกก็มี ไม่มีอีกก็มี ตถาคตภายหลังจากตายแล้ว
ย่อมมีอีกก็หามิได้ ไม่มีอีกก็หามิได้ เป็นสิ่งที่เราไม่พยากรณ์.

มาลunkyบุตร อะไรเล่าที่เราพยากรณ์ คือสัจจะว่า
นี้เป็นทุกข์ นี่เป็นเหตุให้เกิดทุกข์ นี่เป็นความดับไม่เหลือ
ของทุกข์ และนี่เป็นทางดำเนินให้ถึงความดับไม่เหลือ
ของทุกข์ ดังนี้ นี่เป็นสิ่งที่เราพยากรณ์.

เหตุใดเราจึงพยากรณ์เล่า เพราะสิ่งๆ นี้ ย่อม
ประกอบอยู่ด้วยประโยชน์ เป็นเงื่อนต้นของพรหมจรรย์
เป็นไปพร้อมเพื่อความเบื่อหน่าย ความคลายกำหนัด ความดับ
ความสงบระงับ ความรู้ยิ่ง ความรู้พร้อม และนิพพาน.

ตถาคตสอนเรื่องทุกข์ และความดับไม่เหลือของทุกข์

๓๕

-บาลี ม. ๑๒/๒๗๘/๒๘๖.

ภิกษุทั้งหลาย ทั้งที่เรามีถ้อยคำอย่างนี้ มีการกล่าวอย่างนี้ สมณะและพราหมณ์บางพวก ยังกล่าวตู่เราด้วยคำเท็จเปล่าๆ อันไม่มีจริง ไม่เป็นจริงว่า พระสมณโคตมเป็นผู้กำจัด ย่อมบัญญัติความขาดสูญ ความพินาศ ความไม่มีของสัตว์ที่มีอยู่ขึ้นสั่งสอน ดังนี้.

ภิกษุทั้งหลาย เราจะกล่าวอย่างใด หรือไม่กล่าวอย่างใดก็ตาม สมณะและพราหมณ์บางพวกเหล่านั้น ก็ยังกล่าวตู่เราด้วยคำเท็จเปล่าๆ อันไม่มีจริง ไม่เป็นจริงว่า พระสมณโคตมเป็นผู้กำจัด ย่อมบัญญัติความขาดสูญ ความพินาศ ความไม่มีของสัตว์ที่มีอยู่ขึ้นสั่งสอน ดังนี้.

ภิกษุทั้งหลาย ในกาลก่อนก็ตาม ในบัดนี้ก็ตาม เราบัญญัติขึ้นสอนแต่เรื่องของทุกข์ และความดับของทุกข์เท่านั้น.

ภิกษุทั้งหลาย ในการกล่าวแต่เรื่องของทุกข์และความดับของทุกข์เช่นนี้ แม้จะมีใครด่าว่า บริภาษ โกรธเคือง เบียดเบียน กระทบบระเทียบ ตถาคตก็ไม่มี ความอาฆาต ไม่มีความชุ่นเคือง ไม่มีความไม่พอใจเพราะเหตุนั้น.

ภิกษุทั้งหลาย ในเรื่องเดียวกันนั่นเอง แม้จะมีใคร มาสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ตถาคตก็ไม่มีความยินดี ไม่มีความโสมนัส หรือเคลิ้มใจไปตาม ภิกษุทั้งหลาย ถ้ามีใคร มาสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ตถาคตย่อมมีความคิดอย่างนี้ว่า ก่อนหน้านี้เรามีความรู้สึกรู้สึกตัวทั่วถึงอย่างไร บัดนี้เราก็ต้องทำความรู้สึกตัวทั่วถึงอย่างนั้น ดังนี้.

ปัญหาที่ไม่ควรถาม (นัยที่ ๑)

๓๖

-บาลี นิทาน. ส. ๑๖/๑๕/๓๑.

ภิกษุทั้งหลาย อาหาร ๔ เหล่านี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความดำรงอยู่ของหมู่สัตว์ผู้เกิดมาแล้ว หรือเพื่อบุญเคราะห์หมู่สัตว์ผู้แสวงหาที่เกิด (จตุตาโรเม ภิกขเว อาหารา ภูตานิ วาสุตานิ จิตฺยา สมฺภเวสีนิ วา ออนุคฺคหาเย) อาหาร ๔ อะไรบ้าง คือ

- (๑) กวฬีการาหาร ที่หยาบหรือละเอียด
- (๒) ผัสสาหาร
- (๓) มโนสัญฺเจตนาหาร
- (๔) วิญญาณาหาร

ภิกษุทั้งหลาย อาหาร ๔ เหล่านี้แล ย่อมเป็นไปเพื่อความดำรงอยู่ของหมู่สัตว์ผู้เกิดมาแล้ว หรือเพื่อบุญเคราะห์หมู่สัตว์ผู้แสวงหาที่เกิด.

ท่านโมลลียผัคคุณะได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ใครหนอย่อมกลืนกินวิญญาณาหาร.

นั่นเป็นปัญหาที่ไม่ควรถาม เราไม่ได้กล่าวว่า ย่อมกลืนกิน ถ้าเรากล่าวว่าย่อมกลืนกิน ก็ควรตั้งปัญหาในข้อนั้นได้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ใครหนอย่อมกลืนกิน แต่เราไม่ได้กล่าวอย่างนั้น ผู้ใดฟังถามเราผู้ไม่ได้กล่าวอย่างนั้นเช่นนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ วิญญาณาหารย่อมมีเพื่ออะไรหนอ

อันนี้เป็นปัญหาที่ควรถาม ในปัญหานี้ ควรชี้แจงให้กระจ่างว่า วิญญูณาทหารย่อมมี เพื่อความบังเกิดในภพใหม่ต่อไป (ปุนพุกาวณินพุดติ) เมื่อวิญญูณาทหารนั้นมีอยู่ สหายตนะย่อมมี เพราะมีสหายตนะเป็นปัจจัย จึงมีผัสสะ.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ใครหนอย่อมสัมผัส.

นั่นเป็นปัญหาที่ไม่ควรถาม เราไม่ได้กล่าวว่า ย่อมสัมผัส ถ้าเรากล่าวว่าย่อมสัมผัส ก็ควรตั้งปัญหาในข้อนั้นได้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ใครหนอย่อมสัมผัส แต่เราไม่ได้กล่าวอย่างนั้น ผู้ใดพึงถามเราผู้ไม่ได้กล่าวอย่างนั้นเช่นนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เพราะอะไรเป็นปัจจัย จึงมีผัสสะ อันนี้เป็นปัญหาที่ควรถาม ในปัญหานี้ ควรชี้แจงให้กระจ่างว่า เพราะมีสหายตนะเป็นปัจจัย จึงมีผัสสะ เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย จึงมีเวทนา (ความรู้สึกต่ออารมณ์).

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ใครหนอย่อมรู้สึกต่ออารมณ์.

นั่นเป็นปัญหาที่ไม่ควรถาม เราไม่ได้กล่าวว่า ย่อมรู้สึกต่ออารมณ์ ถ้าเรากล่าวว่า ย่อมรู้สึกต่ออารมณ์ ก็ควรตั้งปัญหาในข้อนั้นได้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ใครหนอย่อมรู้สึกต่ออารมณ์ แต่เราไม่ได้กล่าวอย่างนั้น ผู้ใดพึงถามเราผู้ไม่ได้กล่าวอย่างนั้นเช่นนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ

เพราะอะไรเป็นปัจจัย จึงมีเวทนา อันนี้เป็นปัญหาที่ควรถาม ในปัญหานี้ ควรชี้แจงให้กระจ่างว่า เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย จึงมีเวทนา เพราะมีเวทนาเป็นปัจจัย จึงมีตัณหา (ความอยาก).

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ใครหนอย่อมอยาก.

นั่นเป็นปัญหาที่ไม่ควรถาม เราไม่ได้กล่าวว่า ย่อมอยาก ถ้าเรากล่าวว่า ย่อมอยาก ก็ควรตั้งปัญหาในข้อนี้ได้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ใครหนอย่อมอยาก แต่เราไม่ได้กล่าวอย่างนั้น ผู้ใดพินิจถามเราผู้ไม่ได้กล่าวอย่างนั้นเช่นนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เพราะอะไรเป็นปัจจัย จึงมีตัณหา อันนี้เป็นปัญหาที่ควรถาม ในปัญหานี้ ควรชี้แจงให้กระจ่างว่า เพราะมีเวทนาเป็นปัจจัย จึงมีตัณหา เพราะมีตัณหาเป็นปัจจัย จึงมีอุปาทาน (ความยึดมั่น).

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ใครหนอย่อมยึดมั่น.

นั่นเป็นปัญหาที่ไม่ควรถาม เราไม่ได้กล่าวว่า ย่อมยึดมั่น ถ้าเรากล่าวว่า ย่อมยึดมั่น ก็ควรตั้งปัญหาในข้อนี้ได้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ใครหนอย่อมยึดมั่น แต่เราไม่ได้กล่าวอย่างนั้น ผู้ใดพินิจถามเราผู้ไม่ได้กล่าวอย่างนั้นเช่นนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เพราะอะไรเป็นปัจจัย จึงมีอุปาทาน อันนี้เป็นปัญหาที่ควรถาม ในปัญหานี้ ควรชี้แจง

ให้กระจ่างว่า เพราะมีตัณหาเป็นปัจจัย จึงมีอุปาทาน เพราะมีอุปาทานเป็นปัจจัย จึงมีภพ เพราะมีภพเป็นปัจจัย จึงมีชาติ เพราะมีชาติเป็นปัจจัย ชรามรณะ โสกะปริเทวะ ทุกขะ โทมนัสอุปายาสะทั้งหลาย จึงเกิดขึ้นครบถ้วน ความเกิดขึ้นพร้อมแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้.

ผู้คณะ เพราะความจางคลายดับไปโดยไม่เหลือ แห่งผัสสาयตนะทั้ง ๖ (บ่อเกิดแห่งผัสสะทั้ง ๖) นั้นนั่นเทียว จึงมีความดับแห่งผัสสะ เพราะมีความดับแห่งผัสสะ จึงมีความดับแห่งเวทนา เพราะมีความดับแห่งเวทนา จึงมีความดับแห่งตัณหา เพราะมีความดับแห่งตัณหา จึงมีความดับแห่งอุปาทาน เพราะมีความดับแห่งอุปาทาน จึงมีความดับแห่งภพ เพราะมีความดับแห่งภพ จึงมีความดับแห่งชาติ เพราะมีความดับแห่งชาตินั้นแล ชรามรณะ โสกะปริเทวะ ทุกขะ โทมนัสอุปายาสะทั้งหลาย จึงดับสิ้น ความดับลงแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้.

(พระสูตรนี้ แสดงให้เห็นว่า แท้จริงแล้ว ไม่มีบุคคลที่กลืนกิน วิญญานาหาร ไม่มีบุคคลที่เป็นเจ้าของอายตนะ ไม่มีบุคคลที่กระทำผัสสะ ไม่มีบุคคลที่เสวยเวทนา ไม่มีบุคคลที่อยากด้วยตัณหา ไม่มีบุคคลที่ยึดมั่นถือมั่น มีแต่ธรรมชาติที่เป็นปัจจุสมุปปन्नธรรมอย่างหนึ่งๆ เป็นปัจจัย สืบต่อแก่กันและกันต่อไปเท่านั้น)

ปัญหาที่ไม่ควรถาม (นัยที่ ๒)

๓๗

–บาลี นิทาน. ส. ๑๖/๗๒/๑๒๘.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะมีวิชาเป็นปัจจัย จึงมีสังขาร
ทั้งหลาย เพราะมีสังขารเป็นปัจจัย จึงมีวิญญาณ เพราะมี
วิญญาณเป็นปัจจัย จึงมีนามรูป เพราะมีนามรูปเป็นปัจจัย
จึงมีสฬายตนะ เพราะมีสฬายตนะเป็นปัจจัย จึงมีผัสสะ
เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย จึงมีเวทนา เพราะมีเวทนาเป็นปัจจัย
จึงมีตัณหา เพราะมีตัณหาเป็นปัจจัย จึงมีอุปาทาน เพราะมี
อุปาทานเป็นปัจจัย จึงมีภพ เพราะมีภพเป็นปัจจัย จึงมี
ชาติ เพราะมีชาติเป็นปัจจัย ชรามรณะ โสกะปริเทวะ ทุกขะ
โทมนัสอุปายาสะทั้งหลาย จึงเกิดขึ้นครบถ้วน ความเกิดขึ้น
พร้อมแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ชรามรณะเป็นอย่างไร และชรามรณะนี้
เป็นของใคร.

นั่นเป็นปัญหาที่ไม่ควรถาม ภิกษุ บุคคลใดจะพึง
กล่าวอย่างนี้ว่า ชรามรณะเป็นอย่างไร และชรามรณะนี้เป็น
ของใคร ดังนี้ หรือว่าบุคคลใดจะพึงกล่าวอย่างนี้ว่า ชรา
มรณะเป็นอย่างอื่น และชรามรณะนี้เป็นของผู้อื่น ดังนี้
คำกล่าวของบุคคลทั้งสองนั้น มีอรรถ (เนื้อความ) อย่างเดียวกัน
ต่างกันแต่เพียงพยัญชนะเท่านั้น.

ภิกษุ เมื่อมีทิฏฐิว่า ชีวะก็อันนั้น สรีระก็อันนั้น ดังนี้ การอยู่ประพบัติพรหมจรรย์ ย่อมไม่มี ภิกษุ หรือว่ามีทิฏฐิว่า ชีวะก็อันอื่น สรีระก็อันอื่น ดังนี้ การอยู่ประพบัติพรหมจรรย์ ย่อมไม่มี ภิกษุ ตถาคต ย่อมแสดงธรรมโดยสายกลาง ไม่เข้าไปหาส่วนสุดทั้งสองนั้น คือ ตถาคตย่อมแสดงดังนี้ว่า เพราะมีชาติเป็นปัจจัย จึงมีชรามรณะ ดังนี้.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ชาติเป็นอย่างไร และชาตินี้เป็นของใคร.

นั่นเป็นปัญหาที่ไม่ควรถาม ภิกษุ บุคคลใดจะพึงกล่าวอย่างนี้ว่า ชาติเป็นอย่างไร และชาตินี้เป็นของใคร ดังนี้ หรือว่าบุคคลใดจะพึงกล่าวอย่างนี้ว่า ชาติเป็นอย่างอื่น และชาตินี้เป็นของผู้อื่น ดังนี้ คำกล่าวของบุคคลทั้งสองนั้นมีอรรถอย่างเดียวกัน ต่างกันแต่เพียงพยัญชนะเท่านั้น.

ภิกษุ เมื่อมีทิฏฐิว่า ชีวะก็อันนั้น สรีระก็อันนั้น ดังนี้ การอยู่ประพบัติพรหมจรรย์ ย่อมไม่มี ภิกษุ หรือว่ามีทิฏฐิว่า ชีวะก็อันอื่น สรีระก็อันอื่น ดังนี้ การอยู่ประพบัติพรหมจรรย์ ย่อมไม่มี ภิกษุ ตถาคตย่อมแสดงธรรมโดยสายกลาง ไม่เข้าไปหาส่วนสุดทั้งสองนั้น คือ ตถาคตย่อมแสดงดังนี้ว่า เพราะมีภพเป็นปัจจัย จึงมีชาติ ดังนี้.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภาพเป็นอย่างไร และภาพนี้เป็นของใคร.

นั่นเป็นปัญหาที่ไม่ควรถาม ภิกษุ บุคคลใดจะฟังกล่าวอย่างนี้ว่า ภาพเป็นอย่างไร และภาพนี้เป็นของใคร ดังนี้ หรือว่าบุคคลใดจะฟังกล่าวอย่างนี้ว่า ภาพเป็นอย่างอื่น และภาพนี้เป็นของผู้อื่น ดังนี้ คำกล่าวของบุคคลทั้งสองนั้น มีอรรถอย่างเดียวกัน ต่างกันแต่เพียงพยัญชนะเท่านั้น.

ภิกษุ เมื่อมีทิฏฐิว่า ชีวะก็อันนั้น สรีระก็อันนั้น ดังนี้ การอยู่ประพบัติพรหมจรรย์ ย่อมไม่มี ภิกษุ หรือว่า เมื่อมีทิฏฐิว่า ชีวะก็อันอื่น สรีระก็อันอื่น ดังนี้ การอยู่ประพบัติพรหมจรรย์ ย่อมไม่มี ภิกษุ ตถาคตย่อมแสดงธรรมโดยสายกลาง ไม่เข้าไปหาส่วนสุดทั้งสองนั้น คือ ตถาคตย่อมแสดงดังนี้ว่า เพราะมีอุปาทานเป็นปัจจัย จึงมีภพ ดังนี้.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อุปาทานเป็นอย่างไร และอุปาทานนี้เป็นของใคร.

นั่นเป็นปัญหาที่ไม่ควรถาม ภิกษุ บุคคลใดจะฟังกล่าวอย่างนี้ว่า อุปาทานเป็นอย่างไร และอุปาทานนี้เป็นของใคร ดังนี้ หรือว่าบุคคลใดจะฟังกล่าวอย่างนี้ว่า อุปาทานเป็นอย่างอื่น และอุปาทานนี้เป็นของผู้อื่น ดังนี้ คำกล่าวของบุคคลทั้งสองนั้น มีอรรถอย่างเดียวกัน ต่างกันแต่เพียงพยัญชนะเท่านั้น.

ภิกษุ เมื่อมีทิฏฐิว่า ชีวะก็อันนั้น สรีระก็อันนั้น ดังนี้ การอยู่ประพบัติพรหมจรรย์ ย่อมไม่มี ภิกษุ หรือว่า เมื่อมีทิฏฐิว่า ชีวะก็อันอื่น สรีระก็อันอื่น ดังนี้ การอยู่ประพบัติพรหมจรรย์ ย่อมไม่มี ภิกษุ ตถาคตย่อมแสดงธรรมโดยสายกลาง ไม่เข้าไปหาส่วนสุดทั้งสองนั้น คือ ตถาคตย่อมแสดงดังนี้ว่า เพราะมีตัณหาเป็นปัจจัย จึงมีอุปาทาน ดังนี้.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ตัณหาเป็นอย่างไร และตัณหานี้เป็นของใคร.

นั่นเป็นปัญหาที่ไม่ควรถาม ภิกษุ บุคคลใดจะพึงกล่าวอย่างนี้ว่า ตัณหาเป็นอย่างไร และตัณหานี้เป็นของใคร ดังนี้ หรือว่าบุคคลใดจะพึงกล่าวอย่างนี้ว่า ตัณหาเป็นอย่างอื่น และตัณหานี้เป็นของผู้อื่น ดังนี้ คำกล่าวของบุคคลทั้งสองนั้นมีอรรถอย่างเดียวกัน ต่างกันแต่เพียงพยัญชนะเท่านั้น.

ภิกษุ เมื่อมีทิฏฐิว่า ชีวะก็อันนั้น สรีระก็อันนั้น ดังนี้ การอยู่ประพบัติพรหมจรรย์ ย่อมไม่มี ภิกษุ หรือว่า เมื่อมีทิฏฐิว่า ชีวะก็อันอื่น สรีระก็อันอื่น ดังนี้ การอยู่ประพบัติพรหมจรรย์ ย่อมไม่มี ภิกษุ ตถาคต ย่อมแสดงธรรมโดยสายกลาง ไม่เข้าไปหาส่วนสุดทั้งสองนั้น คือตถาคตย่อมแสดงดังนี้ว่า เพราะมีเวทนาเป็นปัจจัย จึงมีตัณหา ดังนี้.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เวทนาเป็นอย่างไร และเวทนานี้เป็นของใคร.

นั่นเป็นปัญหาที่ไม่ควรถาม ภิกษุ บุคคลใดจะฟังกล่าวอย่างนี้ว่า เวทนาเป็นอย่างไร และเวทนานี้เป็นของใคร ดังนี้ หรือว่าบุคคลใดจะฟังกล่าวอย่างนี้ว่า เวทนาเป็นอย่างอื่น และเวทนานี้เป็นของผู้อื่น ดังนี้ คำกล่าวของบุคคลทั้งสองนั้นมีอรรถอย่างเดียวกัน ต่างกันแต่เพียงพยัญชนะเท่านั้น.

ภิกษุ เมื่อมีทิฏฐิว่า ชีวะก็อันนั้น สรีระก็อันนั้น ดังนี้ การอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ ย่อมไม่มี ภิกษุ หรือว่า เมื่อมีทิฏฐิว่า ชีวะก็อันอื่น สรีระก็อันอื่น ดังนี้ การอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ ย่อมไม่มี ภิกษุ ตถาคตย่อมแสดงธรรมโดยสายกลาง ไม่เข้าไปหาส่วนสุดทั้งสองนั้น คือ ตถาคตย่อมแสดงดังนี้ว่า เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย จึงมีเวทนา ดังนี้.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ผัสสะเป็นอย่างไร และผัสสะนี้เป็นของใคร.

นั่นเป็นปัญหาที่ไม่ควรถาม ภิกษุ บุคคลใดจะฟังกล่าวอย่างนี้ว่า ผัสสะเป็นอย่างไร และผัสสะนี้เป็นของใคร ดังนี้ หรือว่าบุคคลใดจะฟังกล่าวอย่างนี้ว่า ผัสสะเป็นอย่างอื่น และผัสสะนี้เป็นของผู้อื่น ดังนี้ คำกล่าวของบุคคลทั้งสองนั้นมีอรรถอย่างเดียวกัน ต่างกันแต่เพียงพยัญชนะเท่านั้น.

ภิกษุ เมื่อมีทิฏฐิว่า ชีวะก็อันนั้น สรีระก็อันนั้น ดังนี้ การอยู่ประพบัติพรหมจรรย์ ย่อมไม่มี ภิกษุ หรือว่ามีทิฏฐิว่า ชีวะก็อันอื่น สรีระก็อันอื่น ดังนี้ การอยู่ประพบัติพรหมจรรย์ ย่อมไม่มี ภิกษุ ตถาคตย่อมแสดงธรรมโดยสายกลาง ไม่เข้าไปหาส่วนสุดทั้งสองนั้น คือ ตถาคตย่อมแสดงดังนี้ว่า เพราะมีสหายตนะเป็นปัจจัย จึงมีผัสสะ ดังนี้.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ สหายตนะเป็นอย่างไร และสหายตนะนี้เป็นของใคร.

นั่นเป็นปัญหาที่ไม่ควรถาม ภิกษุ บุคคลใดจะฟังกล่าวอย่างนี้ว่า สหายตนะเป็นอย่างไร และสหายตนะนี้เป็นของใคร ดังนี้ หรือว่าบุคคลใดจะฟังกล่าวอย่างนี้ว่า สหายตนะเป็นอย่างอื่น และสหายตนะนี้เป็นของผู้อื่น ดังนี้ คำกล่าวของบุคคลทั้งสองนั้น มีอรรถอย่างเดียวกัน ต่างกันแต่เพียงพยัญชนะเท่านั้น.

ภิกษุ เมื่อมีทิฏฐิว่า ชีวะก็อันนั้น สรีระก็อันนั้น ดังนี้ การอยู่ประพบัติพรหมจรรย์ ย่อมไม่มี ภิกษุ หรือว่ามีทิฏฐิว่า ชีวะก็อันอื่น สรีระก็อันอื่น ดังนี้ การอยู่ประพบัติพรหมจรรย์ ย่อมไม่มี ภิกษุ ตถาคต ย่อมแสดงธรรมโดยสายกลาง ไม่เข้าไปหาส่วนสุดทั้งสองนั้น คือ ตถาคตย่อมแสดงดังนี้ว่า เพราะมีนามรูปเป็นปัจจัย จึงมีสหายตนะ ดังนี้.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ นามรูปเป็นอย่างไร และนามรูปนี้เป็น
ของใคร.

นั่นเป็นปัญหาที่ไม่ควรถาม ภิกษุ บุคคลใดจะพึง
กล่าวอย่างนี้ว่า นามรูปเป็นอย่างไร และนามรูปนี้เป็นของใคร
ดังนี้ หรือว่า บุคคลใดจะพึงกล่าวอย่างนี้ว่า นามรูปเป็นอย่างอื่น
และนามรูปนี้เป็นของผู้อื่น ดังนี้ คำกล่าวของบุคคลทั้งสองนั้น
มีอรรถอย่างเดียวกัน ต่างกันแต่เพียงพยัญชนะเท่านั้น.

ภิกษุ เมื่อมีทิฏฐิว่า ชีวะก็อันนั้น สรีระก็อันนั้น ดังนี้
การอยู่ประพาสพรหมจรรย์ ย่อมไม่มี ภิกษุ หรือว่าเมื่อ
มีทิฏฐิว่า ชีวะก็อันอื่น สรีระก็อันอื่น ดังนี้ การอยู่ประพาส
พรหมจรรย์ ย่อมไม่มี ภิกษุ ตถาคตย่อมแสดงธรรมโดย
สายกลาง ไม่เข้าไปหาส่วนสุดทั้งสองนั้น คือ ตถาคตย่อม
แสดงดังนี้ว่า เพราะมีวิญญาณเป็นปัจจัย จึงมีนามรูป ดังนี้.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ วิญญาณเป็นอย่างไร และวิญญาณนี้
เป็นของใคร.

นั่นเป็นปัญหาที่ไม่ควรถาม ภิกษุ บุคคลใดจะพึง
กล่าวอย่างนี้ว่า วิญญาณเป็นอย่างไร และวิญญาณนี้เป็น
ของใคร ดังนี้ หรือว่าบุคคลใดจะพึงกล่าวอย่างนี้ว่า วิญญาณ
เป็นอย่างอื่น และวิญญาณนี้เป็นของผู้อื่น ดังนี้ คำกล่าว

ของบุคคลทั้งสองนั้น มีอรรถอย่างเดียวกัน ต่างกันแต่เพียงพยัญชนะเท่านั้น.

ภิกษุ เมื่อมีทิฏฐิว่า ชีวะก็อันนั้น สรีระก็อันนั้น ดังนี้ การอยู่ประพบัติพรหมจรรย์ ย่อมไม่มี ภิกษุ หรือว่ามีทิฏฐิว่า ชีวะก็อันอื่น สรีระก็อันอื่น ดังนี้ การอยู่ประพบัติพรหมจรรย์ ย่อมไม่มี ภิกษุ ตถาคต ย่อมแสดงธรรมโดยสายกลาง ไม่เข้าไปหาส่วนสุดทั้งสองนั้น คือ ตถาคตย่อมแสดงดังนี้ว่า เพราะมีสังขารเป็นปัจจัย จึงมีวิญญาณ ดังนี้.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ สังขารทั้งหลายเป็นอย่างไร และสังขารทั้งหลายเหล่านี้เป็นของใคร.

นั่นเป็นปัญหาที่ไม่ควรถาม ภิกษุ บุคคลใดจะพึงกล่าวอย่างนี้ว่า สังขารทั้งหลายเป็นอย่างไร และสังขารทั้งหลายเหล่านี้เป็นของใคร ดังนี้ หรือว่าบุคคลใดจะพึงกล่าวอย่างนี้ว่า สังขารทั้งหลายเป็นอย่างอื่น และสังขารทั้งหลายเหล่านี้เป็นของผู้อื่น ดังนี้ คำกล่าวของบุคคลทั้งสองนั้น มีอรรถอย่างเดียวกัน ต่างกันแต่เพียงพยัญชนะเท่านั้น.

ภิกษุ เมื่อมีทิฏฐิว่า ชีวะก็อันนั้น สรีระก็อันนั้น ดังนี้ การอยู่ประพบัติพรหมจรรย์ ย่อมไม่มี ภิกษุ หรือว่ามีทิฏฐิว่า ชีวะก็อันอื่น สรีระก็อันอื่น ดังนี้ การอยู่ประพบัติ

พรหมจรรย์ ย่อมไม่มี ภิกษุ ตถาคตย่อมแสดงธรรมโดย
สายกลาง ไม่เข้าไปหาส่วนสุดทั้งสองนั้น คือ ตถาคตย่อม
แสดงดังนี้ว่า เพราะมีอริชาเป็นปัจจัย จึงมีสังขารทั้งหลาย
ดังนี้.

ภิกษุ เพราะความจางคลายดับไปโดยไม่เหลือแห่ง
อริชชานั้นนั่นเอง ทิฏฐิทั้งหลายอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่ดำเนิน
ไปผิดทาง อันบุคคลเสพผิดแล้ว ดันรนไปผิดแล้วว่า ชรา
มรณะเป็นอย่างไร และชรามรณะนี้เป็นของใคร ดังนี้ หรือว่า
ชรามรณะเป็นอย่างอื่น และชรามรณะนี้เป็นของผู้อื่น ดังนี้
หรือว่า ชีวะก็อันนั้น สรีระก็อันนั้น ดังนี้ หรือว่า ชีวะก็อันอื่น
สรีระก็อันอื่น ดังนี้ ทิฏฐิทั้งหมดนั้น เป็นสิ่งที่บุคคลนั้นละ
ได้แล้ว ตัตรากขาดแล้ว ทำให้เป็นเหมือนตาลยอดด้วนแล้ว
ถึงซึ่งความไม่มีแล้ว มีอันไม่เกิดขึ้นอีกต่อไปเป็นธรรมดา.

ภิกษุ เพราะความจางคลายดับไปโดยไม่เหลือแห่ง
อริชชานั้นนั่นเอง ทิฏฐิทั้งหลายอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่ดำเนิน
ไปผิดทาง อันบุคคลเสพผิดแล้ว ดันรนไปผิดแล้วว่า ชาติ
เป็นอย่างไร และชาตินี้เป็นของใคร ดังนี้ หรือว่า ชาติเป็น
อย่างอื่น และชาตินี้เป็นของผู้อื่น ดังนี้ หรือว่า ชีวะก็อันนั้น
สรีระก็อันนั้น ดังนี้ หรือว่า ชีวะก็อันอื่น สรีระก็อันอื่น ดังนี้

ทิวฏฐิทัมหมตํนํ เป็นสิ่งที่บุคคลนั้นละได้แล้ว ตัดรากขาดแล้ว ทำให้เป็นเหมือนตาลยอดด้วนแล้ว ถึงซึ่งความไม่มีแล้ว มีอันไม่เกิดขึ้นอีกต่อไปเป็นธรรมดา.

ภิกษุ เพราะความจางคลายดับไปโดยไม่เหลือแห่ง อวิชชานั้นนั่นเอง ทิวฏฐิทัมหลายอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่ดำเนินไปผิดทาง อันบุคคลเสพผิดแล้ว ดิ้นรนไปผิดแล้วว่า ภพเป็นอย่างไร และภพนี้เป็นของใคร ... เป็นสิ่งที่บุคคลนั้นละได้แล้ว ตัดรากขาดแล้ว ทำให้เป็นเหมือนตาลยอดด้วนแล้ว ถึงซึ่งความไม่มีแล้ว มีอันไม่เกิดขึ้นอีกต่อไปเป็นธรรมดา.

ภิกษุ เพราะความจางคลายดับไปโดยไม่เหลือแห่ง อวิชชานั้นนั่นเอง ทิวฏฐิทัมหลายอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่ดำเนินไปผิดทาง อันบุคคลเสพผิดแล้ว ดิ้นรนไปผิดแล้วว่า อุปาทานเป็นอย่างไร และอุปาทานนี้เป็นของใคร ... เป็นสิ่งที่บุคคลนั้นละได้แล้ว ตัดรากขาดแล้ว ทำให้เป็นเหมือนตาลยอดด้วนแล้ว ถึงซึ่งความไม่มีแล้ว มีอันไม่เกิดขึ้นอีกต่อไปเป็นธรรมดา.

ภิกษุ เพราะความจางคลายดับไปโดยไม่เหลือแห่ง อวิชชานั้นนั่นเอง ทิวฏฐิทัมหลายอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่ดำเนินไปผิดทาง อันบุคคลเสพผิดแล้ว ดิ้นรนไปผิดแล้วว่า ตัณหา

เป็นอย่างไร และตัณหานี้เป็นของใคร ... เป็นสิ่งที่บุคคลนั้น
ละได้แล้ว ตัดรากขาดแล้ว ทำให้เป็นเหมือนตาลยอดด้วนแล้ว
ถึงซึ่งความไม่มีแล้ว มีอันไม่เกิดขึ้นอีกต่อไปเป็นธรรมดา.

ภิกษุ เพราะความจางคลายดับไปโดยไม่เหลือแห่ง
อวิชชานั้นนั่นเอง ทิฏฐิทั้งหลายอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่ดำเนิน
ไปผิดทาง อันบุคคลเสพผิดแล้ว ดิ้นรนไปผิดแล้วว่า เวทนา
เป็นอย่างไร และเวทนานี้เป็นของใคร ... เป็นสิ่งที่บุคคลนั้น
ละได้แล้ว ตัดรากขาดแล้ว ทำให้เป็นเหมือนตาลยอดด้วนแล้ว
ถึงซึ่งความไม่มีแล้ว มีอันไม่เกิดขึ้นอีกต่อไปเป็นธรรมดา.

ภิกษุ เพราะความจางคลายดับไปโดยไม่เหลือแห่ง
อวิชชานั้นนั่นเอง ทิฏฐิทั้งหลายอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่ดำเนิน
ไปผิดทาง อันบุคคลเสพผิดแล้ว ดิ้นรนไปผิดแล้วว่า ผัสสะ
เป็นอย่างไร และผัสสะนี้เป็นของใคร ... เป็นสิ่งที่บุคคลนั้น
ละได้แล้ว ตัดรากขาดแล้ว ทำให้เป็นเหมือนตาลยอดด้วนแล้ว
ถึงซึ่งความไม่มีแล้ว มีอันไม่เกิดขึ้นอีกต่อไปเป็นธรรมดา.

ภิกษุ เพราะความจางคลายดับไปโดยไม่เหลือแห่ง
อวิชชานั้นนั่นเอง ทิฏฐิทั้งหลายอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่ดำเนินไป
ผิดทาง อันบุคคลเสพผิดแล้ว ดิ้นรนไปผิดแล้วว่า สฬายตนะ
เป็นอย่างไร และสฬายตนะนี้เป็นของใคร ... เป็นสิ่งที่บุคคลนั้น

ละได้แล้ว ตัดรากขาดแล้ว ทำให้เป็นเหมือนตาลยอดด้วนแล้ว ถึงซึ่งความไม่มีแล้ว มีอันไม่เกิดขึ้นอีกต่อไปเป็นธรรมดา.

ภิกษุ เพราะความจางคลายดับไปโดยไม่เหลือแห่ง อวิชชานั้นนั่นเอง ทิฏฐิทั้งหลายอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่ดำเนิน ไปผิดทาง อันบุคคลเสพผิดแล้ว ดิ้นรนไปผิดแล้วว่า นามรูป เป็นอย่างไร และนามรูปนี้เป็นของใคร ... เป็นสิ่งที่บุคคลนั้น ละได้แล้ว ตัดรากขาดแล้ว ทำให้เป็นเหมือนตาลยอดด้วนแล้ว ถึงซึ่งความไม่มีแล้ว มีอันไม่เกิดขึ้นอีกต่อไปเป็นธรรมดา.

ภิกษุ เพราะความจางคลายดับไปโดยไม่เหลือแห่ง อวิชชานั้นนั่นเอง ทิฏฐิทั้งหลายอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่ดำเนิน ไปผิดทาง อันบุคคลเสพผิดแล้ว ดิ้นรนไปผิดแล้วว่า วิญญาณเป็นอย่างไร และวิญญาณนี้เป็นของใคร ... เป็น สิ่งที่บุคคลนั้นละได้แล้ว ตัดรากขาดแล้ว ทำให้เป็นเหมือน ตาลยอดด้วนแล้ว ถึงซึ่งความไม่มีแล้ว มีอันไม่เกิดขึ้นอีก ต่อไปเป็นธรรมดา.

ภิกษุ เพราะความจางคลายดับไปโดยไม่เหลือแห่ง อวิชชานั้นนั่นเอง ทิฏฐิทั้งหลายอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่ดำเนิน ไปผิดทาง อันบุคคลเสพผิดแล้ว ดิ้นรนไปผิดแล้วว่า สังขาร ทั้งหลายเป็นอย่างไร และสังขารทั้งหลายเหล่านี้เป็นของใคร

ดังนี้ หรือว่า สังขารทั้งหลายเป็นอย่างอื่น และสังขารทั้งหลายเหล่านี้เป็นของผู้อื่น ดังนี้ หรือว่า ชีวะก็อันนั้น สรีระก็อันนั้น ดังนี้ หรือว่า ชีวะก็อันอื่น สรีระก็อันอื่น ดังนี้ ทิฏฐิทั้งหมดนั้น เป็นสิ่งที่บุคคลนั้นละได้แล้ว ตัดรากขาดแล้ว ทำให้เป็นเหมือนตาลยอดด้วนแล้ว ถึงซึ่งความไม่มีแล้ว มีอันไม่เกิดขึ้นอีกต่อไปเป็นธรรมดา ดังนี้.

พระอรหันต์ไปเกิดหรือไม่ไปเกิด

๓๘

- ภาลี ม. ม. ๑๓/๒๔๕/๒๔๘.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภิกษุผู้มีจิตพ้นวิเศษแล้ว จะไปเกิดในที่ใด พระเจ้าข้า.

วิจนะ ที่ใช้คำพูดว่า จะไปเกิด นั้นไม่ควรเลย.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้าเช่นนั้น จะไม่ไปเกิดหรือ.

วิจนะ ที่ใช้คำพูดว่า จะไม่ไปเกิด นั้นก็ไม่ควร.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้าเช่นนั้น บางที่เกิด บางที่ไม่เกิด กระนั้นหรือ.

วิจนะ ที่ใช้คำพูดว่า บางที่เกิด บางที่ไม่เกิด นั้นก็ไม่ควร.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้าเช่นนั้น ภิกษุผู้มีจิตพ้นวิเศษแล้ว จะว่าไปเกิดก็ไม่ใช่ ไม่ไปเกิดก็ไม่ใช่ กระนั้นหรือ.

วิจนะ ที่ใช้คำพูดว่า จะไปเกิดก็ไม่ใช่ ไม่ไปเกิดก็ไม่ใช่ แม้ดังนี้ก็ไม่ควร.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้อที่พระองค์ตรัสตอบนี้ ข้าพเจ้าไม่รู้เรื่องเสียแล้วทำให้ข้าพเจ้าวนเวียนเสียแล้ว แม้ความเลื่อมใสที่ข้าพเจ้ามีแล้ว ต่อพระองค์ในการตรัสไว้ตอนต้น ๆ บัดนี้ก็ได้ลางเลือนไปเสียแล้ว.

ว่าจะ ที่ท่านไม่รู้เรื่องนั้น ก็สมควรแล้ว ที่ท่านเกิด
รู้สึกวนเวียนนั้น ก็สมควรแล้ว เพราะธรรมนี้เป็นของกลุ่มลึก
ยากที่จะเห็น ยากที่จะรู้ตาม ธรรมนี้เป็นของสงบระงับ
ประณีต ไม่เป็นวิสัยที่จะหยั่งถึงได้ด้วยการตรึก ธรรมนี้เป็น
ของละเอียด บัณฑิตจึงจะรู้ได้ ธรรมนี้ ตัวท่านมีความเห็น
มาก่อนหน้านี้ เป็นอย่างอื่น มีความพอใจที่จะฟังให้เป็น
อย่างอื่น มีความชอบใจจะให้พยากรณ์เป็นอย่างอื่น เคย
ปฏิบัติทำความเพียรเพื่อได้ผลเป็นอย่างอื่น ท่านเองได้มี
ครูบาอาจารย์เป็นอย่างอื่น ฉะนั้นท่านจึงรู้ได้ยาก วังจะ
ถ้าเช่นนั้น เราจักย้อนถามท่านดู ท่านเห็นควรอย่างไร
จงกล่าวแก้เช่นนั้น.

ว่าจะ ท่านจะสำคัญความข้อนี้อย่างไร ถ้าไฟ
ลุกโพลงอยู่ต่อหน้าท่าน ท่านจะพึงรู้ได้หรือไม่ว่า ไฟนี้
ลุกโพลงๆ อยู่ต่อหน้าเรา.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าพึงรู้ได้ พระเจ้าข้า.

ว่าจะ หากมีคนถามท่านว่า ไฟที่ลุกโพลงอยู่
ต่อหน้าท่านนี้ มันอาศัยอะไรจึงลุกได้ เมื่อถูกถามอย่างนี้
ท่านจะกล่าวแก้เขาว่าอย่างไร.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ไฟที่ลุกโพลงๆ อยู่ต่อหน้านี้ มันอาศัย
หญ้าหรือไม้เป็นเชื้อ มันจึงลุกอยู่ได้ พระเจ้าข้า.

วิจจะ หากไฟนั้นดับไปต่อหน้าท่าน ท่านจะพึงรู้
หรือไม่ว่า ไฟได้ดับไปต่อหน้าเรา.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าพึงรู้ได้ พระเจ้าข้า.

วิจจะ หากมีคนถามท่านว่า ไฟที่ดับไปต่อหน้า
ท่านนั้น มันไปทางทิศไหนเสีย ทิศตะวันออกหรือตะวันตก
ทิศเหนือหรือใต้ เมื่อถูกถามอย่างนี้ ท่านจะกล่าวแก่เขาว่า
อย่างไร.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอนั้นไม่ควรกล่าวอย่างนั้น เพราะไฟนั้น
อาศัยเชื้อคือหญ้าหรือไม้จึงลุกขึ้นได้ แต่ถ้าเชื่อนั้นมันสิ้นไปแล้ว ทั้งไม่มี
อะไรอื่นเป็นเชื้ออีก ไฟนั้นก็ควรนับว่าไม่มีเชื้อ ดับไปแล้ว.

วิจจะ ฉันทได้กัฉนนัน เมื่อไปบัญญัติอะไรขึ้นมาให้
เป็นตถาคต โดยถือเอารูปใดขึ้นมา รูปนั้นตถาคตละได้แล้ว
ตัดรากขาดแล้ว ทำให้เป็นเหมือนตาลยอดด้วนแล้ว ถึงซึ่ง
ความไม่มีแล้ว มีอันไม่เกิดขึ้นอีกต่อไปเป็นธรรมดา.

วิจจะ ตถาคตอยู่นอกเหนือการนับว่าเป็นรูป
เสียแล้วมันเป็นเรื่องลึกซึ้ง ที่ใครๆ ไม่พึงประมาณได้ ยิ่งถึง
ได้ยาก เหมือนดังห้วงมหาสมุทรฉะนั้น วิจจะ ขอนี้จึง

ไม่ควรจะกล่าวว่าเกิด ไม่ควรจะกล่าวว่าไม่เกิด ไม่ควรจะ
กล่าวว่าบางทีก็เกิด บางทีก็ไม่เกิด และไม่ควรจะกล่าวว่า
เกิดก็ไม่ใช่ ไม่เกิดก็ไม่ใช่

ว่าจะ เมื่อไปบัญญัติอะไรขึ้นมาให้เป็นตถาคต โดย
ถือเอาเวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... วิญญาณใดขึ้นมา
วิญญาณนั้นตถาคตละได้แล้ว ตั้ดราภชาดแล้ว ทำให้เป็น
เหมือนตาลยอดด้วนแล้ว ถึงซึ่งความไม่มีแล้ว มีอันไม่เกิดขึ้น
อีกต่อไปเป็นธรรมดา.

ว่าจะ ตถาคตอยู่นอกเหนือการนับว่าเป็นวิญญาณ
เสียแล้วมันเป็นเรื่องลึกซึ้ง ที่ใครๆ ไม่พึงประมาณได้ ยิ่งถึง
ได้ยาก เหมือนดั่งห้วงมหาสมุทรฉะนั้น ว่าจะ ข้อนี้จึง
ไม่ควรจะกล่าวว่าเกิด ไม่ควรจะกล่าวว่าไม่เกิด ไม่ควรจะ
กล่าวว่าบางทีก็เกิด บางทีก็ไม่เกิด และไม่ควรจะกล่าวว่าเกิด
ก็ไม่ใช่ ไม่เกิดก็ไม่ใช่ ดังนี้แล.

ตถาคตพ้นแล้วจากอุปาทานชั้นที่ ๕ | ๓๙

-บาลี ขนฺธ. ส. ๑๗/๑๑๒/๒๑๐.

... อนุราธะ เธอจะสำคัญความข้อนี้อะไร
รูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง.

ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า.

เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็น
ธรรมดา ควรหรือที่จะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา นั่นเป็นเรา
นั่นเป็นตัวตนของเรา.

ไม่ควรเห็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

อนุราธะ เธอจะสำคัญความข้อนี้อะไร เวทนา
... สัญญา ... สังขาร ... วิญญาณเที่ยงหรือไม่เที่ยง.

ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า.

เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็น
ธรรมดา ควรหรือที่จะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา นั่นเป็น
เรา นั่นเป็นตัวตนของเรา.

ไม่ควรเห็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

อนุราธะ เพราะเหตุนั้นในเรื่องนี้รูปอย่างใดอย่างหนึ่ง
ทั้งที่เป็นอดีต อนาคตหรือปัจจุบันก็ตาม เป็นภายในหรือ
ภายนอกก็ตาม หยาบหรือละเอียดก็ตาม เลวหรือประณีต
ก็ตาม อยู่ในที่ไกลหรือใกล้ก็ตาม รูปทั้งหมดนั้นเธอพึงเห็น
ด้วยปัญญาอันชอบ ตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่
ของเรา ไม่ใช่เป็นเรา ไม่ใช่ตัวตนของเรา.

อนุราธะ เวทนาอย่างใดอย่างหนึ่ง ... สัญญาอย่างใด
อย่างหนึ่ง ... สังขารเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ... วิญญาณอย่างใด
อย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต หรือปัจจุบันก็ตาม เป็น
ภายในหรือภายนอกก็ตาม หยาบหรือละเอียดก็ตาม เลว
หรือประณีตก็ตาม อยู่ในที่ไกลหรือใกล้ก็ตาม วิญญาณ
ทั้งหมดนั้น เธอพึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบ ตามความเป็น
จริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่เป็นเรา ไม่ใช่ตัวตน
ของเรา.

อนุราธะ อริยสาวกผู้ได้สดับแล้ว เห็นอยู่อย่างนี้
ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในรูป ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในเวทนา ย่อม
เบื่อหน่ายแม้ในสัญญา ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในสังขารทั้งหลาย
ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในวิญญาณ เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมคลาย
กำหนัด เพราะคลายกำหนัด ย่อมหลุดพ้น เมื่อหลุดพ้นแล้ว

ย่อมมีญาณหยั่งรู้ว่า หลุดพ้นแล้ว อริยสาวกนั้นย่อมรู้ชัดว่า
ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำได้ทำเสร็จแล้ว
กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้ไม่ได้มี ดังนี้.

อนุราธะ เธอจะสำคัญความข้อนี้อะไร เธอ
พิจารณาเห็นรูปว่าเป็นตถาคตหรือ.

ไม่ใช่อย่างนั้น พระเจ้าข้า.

อนุราธะ เธอจะสำคัญความข้อนี้อะไร เธอ
พิจารณาเห็นเวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... วิญญาณว่า
เป็นตถาคตหรือ.

ไม่ใช่อย่างนั้น พระเจ้าข้า.

อนุราธะ เธอจะสำคัญความข้อนี้อะไร เธอ
พิจารณาเห็นว่า ตถาคตมีในรูปหรือ.

ไม่ใช่อย่างนั้น พระเจ้าข้า.

อนุราธะ เธอจะสำคัญความข้อนี้อะไร เธอ
พิจารณาเห็นว่า ตถาคตมีนอกจากรูปหรือ.

ไม่ใช่อย่างนั้น พระเจ้าข้า.

อนุราธะ เธอจะสำคัญความข้อนี้อะไร เธอ
พิจารณาเห็นว่า ตถาคตมีในเวทนา ... มีนอกจากเวทนา ...

มีในสัญญา ... มีนอกจากสัญญา ... มีในสังขาร ... มีนอกจากสังขาร ... มีในวิญญูญาณ ... มีนอกจากวิญญูญาณ หรือ.

ไม่ใช่อย่างนั้น พระเจ้าข้า.

อนุราธะ เธอจะสำคัญความข้อนี้อะไร เธอพิจารณาเห็นว่า ตถาคตมีรูป ... มีเวทนา ... มีสัญญา ... มีสังขาร ... มีวิญญูญาณ หรือ.

ไม่ใช่อย่างนั้น พระเจ้าข้า.

อนุราธะ เธอจะสำคัญความข้อนี้อะไร เธอพิจารณาเห็นว่า ตถาคตไม่มีรูป ... ไม่มีเวทนา ... ไม่มีสัญญา ... ไม่มีสังขาร ... ไม่มีวิญญูญาณ หรือ.

ไม่ใช่อย่างนั้น พระเจ้าข้า.

อนุราธะ โดยที่แท้แล้วเธอจะค้นหาตถาคตในชั้นที่ ๕ นี้ในปัจจุบันไม่ได้เลย ควรหรือที่เธอจะตอบว่า ผู้มีอายุทั้งหลาย พระตถาคตเป็นอุดมบุรุษ เป็นบรมบุรุษ ทรงบรรลुธรรมที่ควรบรรลุอย่างยอดเยี่ยม เมื่อจะทรงบัญญัติข้อนี้ ย่อมทรงบัญญัติเว้นจากฐานะ ๔ ประการนี้ คือ.

หลังจากตายแล้ว ตถาคตเกิดอีก (โหติ ตถาคตโต ปรมุ มรณาติ).

หลังจากตายแล้ว ตถาคตไม่เกิดอีก (น โหติ ตถาคตโต
ปรมมรณати).

หลังจากตายแล้ว ตถาคตเกิดอีกและไม่เกิดอีก
(โหติ จ น จ โหติ ตถาคตโต ปรมมรณати).

หลังจากตายแล้ว ตถาคตจะว่าเกิดอีกก็มีใช่ จะว่า
ไม่เกิดอีกก็มีใช่ (เนว โหติ น น โหติ ตถาคตโต ปรมมรณати) หรือ.
ข้อนั้นไม่ควรเลย พระเจ้าข้า.

ดีละ ดีละ อนูราระ ทั้งในกาลก่อนและในบัดนี้
เราย่อมบัญญัติทุกซ์และความดับทุกซ์เท่านั้น.

ความเกิดขึ้น และความดับแห่งทุกข์ ๔๐

-บาลี นิทาน. ส. ๑๖/๑๒๖/๒๕๐.

ภิกษุทั้งหลาย ครั้งก่อนแต่การตรัสรู้ เมื่อเรายังไม่ได้ตรัสรู้ ยังเป็นโฬธิสัตว์อยู่ เรานั้นได้มีความคิดอย่างนี้ว่า สัตว์โลกนี้ถึงความลำบากหนอ ย่อมเกิด ย่อมแก่ ย่อมตาย ย่อมจืด และย่อมอับติ ก็เมื่อสัตว์โลกไม่รู้จักอุปายเครื่องออกไปพ้นจากทุกข์คือชราและมรณะแล้ว การออกจากทุกข์คือชราและมรณะนี้ จะปรากฏขึ้นได้อย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย เรานั้นได้มีความคิดอย่างนี้ว่า เมื่ออะไรหนอมีอยู่ ชราและมรณะจึงมี เพราะอะไรเป็นปัจจัย จึงมีชราและมรณะ เพราะการทำในใจโดยแยบคายของเรานั้น จึงได้รู้แจ้งด้วยปัญญาว่า เมื่อชาตินั้นแหละมีอยู่ ชราและมรณะจึงมี เพราะมีชาติเป็นปัจจัย จึงมีชราและมรณะ.

ภิกษุทั้งหลาย เรานั้นได้มีความคิดอย่างนี้ว่า เมื่ออะไรหนอมีอยู่ ชาติจึงมี เพราะอะไรเป็นปัจจัย จึงมีชาติ เพราะการทำในใจโดยแยบคายของเรานั้น จึงได้รู้แจ้งด้วยปัญญาว่า เมื่อภพนั้นแหละมีอยู่ ชาติจึงมี เพราะมีภพเป็นปัจจัย จึงมีชาติ.

... เมื่ออุปาทานนั้นแหละมีอยู่ ภาพจึงมี เพราะมีอุปาทานเป็นปัจจัย จึงมีภาพ.

... เมื่อตณหานั้นแหละมีอยู่ อุปาทานจึงมี เพราะมีตณหาเป็นปัจจัย จึงมีอุปาทาน.

... เมื่อเวทนานั้นแหละมีอยู่ ตณหาจึงมี เพราะมีเวทนาเป็นปัจจัย จึงมีตณหา.

... เมื่อผัสสะนั้นแหละมีอยู่ เวทนาจึงมี เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย จึงมีเวทนา.

... เมื่อสฬายตนะนั้นแหละมีอยู่ ผัสสะจึงมี เพราะมีสฬายตนะเป็นปัจจัย จึงมีผัสสะ.

... เมื่อนามรูปนั้นแหละมีอยู่ สฬายตนะจึงมี เพราะมีนามรูปเป็นปัจจัย จึงมีสฬายตนะ.

ภิกษุทั้งหลาย เรานั้นได้มีความคิดอย่างนี้ว่า เมื่ออะไรหนอมีอยู่ นามรูปจึงมี เพราะอะไรเป็นปัจจัย จึงมีนามรูป เพราะการทำในใจโดยแยกกายของเรานั้น จึงได้รู้แจ้งด้วยปัญญาว่า เมื่อวิญญูณนั้นแหละมีอยู่ นามรูปจึงมี เพราะมีวิญญูณเป็นปัจจัย จึงมีนามรูป.

ภิกษุทั้งหลาย เรานั้นได้มีความคิดอย่างนี้ว่า เมื่ออะไรหนอมีอยู่ วิญญูณจึงมี เพราะอะไรเป็นปัจจัย

จึงมีวิญญูณ เพราะการทำในใจโดยแยบคายของเรานั้น
จึงได้รู้แจ้งด้วยปัญญาว่า เมื่อนามรูปนั้นแหละมีอยู่
วิญญูณจึงมี เพราะมีนามรูปเป็นปัจจัย จึงมีวิญญูณ.

ภิกษุทั้งหลาย ความรู้แจ้งนี้ได้เกิดขึ้นแก่เราว่า
วิญญูณนี้ ย่อมเวียนกลับมา ไม่ไปพ้นจากนามรูปได้เลย
ด้วยเหตุเพียงเท่านี้ สัตว์โลกจึงเกิดบ้าง จึงแก่บ้าง จึงตายบ้าง
จึงจุติบ้าง จึงอุบัติบ้าง กล่าวคือ เพราะมีนามรูปเป็นปัจจัย
จึงมีวิญญูณ เพราะมีวิญญูณเป็นปัจจัย จึงมีนามรูป
เพราะมีนามรูปเป็นปัจจัย จึงมีสฬายตนะ เพราะมีสฬายตนะ
เป็นปัจจัย จึงมีผัสสะ เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย จึงมีเวทนา
เพราะมีเวทนาเป็นปัจจัย จึงมีตัณหา เพราะมีตัณหาเป็น
ปัจจัย จึงมีอุปาทาน เพราะมีอุปาทานเป็นปัจจัย จึงมีภพ
เพราะมีภพเป็นปัจจัย จึงมีชาติ เพราะมีชาติเป็นปัจจัย
ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกขะ โทมนัสสุปายาสะทั้งหลาย
จึงเกิดขึ้นครบถ้วน ความเกิดขึ้นพร้อมแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้
ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้.

ภิกษุทั้งหลาย จักขุ ญาน ปัญญา วิชชา แสงสว่าง
ได้เกิดขึ้นแล้วแก่เรา ในธรรมทั้งหลายที่เราไม่เคยได้ฟัง
มาก่อนว่า ความเกิดขึ้นพร้อม (สมุทโย) ความเกิดขึ้นพร้อม
(สมุทโย) ดังนี้.

ภิกษุทั้งหลาย เรานั้นได้มีความคิดอย่างนี้ว่า เมื่ออะไรหนอไม่มีอยู่ ชราและมรณะจึงไม่มี เพราะอะไรดับ ชราและมรณะจึงดับ เพราะการทำในใจโดยแยกกายของเรานั้น จึงได้รู้แจ้งด้วยปัญญาว่า เมื่อชาตินั้นแหละไม่มีชราและมรณะจึงไม่มี เพราะความดับแห่งชาติ จึงมีความดับแห่งชราและมรณะ.

ภิกษุทั้งหลาย เรานั้นได้มีความคิดอย่างนี้ว่า เมื่ออะไรหนอไม่มีอยู่ ชาติจึงไม่มี เพราะอะไรดับ ชาติจึงดับ เพราะการทำในใจโดยแยกกายของเรานั้น จึงได้รู้แจ้งด้วยปัญญาว่า เมื่อภพนั้นแหละไม่มี ชาติจึงไม่มี เพราะมีความดับแห่งภพ จึงมีความดับแห่งชาติ.

... เมื่ออุปาทานนั้นแหละไม่มี ภพจึงไม่มี เพราะมีความดับแห่งอุปาทาน จึงมีความดับแห่งภพ.

... เมื่อตัณหานั้นแหละไม่มี อุปาทานจึงไม่มี เพราะมีความดับแห่งตัณหา จึงมีความดับอุปาทาน.

... เมื่อเวทนานั้นแหละไม่มี ตัณหาจึงไม่มี เพราะมีความดับแห่งเวทนา จึงมีความดับแห่งตัณหา.

... เมื่อผัสสะนั้นแหละไม่มี เวทนาจึงไม่มี เพราะมีความดับแห่งผัสสะ จึงมีความดับแห่งเวทนา.

... เมื่อสฬายตนะนั้นแหละไม่มี ผัสสะจึงไม่มี เพราะมีความดับแห่งสฬายตนะ จึงมีความดับแห่งผัสสะ.

... เมื่อนามรูปนั้นแหละไม่มี สฬายตนะจึงไม่มี เพราะมีความดับแห่งนามรูป จึงมีความดับแห่งสฬายตนะ.

ภิกษุทั้งหลาย เรานั้นได้มีความคิดอย่างนี้ว่า เมื่ออะไรหนอไม่มี นามรูปจึงไม่มี เพราะอะไรดับ นามรูปจึงดับ เพราะการทำในใจโดยแยบคายของเรานั้น จึงได้รู้แจ้งด้วยปัญญาว่า เมื่อวิญญูณนั้นแหละไม่มี นามรูปจึงไม่มี เพราะมีความดับแห่งวิญญูณ จึงมีความดับแห่งนามรูป.

ภิกษุทั้งหลาย เรานั้นได้มีความคิดอย่างนี้ว่า เมื่ออะไรหนอไม่มี วิญญูณจึงไม่มี เพราะอะไรดับ วิญญูณจึงดับ เพราะการทำในใจโดยแยบคายของเรานั้น จึงได้รู้แจ้งด้วยปัญญาว่า เมื่อนามรูปนั้นแหละไม่มี วิญญูณจึงไม่มี เพราะมีความดับแห่งนามรูป จึงมีความดับแห่งวิญญูณ.

ภิกษุทั้งหลาย ความรู้แจ้งนี้ได้เกิดขึ้นแก่เราว่า หนทางเพื่อการตรัสรู้นี้ เราได้บรรลุแล้ว ได้แก่สิ่งเหล่านี้คือ เพราะมีความดับแห่งนามรูป จึงมีความดับแห่งวิญญูณ เพราะมีความดับแห่งวิญญูณ จึงมีความดับแห่งนามรูป เพราะมีความดับแห่งนามรูป จึงมีความดับแห่งสฬายตนะ

เพราะมีความดับแห่งสฬายตนะ จึงมีความดับแห่งผัสสะ
เพราะมีความดับแห่งผัสสะ จึงมีความดับแห่งเวทนา
เพราะมีความดับแห่งเวทนา จึงมีความดับแห่งตัณหา
เพราะมีความดับแห่งตัณหา จึงมีความดับแห่งอุปาทาน
เพราะมีความดับแห่งอุปาทาน จึงมีความดับแห่งภพ เพราะมี
ความดับแห่งภพ จึงมีความดับแห่งชาติ เพราะมีความดับแห่ง
ชาตินั้นแล ชรามรณะ โสกะปริเทวะ ทุกขะโทมนัสอุปายาสะ
ทั้งหลาย จึงดับสิ้น ความดับลงแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมี
ได้ด้วยอาการอย่างนี้.

ภิกษุทั้งหลาย จักขุ ญาณ ปัญญา วิชชา แสงสว่าง
ได้เกิดขึ้นแล้วแก่เรา ในธรรมทั้งหลายที่เราไม่เคยได้ฟัง
มาก่อนว่า ความดับ (นิโรธ) ความดับ (นิโรธ) ดังนี้

อตฺถิตาและนตฺถิตา

๔๑

-บาลี นิทาน. ส. ๑๖/๒๐/๔๒.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ที่กล่าวกันว่า สัมมาทิฏฐิ สัมมาทิฏฐิ ดังนี้
อันว่าสัมมาทิฏฐิ ย่อมมิได้ด้วยเหตุเพียงเท่าไร พระเจ้าข้า.

กัจจანะ สัตว์โลกนี้ อาศัยแล้วซึ่งส่วนสุดทั้งสอง
โดยมาก คือส่วนสุดว่า อตฺถิตา (ความมี) และส่วนสุดว่า นตฺถิตา
(ความไม่มี).

กัจจานะ ส่วนสุดว่า นตฺถิตา ย่อมไม่มีแก่บุคคล
ผู้เห็นอยู่ด้วยปัญญาอันชอบตามที่เป็นจริง ซึ่งธรรมคือ
เหตุให้เกิดขึ้นแห่งโลก.

กัจจานะ ส่วนสุดว่า อตฺถิตา ย่อมไม่มีแก่บุคคล
ผู้เห็นอยู่ด้วยปัญญาอันชอบตามที่เป็นจริง ซึ่งธรรมคือ
ความดับไม่เหลือแห่งโลก.

กัจจานะ สัตว์โลกนี้โดยมาก ถูกผูกพันแล้วด้วย
ตัณหา ด้วยอุปาทาน ด้วยทิฏฐิ (อุปายุพาทานภินิเวสนิพนฺธ)
แต่อริยสาวกนี้ ไม่เข้าถึง ไม่ถือเอา ไม่ถึงทับ ซึ่งตัณหาและ
อุปาทาน อันเป็นเครื่องถึงทับแห่งใจ อันเป็นอนุสัยแห่งทิฏฐิ
ว่า อตฺตาของเราดังนี้ ย่อมไม่สงสัย ย่อมไม่ลังเลในข้อที่ว่า
เมื่อจะเกิด ทุกข์เท่านั้นย่อมเกิดขึ้น เมื่อจะดับ ทุกข์เท่านั้น

ย่อมดับดังนี้ ญาณในข้อนี้ ย่อมมีแก่อริยสาวกนั้น โดยไม่ต้องเชื่อตามผู้อื่น กัจจანะ สัมมาทิฏฐิ ย่อมมีได้ด้วยเหตุเพียงเท่านั้นแล.

กัจจานะ คำกล่าวที่ยืนยันลงไปด้วยทิฏฐิว่า สิ่งทั้งปวงมีอยู่ (สพฺพมตฺถิติ) ดังนี้ นี่เป็นส่วนสุดท้ายที่หนึ่ง คำกล่าวที่ยืนยันลงไปด้วยทิฏฐิว่า สิ่งทั้งปวงไม่มีอยู่ (สพฺพ นตฺถิติ) ดังนี้ นี่เป็นส่วนสุดท้ายที่สอง.

กัจจานะ ตถาคตย่อมแสดงธรรมโดยสายกลาง ไม่เข้าไปหาส่วนสุดทั้งสองนั้น คือตถาคตย่อมแสดงดังนี้ว่า เพราะมีวิชาเป็นปัจจัย จึงมีสังขารทั้งหลาย เพราะมีสังขารเป็นปัจจัย จึงมีวิญญาณ เพราะมีวิญญาณเป็นปัจจัย จึงมีนามรูป เพราะมีนามรูปเป็นปัจจัย จึงมีสฬายตนะ เพราะมีสฬายตนะเป็นปัจจัย จึงมีผัสสะ เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย จึงมีเวทนา เพราะมีเวทนาเป็นปัจจัย จึงมีตัณหา เพราะมีตัณหาเป็นปัจจัย จึงมีอุปาทาน เพราะมีอุปาทานเป็นปัจจัย จึงมีภพ เพราะมีภพเป็นปัจจัย จึงมีชาติ เพราะมีชาติเป็นปัจจัย ชรามรณะ โสกะปริเทวะ ทุกขะโทมนัส อุปายาสะทั้งหลายจึงเกิดขึ้นครบถ้วน ความเกิดขึ้นพร้อมแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้.

เพราะความจางคลายดับไปโดยไม่เหลือแห่งวิชชาขั้น
 นั้นเทียว จึงมีความดับแห่งสังขาร เพราะมีความดับแห่ง
 สังขาร จึงมีความดับแห่งวิญญาน เพราะมีความดับแห่ง
 วิญญาน จึงมีความดับแห่งนามรูป เพราะมีความดับแห่ง
 นามรูป จึงมีความดับแห่งสฬายตนะ เพราะมีความดับ
 แห่งสฬายตนะ จึงมีความดับแห่งผัสสะ เพราะมีความดับ
 แห่งผัสสะ จึงมีความดับแห่งเวทนา เพราะมีความดับแห่ง
 เวทนา จึงมีความดับแห่งตัณหา เพราะมีความดับแห่ง
 ตัณหา จึงมีความดับแห่งอุปาทาน เพราะมีความดับแห่ง
 อุปาทาน จึงมีความดับแห่งภพ เพราะมีความดับแห่งภพ
 จึงมีความดับแห่งชาติ เพราะมีความดับแห่งชาตินั้นแล
 ชรามรณะ โสกะปริเทวะ ทุกขะโทมนัสอุปายาสะทั้งหลาย
 จึงดับสิ้น ความดับลงแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมีด้วย
 อการอย่างนี้ ดังนี้แล.

โสดาบัน เป็นผู้หมดความสงสัย ในฐานะ ๖ ประการ และในอริยสัจ ๔ ๔๒

-บาลี ขนฺธ. ส. ๑๗/๒๔๘/๔๑๗.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่ออะไรมีอยู่ เพราะเข้าไปยึดถือซึ่งอะไร เพราะปักใจเข้าไปสู่อะไร ทิฏฐิจึงเกิดขึ้นจนถึงกับว่า ลมก็ไม่พัด แม่น้ำก็ไม่ไหล สตรีมีครรภ์ก็ไม่คลอด พระจันทร์และพระอาทิตย์ก็ไม่ขึ้นไม่ตก แต่ละอย่างๆ เป็นของตั้งอยู่อย่างมั่นคง ดูการตั้งอยู่ของเสาระเนียด ดังนี้.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ธรรมทั้งหลายของพวกข้าพระองค์ มีพระผู้มีพระภาคเป็นมูล มีพระผู้มีพระภาคเป็นผู้นำ มีพระผู้มีพระภาคเป็นที่พึ่ง ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เป็นการชอบแล้วหนอ ขอให้อรรธแห่งภาษิตนั้น จงแจ่มแจ้งกะพระผู้มีพระภาคเจ้าเองเถิด ภิกษุทั้งหลายได้ฟังจากพระผู้มีพระภาคแล้วจักทรงจำไว้.

ภิกษุทั้งหลาย ถ้าเช่นนั้น เธอทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อรูปมีอยู่ เพราะเข้าไปยึดถือซึ่งรูป เพราะปักใจเข้าไปสู่รูป ทิฏฐิจึงเกิดขึ้นอย่างนี้ว่า ลมก็ไม่พัด แม่น้ำก็ไม่ไหล สตรีมีครรภ์ก็ไม่คลอด พระจันทร์และพระอาทิตย์ก็ไม่ขึ้นไม่ตก แต่ละอย่างๆ เป็นของตั้งอยู่อย่างมั่นคง ดูการตั้งอยู่ของเสาระเนียด.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อเวทนามีอยู่ ... เมื่อสัญญาามีอยู่ ... เมื่อสังขารทั้งหลายมีอยู่ ... เมื่อวิญญูณมีอยู่ เพราะเข้าไปยึดถือซึ่งวิญญูณ เพราะปักใจเข้าไปสู่วิญญูณ ทิฏฐิจึงเกิดขึ้น อย่างนี้ว่า ลมก็ไม่พัด แม่น้ำก็ไม่ไหล สตรีมีครรภ์ก็ไม่คลอด พระจันทร์และพระอาทิตย์ก็ไม่ขึ้นไม่ตก แต่ละอย่างๆ เป็นของตั้งอยู่อย่างมั่นคง ดุจการตั้งอยู่ของเสาระเนียด.

ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจะสำคัญความข้อนี้อย่างไร รูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง.

ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า.

เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา แต่ถ้าไม่ยึดมั่นถือมั่นซึ่งสิ่งนั้นแล้ว ทิฏฐิอย่างนี้จะเกิดขึ้นได้ไหมว่า ลมก็ไม่พัด แม่น้ำก็ไม่ไหล สตรีมีครรภ์ก็ไม่คลอด พระจันทร์และพระอาทิตย์ก็ไม่ขึ้นไม่ตก แต่ละอย่างๆ เป็นของตั้งอยู่อย่างมั่นคง ดุจการตั้งอยู่ของเสาระเนียด ดังนี้.

ข้อนั้นหาไม่ได้ พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจะสำคัญความข้อนี้อะไร เวทนา ... สัญญา ... สังขารทั้งหลาย ... วิญญาณเที่ยงหรือไม่เที่ยง.

ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า.

เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา แต่ถ้าไม่ยึดมั่นถือมั่นซึ่งสิ่งนั้นแล้ว ทิฏฐิอย่างนี้จะเกิดขึ้นได้ไหมว่า ลมก็ไม่พัด แม่น้ำก็ไม่ไหล สตรีมีครรภ์ก็ไม่คลอด พระจันทร์และพระอาทิตย์ก็ไม่ขึ้นไม่ตก แต่ละอย่างๆ เป็นของตั้งอยู่อย่างมั่นคง ดุจการตั้งอยู่ของเสาระเนียด ดังนี้.

ข้อนั้นหาไม่ได้ พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย แม้สิ่งใดที่บุคคล ได้เห็นแล้ว ฟังแล้ว รู้สึกแล้ว รู้แจ้งแล้ว บรรลุแล้ว แสวงหาแล้วครุ่นคิดอยู่ด้วยใจแล้ว เหล่านี้เป็นของเที่ยงหรือไม่เที่ยง.

ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า.

เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา แต่ถ้าไม่ยึดมั่นถือมั่นซึ่งสิ่งนั้นแล้ว ทัศนียภาพนี้จะเกิดขึ้นได้ไหมว่า ลมก็ไม่พัด แม่น้ำก็ไม่ไหล สตรีมีครรภ์ก็ไม่คลอด พระจันทร์และพระอาทิตย์ก็ไม่ขึ้นไม่ตก แต่ละอย่างๆ เป็นของตั้งอยู่อย่างมั่นคง ดูกการตั้งอยู่ของสาระเนียด ดังนี้.

ข้อนั้นหาไม่ได้ พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย ในกาลใดแล ความสงสัย (กังขา) ในฐานะ ๖ ประการเหล่านี้ เป็นสิ่งที่อริยสาวกละขาดแล้ว ในกาลนั้น ก็เป็นอันว่า ความสงสัยแม้ในทุกข์ แม้ในเหตุให้เกิดทุกข์ แม้ในความดับไม่เหลือของทุกข์ แม้ในข้อปฏิบัติให้ถึงซึ่งความดับไม่เหลือของทุกข์ ก็เป็นสิ่งที่อริยสาวกละขาดแล้ว.

ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกนี้ เราเรียกว่า เป็นโสดาบัน มีความไม่ตกต่ำเป็นธรรมดา เป็นผู้เที่ยง จะตรัสรู้ได้ในกาลเบื้องหน้า.

สังขตลักษณะ-อสังขตลักษณะ

๔๓

-บาลี ดิ.ก. อ. ๒๐/๑๓๒/๔๘๖.

ภิกษุทั้งหลาย สังขตลักษณะของสังขตะ
 ๓ ประการเหล่านี้มีอยู่ ๓ ประการอะไรบ้าง คือ
 มีความเกิดขึ้นปรากฏ (อุปปาโท ปณฺณายติ)
 มีความเสื่อมปรากฏ (วโย ปณฺณายติ)
 เมื่อตั้งอยู่มีความแปรปรวนปรากฏ (จิตฺตสฺส อณฺณถตฺตํ
 ปณฺณายติ)

ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้แล สังขตลักษณะของสังขตะ
 ๓ ประการ.

ภิกษุทั้งหลาย อสังขตลักษณะของอสังขตะ
 ๓ ประการเหล่านี้มีอยู่ ๓ ประการอะไรบ้าง คือ
 ไม่ปรากฏความเกิด (น อุปปาโท ปณฺณายติ)
 ไม่ปรากฏความเสื่อม (น วโย ปณฺณายติ)
 เมื่อตั้งอยู่ไม่ปรากฏความแปรปรวน (น จิตฺตสฺส
 อณฺณถตฺตํ ปณฺณายติ)

ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้แล อสังขตลักษณะของอสังขตะ
 ๓ ประการ.

ธรรมชาติ อันไม่เกิดแล้ว

อันปัจจัยปรุงแต่งไม่ได้แล้ว มีอยู่

๔๔

- ปาลิ อ. พ. ๒๕/๒๐๗/๑๖๐.

ภิกษุทั้งหลาย ธรรมชาติอันไม่เกิดแล้ว ไม่เป็นแล้ว
อันปัจจัยกระทำไม่ได้แล้ว ปรุงแต่งไม่ได้แล้ว มีอยู่ ภิกษุ
ทั้งหลาย ถ้าธรรมชาติอันไม่เกิดแล้ว ไม่เป็นแล้ว อันปัจจัย
กระทำไม่ได้แล้ว ปรุงแต่งไม่ได้แล้ว จักไม่ได้มีแล้วไซ้ การสลัด
ออกซึ่งธรรมชาติที่เกิดแล้ว เป็นแล้ว อันปัจจัยกระทำแล้ว
ปรุงแต่งแล้ว จะไม่พึงปรากฏในโลกนี้เลย.

ภิกษุทั้งหลาย ก็เพราะธรรมชาติอันไม่เกิดแล้ว
ไม่เป็นแล้ว อันปัจจัยกระทำไม่ได้แล้ว ปรุงแต่งไม่ได้แล้ว
มีอยู่ ดังนั้น การสลัดออกซึ่งธรรมชาติที่เกิดแล้ว เป็นแล้ว
อันปัจจัยกระทำแล้ว ปรุงแต่งแล้วจึงปรากฏ.

พระสูตรนี้ มีบาลีอย่างนี้

อตฺถิ ภิกฺขเว อชาตํ อภุตํ อกตํ อสงฺขตํ โน เจ ตํ
ภิกฺขเว อภวิสฺส อชาตํ อภุตํ อกตํ อสงฺขตํ นยิธ ชาตสฺส ภูตสฺส
กตสฺส สงฺขตสฺส นิสฺสรณํ ปญฺญาเยถ.

ยสฺมา จ โข ภิกฺขเว อตฺถิ อชาตํ อภุตํ อกตํ อสงฺขตํ
ตสฺมา ชาตสฺส ภูตสฺส กตสฺส สงฺขตสฺส นิสฺสรณํ ปญฺญาเยตฺติ.

อีกสูตรหนึ่ง - บาลี อิติวุ. ขุ. ๒๕/๒๕๘/๒๒๑. ตรัสช่วงต้น
เหมือนกันกับสูตรข้างบนนี้ แต่มีตรัสช่วงท้ายเพิ่มเติม ดังนี้.

ใครๆ ไม่ควรเพลิดเพลน ต่อสิ่งที่เกิดแล้ว เป็นแล้ว
เกิดขึ้นพร้อมแล้ว อันปัจจัยกระทำแล้ว ประดูแต่งแล้ว ไม่ยังยื
ประดูแต่งเพื่อชราและมรณะ เป็นรังแห่งโรค เป็นของผุพัง
มีอาหารและตัณหา เป็นแดนเกิด.

การสลัดออกซึ่งธรรมชาตินั้น เป็นบทอันระงับ
จะคาดคะเนเอาไม่ได้ เป็นของยังยื ไม่เกิด ไม่เกิดขึ้นพร้อม
ไม่มีความโคก ปราศจากฐลี้ เป็นความดับแห่งสิ่งที่มีความทุกข์
เป็นธรรมดา เป็นความเข้าไปสงบระงับแห่งสังขาร เป็นสุข.

ทางเพื่อพ้นจาก ความเป็นสัตว์

ประพฤติพรหมจรรย์เพื่อละขาดซึ่งภพ ๔๕

- ภาลีสึ อ. ชู. ๒๕/๑๒๑/๘๔.

สัตว์โลกนี้ เกิดความเดือดร้อนแล้ว มีผัสสะบังหน้า ย่อมกล่าวซึ่งโรคนั้น โดยความเป็นตัวเป็นตน เขาสำคัญสิ่งใด โดยความเป็นประการใด แต่สิ่งนั้นย่อมเป็นโดยประการอื่น จากที่เขาสำคัญนั้น.

สัตว์โลกติดข้องอยู่ในภพ ถูกภพบังหน้าแล้ว มีภพ โดยความเป็นอย่างอื่น จึงได้เพลิดเพลिनยิ่งนักในภพนั้น เขาเพลิดเพลिनยิ่งนักในสิ่งใด สิ่งนั้นเป็นภัย เขากลับต่อสิ่งใด สิ่งนั้นก็เป็นอย่างทุกข.

พรหมจรรย์นี้ อันบุคคลย่อมประพฤติ ก็เพื่อการ ละขาดซึ่งภพ.

สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใด กล่าวความหลุดพ้น จากภพว่ามีได้เพราะภพ เรากล่าวว่า สมณะหรือพราหมณ์ ทั้งปวงนั้น มิใช่ผู้หลุดพ้นจากภพ.

ถึงแม้สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใด กล่าวความออกไป ได้จากภพ ว่ามีได้เพราะวิภพ เรากล่าวว่า สมณะหรือ พราหมณ์ทั้งปวงนั้น ก็ยังสลัดภพออกไปไม่ได้.

ก็ทุกชั้นมีขึ้น เพราะอาศัยซึ่งอุปธิทั้งปวง เพราะความสิ้นไปแห่งอุปาทานทั้งปวง ความเกิดขึ้นแห่งทุกข์จึงไม่มี.

ท่านจงดูโลกนี้เกิด (จะเห็นว่า) สัตว์ทั้งหลายอันอวิชชาหนาแน่นบังหน้าแล้ว และว่าสัตว์ผู้ยินดีในภพอันเป็นแล้วนั้น ย่อมไม่เป็นผู้หลุดพ้นไปจากภพได้.

ก็ภพทั้งหลายเหล่านี้หนึ่งเหล่าใด อันเป็นไปในที่หรือในเวลาทั้งปวง เพื่อความมีแห่งประโยชน์โดยประการทั้งปวง.

ภพทั้งหลายทั้งหมดนั้น ไม่เที่ยง เป็นทุกข์มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา.

เมื่อบุคคลเห็นอยู่ซึ่งข้อนั้น ด้วยปัญญาอันชอบตามที่ เป็นจริงอย่างนี้อยู่ เขาย่อมละภพได้ และ ไม่เพิลิตเพลินวิภวตัณหาด้วย.

ความดับเพราะความสํารอกไม่เหลือ เพราะความสิ้นไปแห่งตัณหาโดยประการทั้งปวง นั่นคือนิพพาน.

ภพใหม่ย่อมไม่มีแก่ภิกษุ นั้น ผู้ดับเหินสนิทแล้ว เพราะไม่มีความยึดมั่น ภิกษุ นั้น เป็นผู้ครอบงำมารได้แล้ว ชนะสงครามแล้ว ก้าวล่วงภพทั้งหลายทั้งปวงได้แล้ว เป็นผู้คงที่ ดังนี้แล.

เหตุปัจจัยเพื่อความเศร้าหมอง และความบริสุทธิ์ของสัตว์ทั้งหลาย

๔๖

- ปาลี ขนธ. ส. ๑๗/๘๕/๑๓๑.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ปุณณกัสสปะ ได้กล่าวอย่างนี้ว่า เหตุไม่มี ปัจจัยไม่มี เพื่อความเศร้าหมองของสัตว์ทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลาย จักเศร้าหมอง โดยไม่มีเหตุ ไม่มีปัจจัย และเหตุไม่มี ปัจจัยไม่มี เพื่อความบริสุทธิ์ของสัตว์ทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายย่อมบริสุทธิ์ได้ โดยไม่มีเหตุ ไม่มีปัจจัย ดังนี้ในเรื่องนี้ พระผู้มีพระภาคกล่าวอย่างไร.

มหลิ เหตุมี ปัจจัยมี เพื่อความเศร้าหมองของสัตว์ทั้งหลาย (สตตานํ สงฺกิละสาย) สัตว์ทั้งหลาย (สตฺตา) จักเศร้าหมอง เพราะมีเหตุ มีปัจจัย มหลิ และเหตุมี ปัจจัยมี เพื่อความบริสุทธิ์ของสัตว์ทั้งหลาย (สตตานํ วิสุทฺธิยา) สัตว์ทั้งหลาย ย่อมบริสุทธิ์ได้ เพราะมีเหตุ มีปัจจัย.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เหตุปัจจัย เพื่อความเศร้าหมองของสัตว์ทั้งหลายเป็นอย่างไร และสัตว์ทั้งหลาย จักเศร้าหมอง เพราะมีเหตุ มีปัจจัย อย่างไรเล่า.

มหลิ ถ้าหากรูป จักเป็นทุกข์โดยส่วนเดียว อันทุกข์ตามสนอง หยั่งลงสู่ความทุกข์ ไม่หยั่งลงสู่ความสุขเสียเลยไซ้ สัตว์ทั้งหลายก็จะไม่กำหนดยินดีในรูป.

มหลิ แต่เพราะเหตุที่รูป ยังนำมาซึ่งความสุข อันสุขตามสนอง หยั่งลงสู่ความสุข ไม่หยั่งลงสู่ความทุกข์ก็มีอยู่

สัตว์ทั้งหลายจึงกำหนดยินดีในรูป (รูปสมิ สารชชนฺติ) เพราะความกำหนัดยินดี จึงถูกผูกไว้ (สาคา สณฺณชชนฺติ) เพราะถูกผูกไว้ จึงเศร้าหมองรอบด้าน (สญฺโฆคา สงฺกิลิสุสนฺติ).

มหลิ ถ้าหากเวทนา ... สัญญา ... สังขารทั้งหลาย ... วิญญาณ จักเป็นทุกข์โดยส่วนเดียว อันทุกข์ตามสนอง หยั่งลงสู่ความทุกข์ ไม่หยั่งลงสู่ความสุขเสียเลยไซ้ สัตว์ทั้งหลาย ก็จะไม่กำหนัดยินดีในวิญญาณ.

มหลิ แต่เพราะเหตุที่เวทนา ... สัญญา ... สังขารทั้งหลาย ... วิญญาณ ยังนำมาซึ่งความสุข อันสุขตามสนอง หยั่งลงสู่ความสุข ไม่หยั่งลงสู่ความทุกข์ก็มีอยู่ สัตว์ทั้งหลาย จึงกำหนัดยินดีในวิญญาณ เพราะความกำหนัดยินดี จึงถูกผูกไว้ เพราะถูกผูกไว้ จึงเศร้าหมองรอบด้าน.

มหลิ สิ่งเหล่านี้แหละ เป็นเหตุ เป็นปัจจัย เพื่อความเศร้าหมองของสัตว์ทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายย่อมเศร้าหมองเพราะมีเหตุ มีปัจจัย โดยอาการอย่างนี้.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็เหตุปัจจัย เพื่อความบริสุทธิ์ของสัตว์ทั้งหลายเป็นอย่างไร และสัตว์ทั้งหลายย่อมบริสุทธิ์ได้ เพราะมีเหตุ มีปัจจัย อย่างไรเล่า พระเจ้าข้า.

มหลิ ถ้าหากรูป จักเป็นสุขโดยส่วนเดียว อันสุขตามสนอง หยั่งลงสู่ความสุข ไม่หยั่งลงสู่ความทุกข์เสียเลยไซ้ สัตว์ทั้งหลายก็จะไม่เบื่อหน่ายจากรูป.

มหลิ แต่เพราะเหตุที่รูปเป็นทุกข์ อันทุกข์ตามสนอง หยั่งลงสู่ความทุกข์ ไม่หยั่งลงสู่ความสุขก็มีอยู่ สัตว์ทั้งหลาย จึงเบื่อหน่ายจากรูป เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมคลายกำหนด เพราะ คลายกำหนด ย่อมบรืสุทธิดี.

มหลิ ถ้าหากเวทนา ... สัญญา ... สังขารทั้งหลาย ... วิญญาณ จักเป็นสุขโดยส่วนเดียว อันสุขตามสนอง หยั่งลงสู่ ความสุข ไม่หยั่งลงสู่ความทุกข์เสียเลยไซ้ สัตว์ทั้งหลายก็จะ ไม่เบื่อหน่ายจากวิญญาณ.

มหลิ แต่เพราะเหตุที่เวทนา ... สัญญา ... สังขาร ทั้งหลาย ... วิญญาณ เป็นทุกข์ อันทุกข์ตามสนอง หยั่งลง สู่ความทุกข์ ไม่หยั่งลงสู่ความสุขก็มีอยู่ สัตว์ทั้งหลายจึง เบื่อหน่ายจากเวทนา ... จากสัญญา ... จากสังขารทั้งหลาย ... จากวิญญาณ เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมคลายกำหนด เพราะ คลายกำหนด ย่อมบรืสุทธิดี.

มหลิ สิ่งเหล่านี้แหละ เป็นเหตุ เป็นปัจจัย เพื่อ ความบริสุทธิ์ของสัตว์ทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายย่อมบรืสุทธิดี เพราะมีเหตุ มีปัจจัย โดยอาการอย่างนี้.

ธาตุ ๔ มีอัสสาทะ อาทีนวะ และนิสสรณะ

๔๗

- บาลี นิทาน. ส. ๑๖/๒๐๕/๔๐๘.

ภิกษุทั้งหลาย ถ้าหากอัสสาทะ(รสอร่อย) ของปฐวีธาตุ จักไม่ได้มีอยู่ สัตว์ทั้งหลาย (สัตว์) ก็จะไม่กำหนดยินดีใน ปฐวีธาตุ ภิกษุทั้งหลาย แต่เพราะอัสสาทะ ของปฐวีธาตุ มีอยู่ สัตว์ทั้งหลาย จึงกำหนดยินดีในปฐวีธาตุ.

ภิกษุทั้งหลาย ถ้าหากอาทีนวะ(โทษ) ของปฐวีธาตุ จักไม่ได้มีอยู่ สัตว์ทั้งหลาย ก็จะไม่เบื่อหน่ายจากปฐวีธาตุ ภิกษุทั้งหลาย แต่เพราะอาทีนวะของปฐวีธาตุมีอยู่ สัตว์ทั้งหลาย จึงเบื่อหน่ายจากปฐวีธาตุ.

ภิกษุทั้งหลาย ถ้าหากนิสสรณะ(อุบายเครื่องสลัดออก) ของปฐวีธาตุ จักไม่ได้มีอยู่ สัตว์ทั้งหลายก็จะไม่ออกไปพ้น ได้จากปฐวีธาตุ ภิกษุทั้งหลาย แต่เพราะนิสสรณะของ ปฐวีธาตุมีอยู่ สัตว์ทั้งหลาย จึงออกพ้นไปได้จากปฐวีธาตุ.

ภิกษุทั้งหลาย ถ้าหากอัสสาทะของอาโปธาตุ ... ของเตโชธาตุ ... ของวาโยธาตุ จักไม่ได้มีอยู่ สัตว์ทั้งหลาย ก็จะไม่กำหนดยินดีในอาโปธาตุ ... ในเตโชธาตุ ... ในวาโยธาตุ ภิกษุทั้งหลาย แต่เพราะอัสสาทะของอาโปธาตุ ... ของ

เตโชธาตุ ... ของวาโยธาตุมีอยู่ สัตว์ทั้งหลาย จึงกำหนดยินดี
ในอาโปธาตุ ... ในเตโชธาตุ ... ในวาโยธาตุ.

ภิกษุทั้งหลาย ถ้าหากอาทีนวะของอาโปธาตุ ...
ของเตโชธาตุ ... ของวาโยธาตุ จักไม่ได้มีอยู่ สัตว์ทั้งหลาย
ก็จะไม่เบื่อหน่ายจากอาโปธาตุ ... จากเตโชธาตุ ... จาก
วาโยธาตุ ภิกษุทั้งหลาย แต่เพราะอาทีนวะของอาโปธาตุ
... ของเตโชธาตุ ... ของวาโยธาตุมีอยู่ สัตว์ทั้งหลาย จึง
เบื่อหน่ายจากอาโปธาตุ ... จากเตโชธาตุ ... จากวาโยธาตุ.

ภิกษุทั้งหลาย ถ้าหากนิสสระของอาโปธาตุ ...
ของเตโชธาตุ ... ของวาโยธาตุ จักไม่ได้มีอยู่ สัตว์ทั้งหลาย
ก็จะไม่ออกไปพ้นได้จากอาโปธาตุ ... จากเตโชธาตุ ... จาก
วาโยธาตุ ภิกษุทั้งหลาย แต่เพราะนิสสระของอาโปธาตุ
... ของเตโชธาตุ ... ของวาโยธาตุมีอยู่ สัตว์ทั้งหลาย จึงออก
พ้นไปได้จากอาโปธาตุ ... จากเตโชธาตุ ... จากวาโยธาตุ.

ชั้น ๕ มีอัสสาทะ อาทีนวะ และนิสสรณะ

๔๘

-บาลี ขนฺธ. ส. ๑๗/๓๗/๖๒.

ภิกษุทั้งหลาย ถ้าหากอัสสาทะของรูป จักไม่ได้มีอยู่ สัตว์ทั้งหลาย ก็จะไม่กำหนดยินดีในรูป ภิกษุทั้งหลาย แต่เพราะอัสสาทะของรูปมีอยู่ สัตว์ทั้งหลาย จึงกำหนดยินดีในรูป.

ภิกษุทั้งหลาย ถ้าหากอาทีนวะของรูป จักไม่ได้มีอยู่ สัตว์ทั้งหลาย ก็จะไม่เบื่อหน่ายจากรูป ภิกษุทั้งหลาย แต่เพราะอาทีนวะของรูปมีอยู่ สัตว์ทั้งหลาย จึงเบื่อหน่ายจากรูป.

ภิกษุทั้งหลาย ถ้าหากนิสสรณะของรูปจักไม่ได้มีอยู่ สัตว์ทั้งหลาย ก็จะไม่ออกไปพ้นได้จากรูป ภิกษุทั้งหลาย แต่เพราะนิสสรณะของรูปมีอยู่ สัตว์ทั้งหลาย จึงออกไปพ้นได้จากรูป.

ภิกษุทั้งหลาย ถ้าหากอัสสาทะของเวทนา ... ของสัญญา ... ของสังขารทั้งหลาย ... ของวิญญูณ จักไม่ได้มีอยู่ สัตว์ทั้งหลาย ก็จะไม่กำหนดยินดีในเวทนา ... ในสัญญา ... ในสังขารทั้งหลาย ... ในวิญญูณ ภิกษุทั้งหลาย แต่เพราะ

อัสสาทะของเวทนา ... ของสัญญา ... ของสังขารทั้งหลาย ...
ของวิญญูณมีอยู่ สัตว์ทั้งหลาย จึงกำหนดยินดีในเวทนา ...
ในสัญญา ... ในสังขารทั้งหลาย ... ในวิญญูณ.

ภิกษุทั้งหลาย ถ้าหากอาทีนวะของเวทนา ... ของ
สัญญา ... ของสังขารทั้งหลาย ... ของวิญญูณ จักไม่ได้
มีอยู่ สัตว์ทั้งหลาย ก็จะไม่เบื่อหน่ายจากเวทนา ... จาก
สัญญา ... จากสังขารทั้งหลาย ... จากวิญญูณ ภิกษุ
ทั้งหลาย แต่เพราะอาทีนวะของเวทนา ... ของสัญญา ...
ของสังขารทั้งหลาย ... ของวิญญูณมีอยู่ สัตว์ทั้งหลาย
จึงเบื่อหน่ายจากเวทนา ... จากสัญญา ... จากสังขารทั้งหลาย ...
จากวิญญูณ.

ภิกษุทั้งหลาย ถ้าหากนิสสรณะของเวทนา ... ของ
สัญญา ... ของสังขารทั้งหลาย ... ของวิญญูณ จักไม่ได้มีอยู่
สัตว์ทั้งหลาย ก็จะไม่ออกไปพ้นได้จากเวทนา ... จากสัญญา ...
จากสังขารทั้งหลาย ... จากวิญญูณ ภิกษุทั้งหลาย แต่เพราะ
นิสสรณะของเวทนา ... ของสัญญา ... ของสังขารทั้งหลาย ...
ของวิญญูณมีอยู่ สัตว์ทั้งหลาย จึงออกพ้นไปได้จากเวทนา ...
จากสัญญา ... จากสังขารทั้งหลาย ... จากวิญญูณ.

ความพรากจากโยคะ ๔

๔๙

-บาลี จตุกก. อ. ๒๑/๑๗/๑๐.

ภิกษุทั้งหลาย ความพรากจากโยคะ ๔ ประการนี้
๔ ประการอะไรบ้าง คือ

- (๑) ความพรากจากกามโยคะ (กามโยควิสังโยโค)^๑
- (๒) ความพรากจากภวโยคะ (ภวโยควิสังโยโค)
- (๓) ความพรากจากทิฏฐิโยคะ (ทิฏฐิโยควิสังโยโค)
- (๔) ความพรากจากอวิชาโยคะ (อวิชาโยควิสังโยโค)

ภิกษุทั้งหลาย ก็ความพรากจากกามโยคะเป็นอย่างไร
บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมรู้ชัดซึ่งความเกิด (สมุทัย) ความ
ตั้งอยู่ไม่ได้ (อตถกม) คุณ (อสุสส) โทษ (อาทีนว) และอุปาย
เครื่องสลัดออก (นิสสรณ) แห่งกามทั้งหลาย ตามความเป็นจริง
เมื่อเขารู้ชัดซึ่งความเกิด ความตั้งอยู่ไม่ได้ คุณ โทษ และ
อุปายเครื่องสลัดออกแห่งกามทั้งหลาย ตามความเป็นจริง
ความกำหนัดเพราะกาม ความเพลิตเพลีนเพราะกาม ความ
เฝือเฝียเพราะกาม ความหมกมุ่นเพราะกาม ความกระหาย
เพราะกาม ความเร้าร้อนเพราะกาม ความหยั่งลงในกาม

๑. บุคคลผู้พรากแล้วจากกามโยคะ (กามโยควิสังยุตโต) (แต่)ยังประกอบด้วยภวโยคะ
เป็นอนาคามี ไม่มาสู่ความเป็นอย่างนี้. บุคคลผู้พรากแล้วจากกามโยคะ พรากแล้ว
จากภวโยคะ (ภวโยควิสังยุตโต) เป็นอรหันต์ สิ้นอาสวะแล้ว. -บาลี อิติวุ. ขุ.
๒๕/๓๐๓/๒๗/๖.

ความทะยานอยากเพราะกามในกามทั้งหลาย ย่อมไม่เกิดขึ้น
ภิกษุทั้งหลาย นี่เราเรียกว่า ความปราศจากกามโยคะ.

ความปราศจากกามโยคะเป็นดังนี้.

ภิกษุทั้งหลาย ก็ความปราศจากภวโยคะเป็นอย่างไร
บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมรู้ชัดซึ่งความเกิด ความตั้งอยู่
ไม่ได้ คุณ โทษ และอุปายเครื่องสลัดออก แห่งภพทั้งหลาย
ตามความเป็นจริง เมื่อเขารู้ชัดซึ่งความเกิด ความตั้งอยู่ไม่ได้
คุณ โทษ และอุปายเครื่องสลัดออกแห่งภพทั้งหลายตาม
ความเป็นจริง ความกำหนดเพราะภพ ความเพติดเพลิน
เพราะภพ ความเยื่อใยเพราะภพ ความหมกมุ่นเพราะภพ
ความกระหายเพราะภพ ความเร่าร้อนเพราะภพ ความหยั่งลง
ในภพ และความทะยานอยากเพราะภพในภพทั้งหลาย ย่อม
ไม่เกิดขึ้น ภิกษุทั้งหลาย นี่เราเรียกว่า ความปราศจาก
ภวโยคะ.

ความปราศจากกามโยคะ ความปราศจากภวโยคะ
เป็นดังนี้.

ภิกษุทั้งหลาย ก็ความปราศจากทิฏฐิโยคะเป็นอย่างไร
บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมรู้ชัดซึ่งความเกิด ความตั้งอยู่
ไม่ได้ คุณ โทษ และอุปายเครื่องสลัดออก แห่งทิฏฐิทั้งหลาย

ตามความเป็นจริง เมื่อเขารู้ชัดซึ่งความเกิด ความตั้งอยู่ไม่ได้ คุณ โทษ และอุปายเครื่องสลัดออกแห่งทัญญูทั้งหลาย ตามความเป็นจริง ความกำหนดเพราะทัญญู ความเพลิตเพลิน เพราะทัญญู ความเยื่อใยเพราะทัญญู ความหมกมุ่นเพราะทัญญู ความกระหายเพราะทัญญู ความเร่าร้อนเพราะทัญญู ความหยั่งลงในทัญญู และความทะยานอยากเพราะทัญญูในทัญญูทั้งหลาย ย่อมไม่เกิดขึ้น ภิกษุทั้งหลาย นี่เราเรียกว่า ความพรากจากทัญญูโยคะ.

ความพรากจากกามโยคะ ความพรากจากภวโยคะ ความพรากจากทัญญูโยคะเป็นดังนี้.

ภิกษุทั้งหลาย ก็ความพรากจากอวิชาโยคะเป็นอย่างไร บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมรู้ชัดซึ่งความเกิด ความตั้งอยู่ไม่ได้ คุณ โทษ และอุปายเครื่องสลัดออก แห่งผัสสาตนะ ๖ ประการ ตามความเป็นจริง เมื่อเขารู้ชัดซึ่งความเกิด ความตั้งอยู่ไม่ได้ คุณ โทษ และอุปายเครื่องสลัดออก แห่งผัสสาตนะ ๖ ประการ ตามความเป็นจริง ความไม่รู้ ความไม่หยั่งรู้ในผัสสาตนะ ๖ ประการ ย่อมไม่เกิดขึ้น ภิกษุทั้งหลาย นี่เราเรียกว่า ความพรากจากอวิชาโยคะ.

ความพรากจากกามโยคะ ความพรากจากภวโยคะ ความพรากจากทัญญูโยคะ ความพรากจากอวิชาโยคะเป็นดังนี้.

บุคคลผู้พราจากอกุศลธรรมอันเป็นบาป อันเป็นเครื่องเศร้าหมอง เป็นเหตุให้มีภพใหม่ มีความกระสับกระส่าย มีผลเป็นทุกข์ มีชาติ ชราและมรณะต่อไป เพราะฉะนั้น เราจึงเรียกว่า ผู้เกษมจากโยคะ (โยคกฺเขมิ).

ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้คือ ความพราจากโยคะ ๔ ประการ.

สัตว์ทั้งหลายผู้ประกอบแล้วด้วยกามโยคะ (กามโยเคน สยฺยุตฺตา) ด้วยภวโยคะ ด้วยทิฏฐิโยคะ และถูกอวิชชากระทำในเบื้องต้นแล้ว มีปกติไปสู่ชาติและมรณะ ย่อมไปสู่สังสารวัฏ.

ส่วนสัตว์เหล่าใดรอบรู้แล้ว ซึ่งกามทั้งหลาย และภวโยคะ โดยประการทั้งปวง ถอนขึ้นได้แล้วซึ่งทิฏฐิโยคะ และพราจากอกุศลได้โดยเด็ดขาดซึ่งอวิชชา สัตว์เหล่านั้นแล เป็นผู้พราจากโยคะทั้งปวง (สพฺพโยควิสฺยุตฺตา) เป็นมุนีผู้ล่วงพ้นโยคะเสียได้.

ความดับสนิทไม่เหลือของโลก หาพบในกายนี้

๕๐

-บาลี จตุกก. อ. ๒๑/๖๗/๔๖.

ภิกษุทั้งหลาย เราได้กล่าวกะโรหิตัสสเทวนุตตรนั้นว่า
อาวุโส ที่สุดโลกแห่งใด อันสัตว์ไม่เกิด ไม่แก่
ไม่ตาย ไม่จุติ ไม่อุบัติ เราไม่กล่าวการรู้ การเห็น การถึงที่
สุดโลกนั้น เพราะการไป.

อาวุโส เมื่อยังไม่ถึงที่สุดแห่งโลกแล้ว เราย่อม
ไม่กล่าวซึ่งการกระทำที่สุดแห่งทุกข์.

อาวุโส ในร่างกายที่ยาวประมาณวาหนึ่งนี้ ที่ยัง
ประกอบด้วยสัญญาและใจนี้เอง เราได้บัญญัติโลก เหตุ
ให้เกิดโลก ความดับสนิทไม่เหลือของโลก และทางดำเนิน
ให้ถึงความดับสนิทไม่เหลือของโลกไว้ ดังนี้.

-บาลี ทสก. อ. ๒๔/๒๓๗/๑๐๘.

ภิกษุทั้งหลาย แพทย์ทั้งหลาย ย่อมให้ยาถ่ายเพื่อกำจัดโรค ที่มีน้ำดีเป็นเหตุบ้าง ที่มีเสมหะเป็นเหตุบ้าง ที่มีลมเป็นเหตุบ้าง ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวว่า ยาถ่ายชนิดนั้นมีอยู่ มิใช่ไม่มี แต่ว่ายาถ่ายชนิดนั้น บางทีก็ได้ผล บางทีก็ไม่ได้ผล.

ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดง ยาถ่ายอันเป็นอริยะ (อริยะ วิเรจณ) อันเป็นยาถ่ายที่ได้ผลโดยส่วนเดียว ไม่มีที่จะไม่ได้ผล เป็นยาถ่ายซึ่งอาศัยแล้ว สัตว์ที่มีความเกิดเป็นธรรมดา (ชาติธมฺมา สตุตา) จะพ้นจากความเกิด สัตว์ที่มีความแก่เป็นธรรมดา (ชราธมฺมา สตุตา) จะพ้นจากความแก่ สัตว์ที่มีความตายเป็นธรรมดา (มรณธมฺมา สตุตา) จะพ้นจากความตาย สัตว์ที่มีโสกะปริเทวะ ทุกขะโทมนัสสุปปายาสะทั้งหลายเป็นธรรมดา (โสกะปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปปายาสธมฺมา สตุตา) จะพ้นจากโสกะปริเทวะ ทุกขะโทมนัสสุปปายาสะทั้งหลาย พวกเธอจงพึงจงทำในใจให้ดี เราจักกล่าว.

ภิกษุทั้งหลาย ยาถ่ายอันเป็นอริยะ ที่ได้ผลโดยส่วนเดียว ไม่มีที่จะไม่ได้ผล เป็นยาถ่ายซึ่งอาศัยแล้ว สัตว์ที่มีความเกิดเป็นธรรมดา จะพ้นจากความเกิด สัตว์ที่มีความแก่

เป็นธรรมดา จะพ้นจากความแก่ สัตว์ที่มีความตาย
เป็นธรรมดา จะพ้นจากความตาย สัตว์ที่มีโสกะปริเทวะ
ทุกชะโหมนัสอุปายาสะทั้งหลายเป็นธรรมดา จะพ้นจาก
โสกะปริเทวะ ทุกชะโหมนัสอุปายาสะทั้งหลายได้นั้น
เป็นอย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย ผู้มีสัมมาทิฏฐิ ย่อมระบายนิจจาทิฏฐิ
ออกได้ กล่าวคือ บาปอกุศลธรรมเป็นอนันต์เกิดขึ้นเพราะ
มิจจาทิฏฐิเป็นปัจจัยเหล่าใด บาปอกุศลธรรมเหล่านั้นเป็น
สิ่งที่เขาระบายออกได้แล้ว และกุศลธรรมเป็นอนันต์ ที่มี
สัมมาทิฏฐิเป็นปัจจัย ย่อมถึงความเจริญบริบูรณ์.

ภิกษุทั้งหลาย ผู้มีสัมมาสังกัปปะ ย่อมระบายนิจจ
สังกัปปะออกได้ ...

ภิกษุทั้งหลาย ผู้มีสัมมาวาจา ย่อมระบายนิจจ
วาจาออกได้ ...

ภิกษุทั้งหลาย ผู้มีสัมมากัมมันตะ ย่อมระบายนิจจ
กัมมันตะออกได้ ...

ภิกษุทั้งหลาย ผู้มีสัมมาอาชีวะ ย่อมระบายนิจจ
อาชีวะออกได้ ...

ภิกษุทั้งหลาย ผู้มีสัมมาวายามะ ย่อมระบายนิจจ
วายามะออกได้ ...

ภิกษุทั้งหลาย ผู้มีสัมมาสติ ย่อมระบายนิจจาสติ
ออกได้ ...

ภิกษุทั้งหลาย ผู้มีสัมมาสมาธิ ย่อมระบายนิจจา
สมาธิออกได้ ...

ภิกษุทั้งหลาย ผู้มีสัมมาญาณะ ย่อมระบายนิจจา
ญาณะออกได้ ...

ภิกษุทั้งหลาย ผู้มีสัมมาวิมุตติ ย่อมระบายนิจจา-
วิมุตติออกได้ กล่าวคือ บาปอกุศลธรรมเป็นอนnekเกิดขึ้น
เพราะมิจฉาวิมุตติเป็นปัจจัยเหล่าใด บาปอกุศลธรรม
เหล่านั้น เป็นสิ่งที่เขาระบายออกได้แล้ว และกุศลธรรมเป็น
อนnek ที่มีสัมมาวิมุตติเป็นปัจจัย ย่อมถึงความเจริญบริบูรณ์.

ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้แล ยากำยอันเป็นอริยะ อันเป็น
ยากำยที่ได้ผลโดยส่วนเดียว ไม่มีที่จะไม่ได้ผล เป็นยากำย
ซึ่งอาศัยแล้ว สัตว์ที่มีความเกิดเป็นธรรมดา จะพ้นจาก
ความเกิด สัตว์ที่มีความแก่เป็นธรรมดา จะพ้นจากความแก่
สัตว์ที่มีความตายเป็นธรรมดา จะพ้นจากความตาย สัตว์ที่มี
โสกะปริเทวะ ทุกชะโทมนัสสุปายาสะทั้งหลายเป็นธรรมดา
จะพ้นจากโสกะปริเทวะ ทุกชะโทมนัสสุปายาสะทั้งหลาย.

สิ่งที่ปุถุชนยึดถือ

๕๒

-บาลี ขนฺธ. ส. ๑๗/๑๘๗/๒๕๘.

ภิกษุทั้งหลาย สงสารนี้กำหนดที่สุดเบื้องต้น
เบื้องต้นปลายไม่ได้ เมื่อเหล่าสัตว์ผู้มีวิชาเป็นเครื่องกัน
มีตัณหาเป็นเครื่องผูก ท่องเที่ยวไปมาอยู่ ที่สุดเบื้องต้น
ย่อมไม่ปรากฏ.

ภิกษุทั้งหลาย สุนัขที่เขาผูกไว้ด้วยเชือก ถูกล่ามไว้
ที่หลักหรือเสาอันมั่นคง ถ้าแม่มันเดิน มันก็ย่อมเดินใกล้
หลักหรือเสา นั่นเอง ถ้าแม่มันยืน มันก็ย่อมยืนใกล้หลัก
หรือเสา นั่นเอง ถ้าแม่มันนั่ง มันก็ย่อมนั่งใกล้หลักหรือเสา
นั่นเอง ถ้าแม่มันนอน มันก็ย่อมนอนใกล้หลักหรือเสา นั่นเอง
แม่มันใด.

ภิกษุทั้งหลาย ปุถุชนผู้ไม่ได้สติ ก็จึ้นนั้นเหมือนกัน
ย่อมตามเห็นรูปว่า นั่นของเรา นั่นเป็นเรา นั่นเป็นตัวตน
ของเรา ย่อมตามเห็นเวทนา ... สัญญา ... สังขารทั้งหลาย
... วิญญาณว่า นั่นของเรา นั่นเป็นเรา นั่นเป็นตัวตนของเรา.

ปุถุชนนั้น ถ้าแม่มันเดินอยู่ เขาก็ย่อมเดินใกล้
อุปาทานขันธ ๕ เหล่านี้ นั่นเอง ถ้าแม่มันยืนอยู่ เขาก็ย่อมยืนใกล้
อุปาทานขันธ ๕ เหล่านี้ นั่นเอง ถ้าแม่มันนั่งอยู่ เขาก็ย่อมนั่งใกล้

อุปาทานขันธ ๕ เหล่านี้นั่นเอง ถ้าแน่นนอนอยู่ เขาย่อมนอนใกล้
อุปาทานขันธ ๕ เหล่านี้นั่นเอง.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนี้แล เธอทั้งหลาย พึง
พิจารณาจิตของตนเนื่อง ๆ ว่า จิตนี้เศร้าหมองแล้วด้วยราคะ
โทสะ โมหะ ลิ่นกาลนาน ภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลาย ย่อม
เศร้าหมองเพราะจิตเศร้าหมอง สัตว์ทั้งหลายย่อมบริสุทธิ์
เพราะจิตผ่องแผ้ว (จิตตโฆทานา) ...

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนช่างย้อม หรือ
ช่างเขียน เมื่อมีน้ำย้อมคือครั่ง ขมิ้น คราม หรือสีแดงอ่อน
ก็จะพึงเขียนรูปสตรี หรือรูปบุรุษ ลงที่แผ่นกระดาษ หรือ
ผาผนัง หรือผืนผ้า ซึ่งเกลี้ยงเงลา ได้ครบทุกส่วน ภิกษุ
ทั้งหลาย ปุณฺณผู้ไม่ได้สดับ ฉะนั้นเหมือนกัน เมื่อจะให้เกิด
ย่อมทำรูปนั้นแหละให้เกิด เมื่อจะให้เกิด ย่อมทำเวทนา
นั้นแหละให้เกิด เมื่อจะให้เกิด ย่อมทำสัญญา นั้นแหละให้เกิด
เมื่อจะให้เกิด ย่อมทำสังขารนั้นแหละให้เกิด เมื่อจะให้เกิด
ย่อมทำวิญญาณนั้นแหละให้เกิด.

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะสำคัญความข้อนี้อัน
อย่างไร รูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง.

ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า.

เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็น
ธรรมดา ควรหรือที่จะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา นั่นเป็นเรา
นั่นเป็นตัวตนของเรา.

ไม่ควรเห็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะสำคัญความข้อนั้นว่า
อย่างไร ... เวทนา ... สัญญา ... สังขารทั้งหลาย ... วิญญาณ
เที่ยงหรือไม่เที่ยง.

ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า.

เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็น
ธรรมดา ควรหรือที่จะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา นั่นเป็นเรา
นั่นเป็นตัวตนของเรา.

ไม่ควรเห็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้สดับแล้ว เห็นอยู่อย่างนี้
ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในรูป ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในเวทนา ย่อม
เบื่อหน่ายแม้ในสัญญา ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในสังขารทั้งหลาย
ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในวิญญาณ เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมคลาย
กำหนด เพราะคลายกำหนด ย่อมหลุดพ้น เมื่อหลุดพ้นแล้ว
ย่อมมีญาณยังรู้ว่า หลุดพ้นแล้ว อริยสาวกนั้นย่อมรู้ชัดว่า
ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำได้ทำเสร็จแล้ว
กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้ไม่ได้มี ดังนี้.

ชั้น ๕ ไม่ใช่ของเรา

๕๓

-บาลี ม. ๑๒/๒๗๗/๒๘๗., -บาลี ขนธ. ส. ๑๗/๔๒/๗๑.

... ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนั้นแล ถ้าแม้ว่าชนเหล่าอื่นพึงดำ่ว่า บริภาษ โกรธเคือง เบียดเบียน กระทบกระเทียบพวกเธอ พวกเธอไม่พึงมีความอาฆาต ไม่พึงมีความชุ่นเคือง ไม่พึงมีความไม่พอใจในชนเหล่านั้นนั้น.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนั้นแล แม้จะมีใครมาสักการะ เคารพ นับถือ บูชาพวกเธอ พวกเธอไม่พึงมีความยินดี ไม่พึงมีความโสมนัส หรือไม่มีความเคลิ้มใจไปตามสิ่งเหล่านั้น ภิกษุทั้งหลาย ถ้ามีใครมาสักการะ เคารพ นับถือ บูชาพวกเธอ พวกเธอพึงมีความคิดอย่างนี้ว่า ก่อนหน้านี้เรามีความรู้สึกรู้ตัวทั่วถึงอย่างไร บัดนี้เราก็คงต้องทำความรู้สึกตัวทั่วถึงอย่างนั้น ดังนี้.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนั้นแล สิ่งใดไม่ใช่ของเธอ สิ่งนั้นเธอจงละมันเสีย สิ่งนั้นอันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล และความสุखแก่เธอ.

ภิกษุทั้งหลาย อะไรเล่า ที่ไม่ใช่ของเธอ.

ภิกษุทั้งหลาย รูปไม่ใช่ของเธอ เธอจงละมันเสีย สิ่งนั้นอันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล และความสุखแก่เธอ.

ภิกษุทั้งหลาย เวทนาไม่ใช่ของเธอ เธอจงละมันเสีย
สิ่งนั้นอันเธอจะได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล
และความสุขแก่เธอ.

ภิกษุทั้งหลาย สัญญาไม่ใช่ของเธอ เธอจงละมันเสีย
สิ่งนั้นอันเธอจะได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล
และความสุขแก่เธอ.

ภิกษุทั้งหลาย สังขารทั้งหลายไม่ใช่ของเธอ เธอจง
ละมันเสีย สิ่งนั้นอันเธอจะได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์
เกื้อกูล และความสุขแก่เธอ.

ภิกษุทั้งหลาย วิญญาณไม่ใช่ของเธอ เธอจงละมันเสีย
สิ่งนั้นอันเธอจะได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล
และความสุขแก่เธอ.

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนอะไรๆ ในเซตวันนี
ที่เป็นหญ้า เป็นไม้ เป็นกิ่งไม้ เป็นใบไม้ ที่คนเขาขนไปทิ้ง
หรือเผาเสีย หรือทำตามสมควรแก่เหตุ พวกเธอรู้สึกลักษณะ
บ้างหรือไม่ว่า คนเขาขนเราไป หรือเผาเรา หรือทำแก่เรา
ตามสมควรแก่เหตุ.

ไม่รู้สึกลักษณะนั้นเลย พระเจ้าข้า.

ข้อนั้นเพราะเหตุอะไร.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เพราะเหตุว่า ความรู้สีกว่าตัวตน (อตฺตา)
ของตน (อตฺตนิยา) ของข้าพระองค์ไม่มีในสิ่งเหล่านั้น พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย จันตีกัจฉินั้น รูปไม่ใช่ของเธอ
เธอจงละมันเสีย สิ่งนั้นอันเธอจะได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อ
ประโยชน์เกื้อกูล และความสุขแก่เธอ.

ภิกษุทั้งหลาย เวทนาไม่ใช่ของเธอ เธอจงละมันเสีย
สิ่งนั้นอันเธอจะได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล
และความสุขแก่เธอ.

ภิกษุทั้งหลาย สัญญาไม่ใช่ของเธอ เธอจงละมันเสีย
สิ่งนั้นอันเธอจะได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล
และความสุขแก่เธอ.

ภิกษุทั้งหลาย สังขารทั้งหลายไม่ใช่ของเธอ เธอจง
ละมันเสีย สิ่งนั้นอันเธอจะได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์
เกื้อกูล และความสุขแก่เธอ.

ภิกษุทั้งหลาย วิญญาณไม่ใช่ของเธอ เธอจงละมันเสีย
สิ่งนั้นอันเธอจะได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล
และความสุขแก่เธอ.

อายตนะภายใน ๖ ไม่ใช่ของเรา

๕๔

-บาลี สฬา. ส. ๑๘/๑๖๑/๒๑๙.

ภิกษุทั้งหลาย สิ่งใดไม่ใช่ของเธอ สิ่งนั้นเธอจะละมันเสีย สิ่งนั้นอันเธอจะได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล และความสุขแก่เธอ.

ภิกษุทั้งหลาย อะไรเล่า ที่ไม่ใช่ของเธอ.

ภิกษุทั้งหลาย จักขุ(ตา) ไม่ใช่ของเธอ เธอจะละมันเสีย สิ่งนั้นอันเธอจะได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล และความสุขแก่เธอ.

ภิกษุทั้งหลาย โสตะ(หู) ... ฆานะ(จมูก) ... ชิวหา(ลิ้น) ... กายะ(กาย) ... มโน(ใจ) ไม่ใช่ของเธอ เธอจะละมันเสีย สิ่งนั้นอันเธอจะได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล และความสุขแก่เธอ.

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือน อะไรๆ ในเซตวันนี ที่เป็นหญ้า เป็นไม้ เป็นกิ่งไม้ เป็นใบไม้ ที่คนเขาขนไปทิ้ง หรือเผาเสีย หรือทำตามสมควรแก่เหตุ พวกเธอรู้สึกอย่างนี้ บ้างหรือไม่ว่า คนเขาขนเราไป หรือเผาเรา หรือทำแก่เรา ตามสมควรแก่เหตุ.

ไม่รู้สึกลอยอย่างนั้นเลย พระเจ้าข้า.

ข้อนั้นเพราะเหตุอะไร.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เพราะเหตุว่า ความรู้สีกว่าตัวตน (อตฺตา)
ของตน (อตฺตนิยา) ของข้าพระองค์ไม่มีในสิ่งเหล่านั้น พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย ฉันใดก็ฉันนั้น จักขุไม่ใช่ของเธอ
เธอจะละมันเสีย สิ่งนั้น อันเธอจะได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อ
ประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่เธอ ... โสตะ ... ฆานะ
... ชิวหา ... กายะ ... มโน ไม่ใช่ของเธอ เธอจะละมันเสีย
สิ่งนั้น อันเธอจะได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล
และความสุขแก่เธอ.

อายตนะภายนอก ๖ ไม่ใช่ของเรา

๕๕

-บาลี สฬา. ส. ๑๘/๑๖๒/๒๒๐.

ภิกษุทั้งหลาย สิ่งใดไม่ใช่ของเธอ สิ่งนั้นเธอจะละมันเสีย สิ่งนั้นอันเธอจะได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่เธอ.

ภิกษุทั้งหลาย อะไรเล่า ที่ไม่ใช่ของเธอ.

ภิกษุทั้งหลาย รูปไม่ใช่ของเธอ เธอจะละมันเสีย สิ่งนั้นอันเธอจะได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่เธอ.

ภิกษุทั้งหลาย เสียง ... กลิ่น ... รส ... โผฏฐัพพะ ... ธรรมไม่ใช่ของเธอ เธอจะละมันเสีย สิ่งนั้นอันเธอจะได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่เธอ.

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนอะไรๆ ในเขตวันนี้ ที่เป็นหญ้า เป็นไม้ เป็นกิ่งไม้ เป็นใบไม้ ที่คนเขาขนไปทิ้ง หรือเผาเสีย หรือทำตามสมควรแก่เหตุ พวกเธอรู้สึกลักษณะนี้ บ้างหรือไม่ว่า คนเขาขนเราไป หรือเผาเรา หรือทำแก่เรา ตามสมควรแก่เหตุ.

ไม่รู้สึกลักษณะนั้นเลย พระเจ้าข้า.

ข้อนี้เพราะเหตุอะไร.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เพราะเหตุว่า ความรู้สึกทั่วตัวตน (อตฺตา)
ของตน (อตฺตนิยา) ของข้าพระองค์ไม่มีในสิ่งเหล่านั้น พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย ฉันใดก็ฉันนั้น รูปไม่ใช่ของเธอ
เธอจึงละมันเสีย สิ่งนั้น อันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อ
ประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่เธอ เสีย ... กลิ่น ... รส ...
โผฏฐัพพะ ... ธรรมไม่ใช่ของเธอ เธอจึงละมันเสีย สิ่งนั้น
อันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล และความสุข
แก่เธอ.

จิต มโน วิญญาณ ไม่ใช่ของเรา

๕๖

-บาลี นิทาน. ส. ๑๖/๑๑๔/๒๓๐.

... ภิกษุทั้งหลาย ปุณฺณผู้ไม่ได้สติ^๑ จะพึงเบื่อหน่ายได้บ้าง คลายกำหนดได้บ้าง หลุดพ้นได้บ้าง ในร่างกายอันเป็นที่ประชุมแห่งมหาภูตทั้ง ๔ นี้^๒ ช้อนั้นเพราะเหตุอะไร ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุว่า ความเจริญก็ดี ความเสื่อมก็ดี การเกิดก็ดี การตายก็ดีของร่างกายอันเป็นที่ประชุมแห่งมหาภูตทั้ง ๔ นี้ ย่อมปรากฏ เพราะเหตุนั้นปุณฺณผู้ไม่ได้สติ จึงเบื่อหน่ายได้บ้าง คลายกำหนดได้บ้าง หลุดพ้นได้บ้าง ในร่างกายนั้น.

ภิกษุทั้งหลาย ส่วนสิ่งที่เรียกกันว่า จิตบ้าง มโนบ้าง วิญญาณบ้าง^๓ ปุณฺณผู้ไม่ได้สติ ไม่อาจจะเบื่อหน่าย ไม่อาจจะคลายกำหนด ไม่อาจจะหลุดพ้น จากสิ่งนั้นได้เลย ช้อนั้นเพราะเหตุอะไร เพราะเหตุว่า สิ่งที่เราเรียกกันว่า จิตเป็นต้นนี้ อันปุณฺณผู้ไม่ได้สติ ได้รวบรัดถือไว้ด้วยตัณหา ได้ยึดถือด้วยทิฏฐิว่า นั่นของเรา นั่นเป็นเรา นั่นเป็นตัวตนของเรา ดังนั้นมาตลอดกาลช้านาน เพราะเหตุนั้นปุณฺณผู้ไม่ได้สติ

๑. พระไตรปิฎกฉบับหลวง ได้แปลบทนี้ว่า แต่ตถาคตเรียกร่างกายอันเป็นที่ประชุมแห่งมหาภูตทั้ง ๔ นี้ว่า จิตบ้าง มโนบ้าง วิญญาณบ้าง. -ผู้รวบรวม

จึงไม่อาจจะเบื่อหน่าย ไม่อาจจะคลายกำหนด ไม่อาจจะหลุดพ้นในสิ่งที่เรียกกันว่า จิตบ้าง มโนบ้าง วิญญาณบ้างนั้นได้เลย.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ไม่ได้สดับ จะพึงเข้าไปยึดถือเอาร่างกายอันเป็นที่ประชุมแห่งมหาภูตทั้ง ๔ นี้ โดยความเป็นตัวตนยังดีกว่า แต่จะเข้าไปยึดถือเอาจิตโดยความเป็นตัวตนไม่ดีเลย ข้อนั้นเพราะเหตุอะไร เพราะเหตุว่า ร่างกายอันเป็นที่ประชุมแห่งมหาภูตทั้ง ๔ นี้ เมื่อดำรงอยู่ ๑ ปีบ้าง ๒ ปีบ้าง ๓ ปีบ้าง ๔ ปีบ้าง ๕ ปีบ้าง ๑๐ ปีบ้าง ๒๐ ปีบ้าง ๓๐ ปีบ้าง ๔๐ ปีบ้าง ๕๐ ปีบ้าง ๑๐๐ ปีบ้าง เกินกว่า ๑๐๐ ปีบ้าง ก็ยังมีปรากฏ ภิกษุทั้งหลาย ส่วนสิ่งที่เรียกกันว่าจิตบ้าง มโนบ้าง วิญญาณบ้างนั้น ดวงหนึ่งเกิดขึ้น ดวงหนึ่งดับไป ตลอดวันตลอดคืน.

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนนาร เมื่อเที่ยวไปในป่าใหญ่ ย่อมจับกิ่งไม้ ปล่อยกิ่งนั้น จับกิ่งอื่น ปล่อยกิ่งที่จับเดิม เห็นยวกิ่งอื่นอีก เช่นนี้เรื่อย ๆ ไป ภิกษุทั้งหลาย จันตักจันนั้นเหมือนกัน สิ่งที่เรียกกันว่าจิตบ้าง มโนบ้าง วิญญาณบ้าง ดวงหนึ่งเกิดขึ้น ดวงหนึ่งดับไป ตลอดวันตลอดคืน.

ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้สดับแล้ว ย่อมกระทำ
ไว้ในใจโดยแยบคายเป็นอย่างดี ซึ่งปฏิเสธสมุปาทนนั้นเทียว
ดังนี้ว่า เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้ย่อมมี เพราะความเกิดขึ้นแห่งสิ่งนี้
สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น เมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้ย่อมไม่มี เพราะความดับไป
แห่งสิ่งนี้ สิ่งนี้จึงดับไป ได้แก่สิ่งเหล่านี้คือ เพราะมีวิชชา
เป็นปัจจัย จึงมีสังขารทั้งหลาย เพราะมีสังขารเป็นปัจจัย
จึงมีวิญญาณ เพราะมีวิญญาณเป็นปัจจัย จึงมีนามรูป
เพราะมีนามรูปเป็นปัจจัย จึงมีสฬายตนะ เพราะมีสฬายตนะ
เป็นปัจจัย จึงมีผัสสะ เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย จึงมีเวทนา
เพราะมีเวทนาเป็นปัจจัย จึงมีตัณหา เพราะมีตัณหาเป็น
ปัจจัย จึงมีอุปาทาน เพราะมีอุปาทานเป็นปัจจัย จึงมีภพ
เพราะมีภพเป็นปัจจัย จึงมีชาติ เพราะมีชาติเป็นปัจจัย
ชรามรณะ โสกะปริเทวะ ทุกขะโทมนัสสุปปายาสะทั้งหลาย
จึงเกิดขึ้นครบถ้วน ความเกิดขึ้นพร้อมแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้
ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้ เพราะความจางคลายดับไปโดย
ไม่เหลือแห่งวิชชานั้นนั่นเทียว จึงมีความดับแห่งสังขาร
เพราะมีความดับแห่งสังขาร จึงมีความดับแห่งวิญญาณ
เพราะมีความดับแห่งวิญญาณ จึงมีความดับแห่งนามรูป
เพราะมีความดับแห่งนามรูป จึงมีความดับแห่งสฬายตนะ
เพราะมีความดับแห่งสฬายตนะ จึงมีความดับแห่งผัสสะ

เพราะมีความดับแห่งผัสสะ จึงมีความดับแห่งเวทนา เพราะมีความดับแห่งเวทนา จึงมีความดับแห่งตัณหา เพราะมีความดับแห่งตัณหา จึงมีความดับแห่งอุปาทาน เพราะมีความดับแห่งอุปาทาน จึงมีความดับแห่งภพ เพราะมีความดับแห่งภพ จึงมีความดับแห่งชาติ เพราะมีความดับแห่งชาตินั้นแล ชรามรณะ โสกะปริเทวะ ทุกขะโทมนัส อุปายาสะทั้งหลาย จึงดับสิ้น ความดับลงแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้ ดังนี้.

ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้สดับ เห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในรูป ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในเวทนา ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในสัญญา ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในสังขารทั้งหลาย ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในวิญญูณ เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมคลายกำหนด เพราะคลายกำหนด ย่อมหลุดพ้น เมื่อหลุดพ้นแล้ว ย่อมมีญาณหยั่งรู้ว่าหลุดพ้นแล้ว เธอย่อมรู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้ไม่ได้มี ดังนี้.

อีกสูตรหนึ่ง - บาลี นิทาน. ส. ๑๖/๑๑๖/๒๓๕. ได้ตรัสช่วงต้น โดยมีเนื้อความเหมือนกันกับสูตรข้างบนนี้ แต่ต่างกันที่อุปมาช่วงท้าย ผู้สนใจสามารถศึกษาได้จากที่มาของพระสูตร. -ผู้รวบรวม

อะไร ๆ ก็ไม่ใช่ของเรา

๕๗

-บาลี สฬา. ส. ๑๘/๑๐๐/๑๔๙.

ภิกษุทั้งหลาย สิ่งใดไม่ใช่ของเธอ สิ่งนั้นเธอจงละมันเสีย สิ่งนั้นอันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่เธอ

ภิกษุทั้งหลาย อะไรเล่า ที่ไม่ใช่ของเธอ.

ภิกษุทั้งหลาย จักขุ (ตา) ไม่ใช่ของเธอ เธอจงละมันเสีย สิ่งนั้นอันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่เธอ.

ภิกษุทั้งหลาย รูปไม่ใช่ของเธอ เธอจงละมันเสีย สิ่งนั้นอันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่เธอ.

ภิกษุทั้งหลาย จักขุวิญญาณไม่ใช่ของเธอ เธอจงละมันเสีย สิ่งนั้นอันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่เธอ.

ภิกษุทั้งหลาย จักขุสัมผัสไม่ใช่ของเธอ เธอจงละมันเสีย สิ่งนั้นอันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่เธอ.

ภิกษุทั้งหลาย สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรืออุทกขม-
สุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะจักขุสัมผัสเป็นปัจจัย ไม่ใช่ของเธอ
เธอจึงละมันเสีย สิ่งนั้นอันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อ
ประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่เธอ.

ภิกษุทั้งหลาย โสตตะ (หู) ไม่ใช่ของเธอ เธอจึง
ละมันเสีย สิ่งนั้นอันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์
เกื้อกูลและความสุขแก่เธอ.

ภิกษุทั้งหลาย เสียงไม่ใช่ของเธอ เธอจึงละมันเสีย
สิ่งนั้นอันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและ
ความสุขแก่เธอ.

ภิกษุทั้งหลาย โสตวิญญานไม่ใช่ของเธอ เธอจึง
ละมันเสีย สิ่งนั้นอันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์
เกื้อกูลและความสุขแก่เธอ.

ภิกษุทั้งหลาย โสตสัมผัสไม่ใช่ของเธอ เธอจึง
ละมันเสีย สิ่งนั้นอันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์
เกื้อกูลและความสุขแก่เธอ.

ภิกษุทั้งหลาย สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรืออุทกขม-
สุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะโสตสัมผัสเป็นปัจจัย ไม่ใช่ของเธอ
เธอจึงละมันเสีย สิ่งนั้นอันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อ
ประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่เธอ.

ภิกษุทั้งหลาย ฆานะ (จมูก) ไม่ใช่ของเธอ เธอจึง
ละมันเสีย สิ่งนั้นอันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์
เกื้อกูลและความสุขแก่เธอ.

ภิกษุทั้งหลาย กลิ่นไม่ใช่ของเธอ เธอจึงละมันเสีย
สิ่งนั้นอันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและ
ความสุขแก่เธอ.

ภิกษุทั้งหลาย ฆานวิญญานไม่ใช่ของเธอ เธอจึง
ละมันเสีย สิ่งนั้นอันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์
เกื้อกูลและความสุขแก่เธอ.

ภิกษุทั้งหลาย ฆานสัมผัสไม่ใช่ของเธอ เธอจึงละ
มันเสีย สิ่งนั้นอันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์
เกื้อกูลและความสุขแก่เธอ.

ภิกษุทั้งหลาย สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรืออทุกขม-
สุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะฆานสัมผัสเป็นปัจจัย ไม่ใช่ของเธอ
เธอจึงละมันเสีย สิ่งนั้นอันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อ
ประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่เธอ.

ภิกษุทั้งหลาย ชิวหา (ลิ้น) ไม่ใช่ของเธอ เธอจึง
ละมันเสีย สิ่งนั้นอันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์
เกื้อกูลและความสุขแก่เธอ.

ภิกษุทั้งหลาย รสไม่ใช่ของเธอ เธอจงละมันเสีย
สิ่งนั้นอันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและ
ความสุขแก่เธอ.

ภิกษุทั้งหลาย ชีวหาวิญญาณไม่ใช่ของเธอ เธอจง
ละมันเสีย สิ่งนั้นอันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์
เกื้อกูลและความสุขแก่เธอ.

ภิกษุทั้งหลาย ชีวหาสัมผัสไม่ใช่ของเธอ เธอจง
ละมันเสีย สิ่งนั้นอันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์
เกื้อกูลและความสุขแก่เธอ.

ภิกษุทั้งหลาย สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรืออทุกขม-
สุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะชีวหาสัมผัสเป็นปัจจัย ไม่ใช่ของเธอ
เธอจงละมันเสีย สิ่งนั้นอันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อ
ประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่เธอ.

ภิกษุทั้งหลาย กายะ (กาย) ไม่ใช่ของเธอ เธอจง
ละมันเสีย สิ่งนั้นอันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์
เกื้อกูลและความสุขแก่เธอ.

ภิกษุทั้งหลาย โผฏฐัพพะไม่ใช่ของเธอ เธอจง
ละมันเสีย สิ่งนั้นอันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์
เกื้อกูลและความสุขแก่เธอ.

ภิกษุทั้งหลาย กายวิญญานไม่ใช่ของเธอ เธอจะ
ละมันเสีย สิ่งนั้นอันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์
เกื้อกูลและความสุขแก่เธอ.

ภิกษุทั้งหลาย กายสัมผัสไม่ใช่ของเธอ เธอจะ
ละมันเสีย สิ่งนั้นอันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์
เกื้อกูลและความสุขแก่เธอ.

ภิกษุทั้งหลาย สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรืออทุกขม-
สุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะกายสัมผัสเป็นปัจจัย ไม่ใช่ของเธอ
เธอจะละมันเสีย สิ่งนั้นอันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อ
ประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่เธอ.

ภิกษุทั้งหลาย มโน (ใจ) ไม่ใช่ของเธอ เธอจะ
ละมันเสีย สิ่งนั้นอันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์
เกื้อกูลและความสุขแก่เธอ.

ภิกษุทั้งหลาย ธรรมไม่ใช่ของเธอ เธอจะละมันเสีย
สิ่งนั้นอันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและ
ความสุขแก่เธอ.

ภิกษุทั้งหลาย มโนวิญญานไม่ใช่ของเธอ เธอจะ
ละมันเสีย สิ่งนั้นอันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์
เกื้อกูลและความสุขแก่เธอ.

ภิกษุทั้งหลาย มโนสัมผัสไม่ใช่ของเธอ เธอจะ
ละมันเสีย สิ่งนั้นอันเธอจะได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์
เกื้อกูลและความสุขแก่เธอ.

ภิกษุทั้งหลาย สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรืออทุกขม-
สุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะมโนสัมผัสเป็นปัจจัย ไม่ใช่ของเธอ
เธอจะละมันเสีย สิ่งนั้นอันเธอจะได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อ
ประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่เธอ.

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนอะไรๆ ในเซตวันน์
ที่เป็นหญ้า เป็นไม้ เป็นกิ่งไม้ เป็นใบไม้ ที่คนเขาขนไปทิ้ง
หรือเผาเสีย หรือทำตามสมควรแก่เหตุ พวกเธอรู้สึกอย่างนี้
บ้างหรือไม่ว่า คนเขาขนเราไป หรือเผาเรา หรือทำแก่เรา
ตามสมควรแก่เหตุ.

ไม่รู้สึกลักษณะนั้นเลย พระเจ้าข้า.

ข้อนั้นเพราะเหตุอะไร.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เพราะเหตุว่า ความรู้สึกว่าตัวตน (อตตตา)
ของตน (อตตนิยา) ของข้าพระองค์ไม่มีในสิ่งเหล่านั้น พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย ฉันทใดกัฉันทัน จักขุ ... รูป ...
จักขุวิญญาน ... จักขุสัมผัส ... สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรือ
อทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะจักขุสัมผัสเป็นปัจจัย ไม่ใช่
ของเธอ เธอจะละมันเสีย สิ่งนั้นอันเธอจะได้แล้ว จักเป็นไป

เพื่อประโยชน์เกื้อกูล และความสุขแก่เธอ ... โสตะ ... เสียง ... โสตวิญญาณ ... โสตสัมผัส ... สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรือ อทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะโสตสัมผัสเป็นปัจจัย ไม่ใช่ของเธอ เธอจะละมันเสีย สิ่งนั้นอันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล และความสุขแก่เธอ ... ฆานะ ... กลิน ... ฆานวิญญาณ ... ฆานสัมผัส ... สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรือ อทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะฆานสัมผัสเป็นปัจจัย ไม่ใช่ของเธอ เธอจะละมันเสีย สิ่งนั้นอันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล และความสุขแก่เธอ ... ชิวหา ... รส ... ชิวหาวิญญาณ ... ชิวหาสัมผัส ... สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรืออทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะชิวหาสัมผัสเป็นปัจจัย ไม่ใช่ของเธอ เธอจะละมันเสีย สิ่งนั้นอันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล และความสุขแก่เธอ ... กายะ ... โภฏฐัพพะ ... กายวิญญาณ ... กายสัมผัส ... สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรืออทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะกายสัมผัสเป็นปัจจัย ไม่ใช่ของเธอ เธอจะละมันเสีย สิ่งนั้นอันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล และความสุขแก่เธอ ... มโน ... ธรรม ... มโนวิญญาณ ... มโนสัมผัส ... สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรืออทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะมโนสัมผัสเป็นปัจจัย ไม่ใช่ของเธอ เธอจะละมันเสีย สิ่งนั้นอันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล และความสุขแก่เธอ.

ขั้นที่ ๕ ไม่ใช่ตัวตนของเรา (นัยที่ ๑) | ๕๘

- ปาลี ขนฺธ. ส. ๑๗/๒๙-๓๐, ๑๐๑/๔๕-๔๗, ๑๕๒.

ภิกษุทั้งหลาย รูปไม่เที่ยง แม้เหตุปัจจัยที่ทำให้รูปเกิดขึ้น ก็ไม่เที่ยง รูปที่เกิดจากสิ่งที่ไม่เที่ยง จะเป็นของเที่ยงได้อย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย เวทนาไม่เที่ยง แม้เหตุปัจจัยที่ทำให้เวทนาเกิดขึ้น ก็ไม่เที่ยง เวทนาที่เกิดจากสิ่งที่ไม่เที่ยง จะเป็นของเที่ยงได้อย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย สัญญาไม่เที่ยง แม้เหตุปัจจัยที่ทำให้สัญญาเกิดขึ้น ก็ไม่เที่ยง สัญญาที่เกิดจากสิ่งที่ไม่เที่ยง จะเป็นของเที่ยงได้อย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย สังขารทั้งหลายไม่เที่ยง แม้เหตุปัจจัยที่ทำให้สังขารทั้งหลายเกิดขึ้น ก็ไม่เที่ยง สังขารทั้งหลายที่เกิดจากสิ่งที่ไม่เที่ยง จะเป็นของเที่ยงได้อย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย วิญญาณไม่เที่ยง แม้เหตุปัจจัยที่ทำให้วิญญาณเกิดขึ้น ก็ไม่เที่ยง วิญญาณที่เกิดจากสิ่งที่ไม่เที่ยง จะเป็นของเที่ยงได้อย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย รูปเป็นทุกข์ แม้เหตุปัจจัยที่ทำให้รูปเกิดขึ้น ก็เป็นทุกข์ รูปที่เกิดจากสิ่งที่เป็นทุกข์ จะเป็นสุขได้อย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย เวทนาเป็นทุกข์ แม้เหตุปัจจัยที่
ให้เวทนาเกิดขึ้น ก็เป็นทุกข์ เวทนาที่เกิดจากสิ่งที่เป็นทุกข์
จะเป็นสุขได้อย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย สัญญาเป็นทุกข์ แม้เหตุปัจจัยที่
ให้สัญญาเกิดขึ้น ก็เป็นทุกข์ สัญญาที่เกิดจากสิ่งที่เป็นทุกข์
จะเป็นสุขได้อย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย สังขารทั้งหลายเป็นทุกข์ แม้เหตุปัจจัย
ที่ให้สังขารทั้งหลายเกิดขึ้น ก็เป็นทุกข์ สังขารทั้งหลายที่
เกิดจากสิ่งที่เป็นทุกข์ จะเป็นสุขได้อย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย วิญญาณเป็นทุกข์ แม้เหตุปัจจัยที่
ให้วิญญาณเกิดขึ้น ก็เป็นทุกข์ วิญญาณที่เกิดจากสิ่งที่เป็นทุกข์
จะเป็นสุขได้อย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย รูปเป็นอนัตตา แม้เหตุปัจจัยที่
ให้รูปเกิดขึ้น ก็เป็นอนัตตา รูปที่เกิดจากสิ่งที่เป็นอนัตตา
จะเป็นอัตตาได้อย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย เวทนาเป็นอนัตตา แม้เหตุปัจจัยที่
ให้เวทนาเกิดขึ้น ก็เป็นอนัตตา เวทนาที่เกิดจากสิ่งที่เป็น
อนัตตา จะเป็นอัตตาได้อย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย สัญญาเป็นอนัตตา แม้เหตุปัจจัยที่
ให้สัญญาเกิดขึ้น ก็เป็นอนัตตา สัญญาที่เกิดจากสิ่งที่เป็น
อนัตตา จะเป็นอัตตาได้อย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย สังขารทั้งหลายเป็นอนัตตา แม้เหตุปัจจัยที่ให้สังขารทั้งหลายเกิดขึ้น ก็เป็นอนัตตา สังขารทั้งหลายที่เกิดจากสิ่งที่เป็นอนัตตา จะเป็นอัตตาได้อย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย วิญญาณเป็นอนัตตา แม้เหตุปัจจัยที่ให้วิญญาณเกิดขึ้น ก็เป็นอนัตตา วิญญาณที่เกิดจากสิ่งที่เป็นอนัตตา จะเป็นอัตตาได้อย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย รูปไม่เที่ยง สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นอนัตตา สิ่งใดเป็นอนัตตา สิ่งนั้นไม่ใช่ของเรา (เนตมม) ไม่ใช่เป็นเรา (เนโสหฺมสมิ) ไม่ใช่ตัวตนของเรา (น เมโส อตฺตา) ข้อนี้อริยสาวกพึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบ ตามความเป็นจริงอย่างนี้.

ภิกษุทั้งหลาย เวทนาไม่เที่ยง สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นอนัตตา สิ่งใดเป็นอนัตตา สิ่งนั้นไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่เป็นเรา ไม่ใช่ตัวตนของเรา ข้อนี้อริยสาวกพึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบ ตามความเป็นจริงอย่างนี้.

ภิกษุทั้งหลาย สัญญาไม่เที่ยง สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นอนัตตา สิ่งใดเป็นอนัตตา สิ่งนั้นไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่เป็นเรา ไม่ใช่ตัวตนของเรา ข้อนี้อริยสาวกพึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบ ตามความเป็นจริงอย่างนี้.

ภิกษุทั้งหลาย สังขารทั้งหลายไม่เที่ยง สิ่งใดไม่เที่ยง
สิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นอนัตตา สิ่งใด
เป็นอนัตตา สิ่งนั้นไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่เป็นเรา ไม่ใช่
ตัวตนของเรา ข้อนี้อริยสาวกพึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบ
ตามความเป็นจริงอย่างนี้.

ภิกษุทั้งหลาย วิญญาณไม่เที่ยง สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้น
เป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นอนัตตา สิ่งใดเป็น
อนัตตา สิ่งนั้นไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่เป็นเรา ไม่ใช่ตัวตนของเรา
ข้อนี้อริยสาวกพึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบ ตามความเป็นจริง
อย่างนี้.

ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้สดับแล้ว เห็นอยู่อย่างนี้
ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในรูป ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในเวทนา ย่อม
เบื่อหน่ายแม้ในสัญญา ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในสังขารทั้งหลาย
ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในวิญญาณ เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมคลาย
กำหนด เพราะคลายกำหนด ย่อมหลุดพ้น เมื่อหลุดพ้นแล้ว
ย่อมมีญาณหยั่งรู้ว่า หลุดพ้นแล้ว อริยสาวกนั้น ย่อมรู้ชัดว่า
ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำได้ทำเสร็จแล้ว
กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้ไม่ได้มี ดังนี้.

ขั้นที่ ๕ ไม่ใช่ตัวตนของเรา (นัยที่ ๒) | ๕๙

-บาลี ขนฺธ. ส. ๑๗/๘๒/๑๒๗.

ภิกษุทั้งหลาย รูปเป็นอนัตตา ก็หากรูปนี้จักเป็น
อัตตาแล้วไซ้ รูปก็คงไม่เป็นไปเพื่ออาหาร ทั้งสัตว์ย่อมจะ
ได้ตามความปรารถนาในรูปว่า ขอรูปรองเรา จงเป็นอย่างนี้เกิด
อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย แต่เพราะรูปเป็นอนัตตา ดังนั้น
รูปจึงเป็นไปเพื่ออาหาร และสัตว์ย่อมไม่ได้ตามความ
ปรารถนาในรูปว่า ขอรูปรองเรา จงเป็นอย่างนี้เกิด อย่าได้
เป็นอย่างนั้นเลย.

ภิกษุทั้งหลาย เวทนาเป็นอนัตตา ก็หาเวทนา
จักเป็นอัตตาแล้วไซ้ เวทนาจึงคงไม่เป็นไปเพื่ออาหาร
ทั้งสัตว์ย่อมจะได้ตามความปรารถนาในเวทนาว่า ขอเวทนา
ของเรา จงเป็นอย่างนี้เกิด อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย แต่เพราะ
เวทนาเป็นอนัตตา ดังนั้น เวทนาจึงเป็นไปเพื่ออาหาร และ
สัตว์ย่อมไม่ได้ตามความปรารถนาในเวทนาว่า ขอเวทนา
ของเรา จงเป็นอย่างนี้เกิด อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย.

ภิกษุทั้งหลาย สัญญาเป็นอนัตตา ก็หาสัญญา
จักเป็นอัตตาแล้วไซ้ สัญญาก็คงไม่เป็นไปเพื่ออาหาร
ทั้งสัตว์ย่อมจะได้ตามความปรารถนาในสัญญาว่า ขอสัญญา
ของเรา จงเป็นอย่างนี้เกิด อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย แต่เพราะ

เหตุที่สัญญาเป็นอนัตตา ดังนั้น สัญญาจึงเป็นไปเพื่ออาพาธ และสัตว์ย่อมไม่ได้ตามความปรารถนาในสัญญาว่า ขอสัญญาของเรา จงเป็นอย่างนี้เถิด อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย.

ภิกษุทั้งหลาย สังขารทั้งหลายเป็นอนัตตา ก็หากสังขารทั้งหลายนี้จักเป็นอัตตาแล้วไซ้ร้ สังขารทั้งหลายก็คงไม่เป็นไปเพื่ออาพาธ ทั้งสัตว์ย่อมจะได้ตามความปรารถนาในสังขารทั้งหลายว่า ขอสังขารทั้งหลายของเรา จงเป็นอย่างนี้เถิด อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย แต่เพราะเหตุที่สังขารทั้งหลายเป็นอนัตตา ดังนั้น สังขารทั้งหลายจึงเป็นไปเพื่ออาพาธ และสัตว์ย่อมไม่ได้ตามความปรารถนาในสังขารทั้งหลายว่า ขอสังขารทั้งหลายของเรา จงเป็นอย่างนี้เถิด อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย.

ภิกษุทั้งหลาย วิญญาณเป็นอนัตตา ก็หากวิญญาณนี้จักเป็นอัตตาแล้วไซ้ร้ วิญญาณก็คงไม่เป็นไปเพื่ออาพาธ ทั้งสัตว์ย่อมจะได้ตามความปรารถนาในวิญญาณว่า ขอวิญญาณของเรา จงเป็นอย่างนี้เถิด อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย แต่เพราะเหตุที่วิญญาณเป็นอนัตตา ดังนั้น วิญญาณจึงเป็นไปเพื่ออาพาธ และสัตว์ย่อมไม่ได้ตามความปรารถนาในวิญญาณว่า ขอวิญญาณของเรา จงเป็นอย่างนี้เถิด อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย.

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะสำคัญความข้อนี้อะไร
อย่างไร รูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง.

ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า.

เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็น
ธรรมดา ควรหรือที่จะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา นั่นเป็นเรา
นั่นเป็นตัวตนของเรา.

ไม่ควรเห็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะสำคัญความข้อนี้อะไร
อย่างไร เวทนา ... สัญญา ... สังขารทั้งหลาย ... วิญญาณ
เที่ยงหรือไม่เที่ยง.

ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า.

เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็น
ธรรมดา ควรหรือที่จะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา นั่นเป็นเรา
นั่นเป็นตัวตนของเรา.

ไม่ควรเห็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนี้ในเรื่องนี้ รู้อย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต หรือปัจจุบันก็ตาม เป็นภายในหรือภายนอกก็ตาม หยาบหรือละเอียดก็ตาม เลวหรือประณีตก็ตาม อยู่ในที่ไกลหรือใกล้ก็ตาม รูปทั้งหมดนั้น เธอทั้งหลาย พึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบ ตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่เป็นเรา ไม่ใช่ตัวตนของเรา.

ภิกษุทั้งหลาย เวทนาอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต หรือปัจจุบันก็ตาม เป็นภายในหรือภายนอกก็ตาม หยาบหรือละเอียดก็ตาม เลวหรือประณีตก็ตาม อยู่ในที่ไกลหรือใกล้ก็ตาม เวทนาทั้งหมดนั้น เธอทั้งหลาย พึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบ ตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่เป็นเรา ไม่ใช่ตัวตนของเรา.

ภิกษุทั้งหลาย สัญญาอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต หรือปัจจุบันก็ตาม เป็นภายในหรือภายนอกก็ตาม หยาบหรือละเอียดก็ตาม เลวหรือประณีตก็ตาม อยู่ในที่ไกลหรือใกล้ก็ตาม สัญญาทั้งหมดนั้น เธอทั้งหลาย พึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบ ตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่เป็นเรา ไม่ใช่ตัวตนของเรา.

ภิกษุทั้งหลาย สังขารทั้งหลายเหล่าใดเหล่าหนึ่ง
ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต หรือปัจจุบันก็ตาม เป็นภายในหรือ
ภายนอกก็ตาม หยาบหรือละเอียดก็ตาม เลวหรือประณีต
ก็ตาม อยู่ในที่ไกลหรือใกล้ก็ตาม สังขารทั้งหลายทั้งหมดนั้น
เธอทั้งหลาย พึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบ ตามความเป็นจริง
อย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่เป็นเรา ไม่ใช่ตัวตนของเรา.

ภิกษุทั้งหลาย วิญญาณอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็น
อดีต อนาคต หรือปัจจุบันก็ตาม เป็นภายในหรือภายนอก
ก็ตาม หยาบหรือละเอียดก็ตาม เลวหรือประณีตก็ตาม
อยู่ในที่ไกลหรือใกล้ก็ตาม วิญญาณทั้งหมดนั้น เธอทั้งหลาย
พึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบ ตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า
นั่นไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่เป็นเรา ไม่ใช่ตัวตนของเรา.

ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้สดับแล้ว เห็นอยู่อย่างนี้
ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในรูป ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในเวทนา ย่อม
เบื่อหน่ายแม้ในสัญญา ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในสังขารทั้งหลาย
ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในวิญญาณ เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมคลาย
กำหนด เพราะคลายกำหนด ย่อมหลุดพ้น เมื่อหลุดพ้นแล้ว
ย่อมมีญาณหยั่งรู้ว่า หลุดพ้นแล้ว อริยสาวกนั้น ย่อมรู้ชัดว่า
ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำได้ทำเสร็จแล้ว
กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้ไม่ได้มี ดังนี้.

- บาลี นิทาน. ส. ๑๖/๒๗๒/๖๑๘.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ขอโอกาส ขอพระผู้มีพระภาคโปรดแสดงธรรมแก่ข้าพระองค์โดยย่อ ซึ่งเมื่อข้าพระองค์ได้ฟังแล้วจะเป็นผู้หลีกออกผู้เดียว ไม่ประมาท มีความเพียร มีสงตนไปแล้วอยู่.

ราहुล เธอจะสำคัญความข้อนี้อะไร รูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง.

ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า.

เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา นั่นเป็นเรานั้นเป็นตัวตนของเรา.

ไม่ควรเห็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ราहुล เธอจะสำคัญความข้อนี้อะไร เวทนา ... สัญญา ... สังขารทั้งหลาย ... วิญญาณ เที่ยงหรือไม่เที่ยง.

ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า.

เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็น
ธรรมดา ควรหรือที่จะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา นั่นเป็นเรา
นั่นเป็นตัวตนของเรา.

ไม่ควรเห็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ราหุล อริยสาวกผู้ได้สดับแล้ว เห็นอยู่อย่างนี้
ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในรูป ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในเวทนา ย่อม
เบื่อหน่ายแม้ในสัญญา ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในสังขารทั้งหลาย
ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในวิญญูณ เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมคลาย
กำหนัด เพราะคลายกำหนัด ย่อมหลุดพ้น เมื่อหลุดพ้นแล้ว
ย่อมมีญาณหยั่งรู้ว่า หลุดพ้นแล้ว อริยสาวกนั้น ย่อมรู้ชัดว่า
ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำได้ทำเสร็จแล้ว
กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้ไม่ได้มี ดังนี้.

ยอมทำลาย ย่อมไม่ก่อขึ้น ย่อมละทิ้ง ยอมไม่ถือเอาซึ่งขันธ ๕

๖๑

- ปาลี ขนฺธ. ส. ๑๗/๑๐๕/๑๕๘.

ภิกษุทั้งหลาย สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง
เมื่อตามระลึก ย่อมตามระลึกถึงชาติก่อน ได้เป็นอันมาก สมณะ
หรือพราหมณ์ทั้งหมดนั้น ก็ย่อมตามระลึกถึงอุปาทานขันธ ๕
หรือขันธใดขันธหนึ่งแห่งอุปาทานขันธ ก็อุปาทานขันธ ๕
อะไรบ้าง คือ

ภิกษุทั้งหลาย ย่อมตามระลึกถึงรูปดังนี้ว่า ใน
อดีตกาล เราเป็นผู้มีรูปอย่างนี้ ย่อมตามระลึกถึงเวทนา
ดังนี้ว่า ในอดีตกาล เราเป็นผู้มีเวทนาอย่างนี้ ย่อมตามระลึก
ถึงสัญญาดังนี้ว่า ในอดีตกาล เราเป็นผู้มีสัญญาอย่างนี้ ย่อม
ตามระลึกถึงสังขารดังนี้ว่า ในอดีตกาล เราเป็นผู้มีสังขาร
อย่างนี้ ย่อมตามระลึกถึงวิญญาณดังนี้ว่า ในอดีตกาล เราเป็น
ผู้มีวิญญาณอย่างนี้.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะอะไรจึงเรียกว่า รูป เพราะสิ่งนั้น
แตกสลาย ดังนั้นจึงเรียกว่า รูป แตกสลายไปเพราะอะไร
แตกสลายไปเพราะความหนาวบ้าง แตกสลายไปเพราะ
ความร้อนบ้าง แตกสลายไปเพราะความหิวบ้าง แตกสลาย

ไปเพราะกระหายบ้าง แดกสลายไปเพราะสัมผัสแห่งเหลือบ
 ยุง ลม แดด และสัตว์เลื้อยคลานบ้าง (ทำสมกสวาตาตปสิรีสป-
 สมุสเสนปิ) บ้าง ภิกษุทั้งหลาย เพราะสิ่งนั้นแตกสลาย ดังนั้น
 จึงเรียกว่า รูป.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะอะไรจึงเรียกว่า เวทนา เพราะ
 สิ่งนั้นรู้สึก ดังนั้นจึงเรียกว่า เวทนา รู้สึกได้ซึ่งอะไร รู้สึก
 ได้ซึ่งสุขบ้าง รู้สึกได้ซึ่งทุกข์บ้าง รู้สึกได้ซึ่งอทุกขมสุขบ้าง
 ภิกษุทั้งหลาย เพราะสิ่งนั้นรู้สึก ดังนั้นจึงเรียกว่า เวทนา.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะอะไรจึงเรียกว่า สัญญา เพราะ
 จำได้หมายรู้ จึงเรียกว่าสัญญา จำได้หมายรู้อะไร จำได้
 หมายรู้สี่เขียวบ้าง สี่เหลืองบ้าง สี่แดงบ้าง สี่ขาวบ้าง ภิกษุ
 ทั้งหมด เพราะจำได้หมายรู้ จึงเรียกว่าสัญญา.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะอะไรจึงเรียกว่า สังขาร เพราะ
 ประชุมแต่งสังขตธรรม จึงเรียกว่าสังขาร ประชุมแต่งสังขตธรรม
 อะไร ประชุมแต่งสังขตธรรมคือรูปโดยความเป็นรูป ประชุมแต่ง
 สังขตธรรมคือเวทนาโดยความเป็นเวทนา ประชุมแต่งสังขตธรรม
 คือสัญญาโดยความเป็นสัญญา ประชุมแต่งสังขตธรรมคือ
 สังขารโดยความเป็นสังขาร ประชุมแต่งสังขตธรรมคือวิญญาน
 โดยความเป็นวิญญาน ภิกษุทั้งหลาย เพราะประชุมแต่ง
 สังขตธรรม จึงเรียกว่าสังขาร.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะอะไรจึงเรียกว่า วิญญาน เพราะรู้แจ้ง จึงเรียกว่า วิญญาน รู้แจ้งซึ่งอะไร รู้แจ้งรสเปรี้ยวบ้าง รู้แจ้งรสขมบ้าง รู้แจ้งรสเผ็ดบ้าง รู้แจ้งรสหวานบ้าง รู้แจ้งรสขื่นบ้าง รู้แจ้งรสไม่ขื่นบ้าง รู้แจ้งรสเค็มบ้าง รู้แจ้งรสไม่เค็มบ้าง ภิกษุทั้งหลาย เพราะรู้แจ้ง จึงเรียกว่าวิญญาน.

ภิกษุทั้งหลาย ในข้อนั้น อริยสาวกผู้ได้สดับแล้ว ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า ในกาลนี้เราถูกรูปเคี้ยวกินอยู่ แม้ในกาลอดีต เราก็ถูกรูปเคี้ยวกินแล้ว เหมือนกับที่ถูกรูปอันเป็นปัจจุบันเคี้ยวกินอยู่ในบัดนี้ ถ้าเรานี้ พึงยินดีรูปในอนาคต แม้ในกาลอนาคต เราก็จะถูกรูปเคี้ยวกิน เหมือนกับที่ถูกรูปอันเป็นปัจจุบันเคี้ยวกินอยู่ในบัดนี้ เธอพิจารณาเห็นดังนี้แล้ว ย่อมไม่มีความอาลัยในรูปอันเป็นอดีต ย่อมไม่ยินดีในรูปอันเป็นอนาคต ย่อมเป็นผู้ปฏิบัติเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อความคลายกำหนัด เพื่อความดับไม่เหลือแห่งรูปอันเป็นปัจจุบัน.

ภิกษุทั้งหลาย ในข้อนั้น อริยสาวกผู้ได้สดับแล้ว ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า ในกาลนี้เราถูกเวทนา ... ถูกสัญญา ... ถูกสังขาร ... ถูกวิญญานเคี้ยวกินอยู่ แม้ในกาลอดีต เราก็ถูกเวทนา ... ถูกสัญญา ... ถูกสังขาร ... ถูกวิญญานเคี้ยวกินแล้ว เหมือนกับที่ถูกวาทนา ... ถูกสัญญา ... ถูกสังขาร ... ถูกวิญญานอันเป็นปัจจุบันเคี้ยวกินอยู่ในบัดนี้

ถ้าเรานี้ พึงยินดีเวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... วิญญาณ อันเป็นอนาคต แม้ในกาลอนาคต เราก็จะถูกเวทนา ... ถูกสัญญา ... ถูกสังขาร ... ถูกวิญญาณเคียงกิน เหมือนกับที่ถูกเวทนา ... ถูกสัญญา ... ถูกสังขาร ... ถูกวิญญาณอันเป็นปัจจุบันเคียงกินอยู่ในบัดนี้ เธอพิจารณาเห็นดังนี้แล้ว ย่อมไม่มีความอาลัยในเวทนา ... ในสัญญา ... ในสังขาร ... ในวิญญาณอันเป็นอดีต ย่อมไม่ชื่นชมเวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... วิญญาณอันเป็นอนาคต ย่อมเป็นผู้ปฏิบัติเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อความคลายกำหนัด เพื่อความดับไม่เหลือแห่งเวทนา ... แห่งสัญญา ... แห่งสังขาร ... แห่งวิญญาณอันเป็นปัจจุบัน.

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะสำคัญความข้อนี้อย่างไร รูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง.

ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ หรือเป็นสุขเล่า.

เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา นั่นเป็นเรา นั่นเป็นตัวตนของเรา.

ไม่ควรเห็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะสำคัญความข้อนี้อะไร เวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... วิญญาณ เทียงหรือไม่เที่ยง.

ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ หรือเป็นสุขเล่า.

เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา นั่นเป็นเรา นั่นเป็นตัวตนของเรา.

ไม่ควรเห็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย รู้อย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต หรือปัจจุบันก็ตาม เป็นภายในหรือภายนอกก็ตาม หยาบหรือละเอียดก็ตาม เลวหรือประณีตก็ตาม อยู่ในที่ไกลหรือใกล้ก็ตาม รูปทั้งหมดนั้น เธอทั้งหลาย พึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบ ตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา (เนต มม) ไม่ใช่เป็นเรา (เนโสหมสมิ) ไม่ใช่ตัวตนของเรา (น เมโส อตฺตา).

ภิกษุทั้งหลาย เวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... วิญญาณอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต หรือ

ปัจจุบันก็ตาม เป็นภายในหรือภายนอกก็ตาม หยาบหรือ
 ละเียดก็ตาม เลวหรือประณีตก็ตาม อยู่ในที่ไกลหรือใกล้
 ก็ตาม เวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... วิญญาณทั้งหมดนั้น
 เธอทั้งหลาย พึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบ ตามความเป็นจริง
 อย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่เป็นเรา ไม่ใช่ตัวตนของเรา.

ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกนี้ เราเรียกว่า ย่อมทำลาย
 ย่อมไม่ก่อขึ้น ย่อมละทิ้ง ย่อมไม่ถือเอา ย่อมเรี่ยราย ย่อม
 ไม่รวบรวมเข้าไว้ ย่อมทำให้หมด ย่อมไม่ทำให้ลุกโพล่งขึ้น.

อริยสาวกนั้น ย่อมทำลาย ย่อมไม่ก่อขึ้นซึ่งอะไร
 เธอย่อมทำลาย ย่อมไม่ก่อขึ้นซึ่งรูป ... เวทนา ... สัญญา ...
 สังขาร ... วิญญาณ.

อริยสาวกนั้น ย่อมละทิ้ง ย่อมไม่ถือเอาซึ่งอะไร
 เธอย่อมละทิ้ง ย่อมไม่ถือเอาซึ่งรูป ... เวทนา ... สัญญา ...
 สังขาร ... วิญญาณ.

อริยสาวกนั้น ย่อมเรี่ยราย ย่อมไม่รวบรวมเข้าไว้
 ซึ่งอะไร เธอย่อมเรี่ยราย ย่อมไม่รวบรวมเข้าไว้ซึ่งรูป ...
 เวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... วิญญาณ.

อริยสาวกนั้น ย่อมทำให้หมด ย่อมไม่ก่อให้ลุกโพล่งขึ้น
 ซึ่งอะไร เธอย่อมทำให้หมด ย่อมไม่ก่อให้ลุกโพล่งขึ้น
 ซึ่งรูป ... เวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... วิญญาณ.

ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้สดับแล้ว เห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในรูป ... แม้ในเวทนา ... แม้ในสัญญา ... แม้ในสังขาร ... แม้ในวิญญูณ เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมคลายกำหนด เพราะคลายกำหนด ย่อมหลุดพ้น เมื่อหลุดพ้นแล้ว ย่อมมีญาณหยั่งรู้ว่า หลุดพ้นแล้ว รู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้ไม่ได้มี ดังนี้.

ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกนี้ เราเรียกว่า ย่อมไม่ก่อขึ้น ย่อมไม่ทำลาย แต่เป็นอันว่าทำลายได้แล้วตั้งอยู่ ย่อมไม่ละทิ้ง ย่อมไม่ถือเอา แต่เป็นอันว่าละทิ้งได้แล้วตั้งอยู่ ย่อมไม่เรี่ยราย ย่อมไม่รวบรวมเข้าไว้ แต่เป็นอันว่าเรี่ยรายได้แล้ว ตั้งอยู่ ย่อมไม่ทำให้หมอด ย่อมไม่ทำให้ลูกโปลงขึ้น แต่เป็นอันว่าทำให้หมอดได้แล้วตั้งอยู่.

อริยสาวก ย่อมไม่ก่อขึ้น ย่อมไม่ทำลายซึ่งอะไร แต่เป็นอันว่าทำลายได้แล้วตั้งอยู่ เธอย่อมไม่ก่อขึ้น ย่อมไม่ทำลายซึ่งรูป ... เวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... วิญญูณ แต่เป็นอันว่าทำลายได้แล้วตั้งอยู่.

อริยสาวก ย่อมไม่ละทิ้ง ย่อมไม่ถือเอาซึ่งอะไร แต่เป็นอันว่าละทิ้งได้แล้วตั้งอยู่ เธอย่อมไม่ละทิ้ง ย่อมไม่ถือเอาซึ่งรูป ... เวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... วิญญูณ แต่เป็นอันว่าละทิ้งได้แล้วตั้งอยู่.

อริยสาวก ย่อมไม่เรียราย ย่อมไม่รวบรวมเข้าไว้ซึ่งอะไร แต่เป็นอันว่าเรียรายได้แล้วตั้งอยู่ เธอย่อมไม่เรียราย ย่อมไม่รวบรวมเข้าไว้ซึ่งรูป ... เวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... วิญญาณ แต่เป็นอันว่าเรียรายได้แล้วตั้งอยู่.

อริยสาวก ย่อมไม่ทำให้มอด ย่อมไม่ทำให้ลุกลิงขึ้นซึ่งอะไร แต่เป็นอันว่าทำให้มอดได้แล้วตั้งอยู่ ย่อมไม่ทำให้มอด ย่อมไม่ทำให้ลุกลิงขึ้นซึ่งรูป ... เวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... วิญญาณ แต่เป็นอันว่าทำให้มอดได้แล้วตั้งอยู่.

ภิกษุทั้งหลาย เทวดาพร้อมด้วยอินทร์ พรหม และปชาบดีย่อมนมัสการภิกษุผู้มีจิตหลุดพ้นแล้วอย่างนี้ มาจากที่ไกลทีเดียวว่า ข้าแต่ท่านบุรุษอาชาไนย ข้าแต่ท่านบุรุษผู้สูงสุด ข้าพเจ้าขอนมัสการท่าน เพราะข้าพเจ้าไม่อาจจะทราบสิ่งซึ่งท่านอาศัยแล้วเพ่งอยู่ ดังนี้.

อายตนะภายใน ๖ ไม่ใช่ตัวตนของเรา

๖๒

-บาลี นิทาน. ส. ๑๖/๒๘๗/๔๙๙.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ขอโอกาส ขอพระผู้มีพระภาคโปรดแสดงธรรมแก่ข้าพระองค์โดยย่อ ซึ่งเมื่อข้าพระองค์ได้ฟังแล้วจะเป็นผู้หลีกออกผู้เดียว ไม่ประมาท มีความเพียร มีสังตนไปแล้วอยู่.

ราหุล เธอจะสำคัญความข้อนี้อะไร จักชู้ (ตา) เที่ยงหรือไม่เที่ยง.

ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า.

เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา นั่นเป็นเรา นั่นเป็นตัวตนของเรา.

ไม่ควรเห็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ราหุล เธอจะสำคัญความข้อนี้อะไร โสตะ (หู) ... ชานะ (จมูก) ... ชิวหา (ลิ้น) ... กายะ (กาย) ... มโน (ใจ) เที่ยงหรือไม่เที่ยง.

ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า.

เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยงเป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็น
ธรรมดา ควรหรือที่จะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา นั่นเป็นเรา
นั่นเป็นตัวตนของเรา.

ไม่ควรเห็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ราहुล อริยสาวกผู้ได้สดับแล้ว เห็นอยู่อย่างนี้ ย่อม
เบื่อหน่ายแม้ในจักขุ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในโสต ย่อมเบื่อหน่าย
แม้ในฆานะ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในชีวนา ย่อมเบื่อหน่าย
แม้ในกายะ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในมนะ เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมคลาย
กำหนัด เพราะคลายกำหนัด ย่อมหลุดพ้น เมื่อหลุดพ้นแล้ว
ย่อมมีญาณหยั่งรู้ว่า หลุดพ้นแล้ว อริยสาวกนั้น ย่อมรู้ชัดว่า
ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำได้ทำเสร็จแล้ว
กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้ไม่ได้มี ดังนี้.

อายตนะภายนอก ๖ ไม่ใช่ตัวตนของเรา

๖๓

-บาลี นิทาน. ส. ๑๖/๒๘๘/๖๐๒.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ขอโอกาส ขอพระผู้มีพระภาคโปรดแสดงธรรมแก่ข้าพระองค์โดยย่อ ซึ่งเมื่อข้าพระองค์ได้ฟังแล้วจะเป็นผู้หลีกออกผู้เดียว ไม่ประมาท มีความเพียร มีสงตนไปแล้วยู.

ราहुล เธอจะสำคัญความข้อนี้อย่างไร รูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง.

ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า.

เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา นั่นเป็นเรา นั่นเป็นตัวตนของเรา.

ไม่ควรเห็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ราहुล เธอจะสำคัญความข้อนี้อย่างไร เสียง ... กลิ่น ... รส ... โผฏฐัพพะ ... ธรรมเที่ยงหรือไม่เที่ยง.

ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า.

เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็น
ธรรมดา ควรหรือที่จะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา นั่นเป็นเรา
นั่นเป็นตัวตนของเรา.

ไม่ควรเห็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ราहुล อริยสาวกผู้ได้ระดับแล้ว เห็นอยู่อย่างนี้ ย่อม
เบื่อหน่ายแม้ในรูป ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในเสียง ย่อมเบื่อหน่าย
แม้ในกลิ่น ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในรส ย่อมเบื่อหน่ายแม้ใน
โณภูมิจึงเบื่อหน่ายแม้ในธรรม เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมคลาย
กำหนัด เพราะคลายกำหนัด ย่อมหลุดพ้น เมื่อหลุดพ้นแล้ว
ย่อมมีญาณหยั่งรู้ว่า หลุดพ้นแล้ว อริยสาวกนั้นย่อมรู้ชัดว่า
ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำ ทำเสร็จแล้ว
กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้ไม่ได้มี ดังนี้.

วิญญาน ๖ ไม่ใช่ตัวตนของเรา

๖๔

- บาลี นิทาน. ส. ๑๖/๒๘๗/๖๐๔.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ขอโอกาส ขอพระผู้มีพระภาคโปรดแสดงธรรมแก่ข้าพระองค์โดยย่อ ซึ่งเมื่อข้าพระองค์ได้ฟังแล้วจะเป็นผู้หลีกออกผู้เดียว ไม่ประมาท มีความเพียร มีสังตนไปแล้วอยู่.

ราหุล เธอจะสำคัญความข้อนี้อย่างไร จักขุวิญญานเที่ยงหรือไม่เที่ยง.

ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า.

เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา นั่นเป็นเรา นั่นเป็นตัวตนของเรา.

ไม่ควรเห็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ราหุล เธอจะสำคัญความข้อนี้อย่างไร โสทวิญญาน... ฆานวิญญาน... ชิวหาวิญญาน... กายวิญญาน... มโนวิญญานเที่ยงหรือไม่เที่ยง.

ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า.

เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็น
ธรรมดา ควรหรือที่จะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา นั่นเป็นเรา
นั่นเป็นตัวตนของเรา.

ไม่ควรเห็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ราहुล อริยสาวกผู้ได้ระดับแล้ว เห็นอยู่อย่างนี้ ย่อม
เบื่อหน่ายแม้ในจักขุวิญญาณ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ใน
โสตวิญญาณ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในฆานวิญญาณ ย่อม
เบื่อหน่ายแม้ในชีวกาวิญญาณ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ใน
กายวิญญาณ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในมนโณวิญญาณ เมื่อเบื่อหน่าย
ย่อมคลายกำหนัด เพราะคลายกำหนัด ย่อมหลุดพ้น เมื่อ
หลุดพ้นแล้ว ย่อมมีญาณหยั่งรู้ว่า หลุดพ้นแล้ว อริยสาวกนั้น
ย่อมรู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำ
ได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้ไม่ได้มี ดังนี้.

ผัสสะ ๖ ไม่ใช่ตัวตนของเรา

๖๕

-บาลี นิทาน. ส. ๑๒/๒๘๗/๖๐๖.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ขอโอกาส ขอพระผู้มีพระภาคโปรดแสดงธรรมแก่ข้าพระองค์โดยย่อ ซึ่งเมื่อข้าพระองค์ได้ฟังแล้วจะเป็นผู้หลีกออกผู้เดียว ไม่ประมาท มีความเพียร มีสงัดไปแล้วอยู่.

ราหุล เธอจะสำคัญความข้อนี้อย่างไร จักขุสัมผัสเพียงหรือไม่เที่ยง.

ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า.

เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา นั่นเป็นเรา นั่นเป็นตัวตนของเรา.

ไม่ควรเห็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ราหุล เธอจะสำคัญความข้อนี้อย่างไร โสตสัมผัส ... ฆานสัมผัส ... ชิวหาสัมผัส ... กายสัมผัส ... มโนสัมผัสเพียงหรือไม่เที่ยง.

ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า.

เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็น
ธรรมดา ควรหรือที่จะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา นั่นเป็นเรา
นั่นเป็นตัวตนของเรา.

ไม่ควรตามเห็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ราหุล อริยสาวกผู้ได้สดับแล้ว เห็นอยู่อย่างนี้ ย่อม
เบื่อหน่ายแม้ในจักขุสัมผัส ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในโสตสัมผัส
ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในฆานสัมผัส ย่อมเบื่อหน่ายแม้ใน
ชีวหาสัมผัส ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในกายสัมผัส ย่อมเบื่อหน่าย
แม้ในมโนสัมผัส เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมคลายกำหนัด เพราะ
คลายกำหนัด ย่อมหลุดพ้น เมื่อหลุดพ้นแล้ว ย่อมมีญาณ
หยั่งรู้ว่า หลุดพ้นแล้ว อริยสาวกนั้นย่อมรู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว
พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่น
เพื่อความเป็นอย่างนี้ไม่ได้มี ดังนี้.

เวทนา ๖ ไม่ใช่ตัวตนของเรา

๖๖

-บาลี นิทาน. ส. ๑๖/๒๘๙/๖๐๘.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ขอโอกาส ขอพระผู้มีพระภาคโปรดแสดงธรรมแก่ข้าพระองค์โดยย่อ ซึ่งเมื่อข้าพระองค์ได้ฟังแล้วจะเป็นผู้หลีกออกผู้เดียว ไม่ประมาท มีความเพียร มีสงตนไปแล้วอยู่.

ราหุล เธอจะสำคัญความข้อนี้อะไร เวทนาที่เกิดจากจักขุสัมผัส เที่ยงหรือไม่เที่ยง.

ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า.

เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา นั่นเป็นเรา นั่นเป็นตัวตนของเรา.

ไม่ควรเห็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ราหุล เธอจะสำคัญความข้อนี้อะไร เวทนาที่เกิดจากโสตสัมผัส ... เวทนาที่เกิดจากฆานสัมผัส ... เวทนาที่เกิดจากชีวาสัมผัส ... เวทนาที่เกิดจากกายสัมผัส ... เวทนาที่เกิดจากมโนสัมผัส เที่ยงหรือไม่เที่ยง.

ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เพียง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า.

เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เพียง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็น
ธรรมดา ควรหรือที่จะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา นั่นเป็นเรา
นั่นเป็นตัวตนของเรา.

ไม่ควรเห็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ราहुล อริยสาวกผู้ได้สดับแล้ว เห็นอยู่อย่างนี้ ย่อม
เบื่อหน่ายแม้ในवेทนาที่เกิดจากจักขุสัมผัส ย่อมเบื่อหน่าย
แม้ในवेทนาที่เกิดจากโสตสัมผัส ย่อมเบื่อหน่ายแม้ใน
वेทนาที่เกิดจากฆานสัมผัส ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในवेทนา
ที่เกิดจากชีวหาสัมผัส ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในवेทนาที่เกิดจาก
กายสัมผัส ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในवेทนาที่เกิดจากมนโสัมผัส
เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมคลายกำหนัด เพราะคลายกำหนัด ย่อม
หลุดพ้น เมื่อหลุดพ้นแล้ว ย่อมมีญาณหยั่งรู้ว่า หลุดพ้นแล้ว
อริยสาวกนั้นย่อมรู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว
กิจที่ควรทำได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้
ไม่ได้มี ดังนี้.

(เนื้อหาในบทที่ ๖๑ (อายุตนะภายใน ๖ ไม่ใช่ตัวตนของเรา)
จนถึงบทที่ ๖๕ (เวทนา ๖ ไม่ใช่ตัวตนของเรา) รวมทั้งสิ้น ๕ บท
ในสูตรอื่น -บาลี สผา. ส. ๑๘/๑๖๘/๒๓๕. ตรัสว่า เป็นปฏิปทาที่สัปปายะ
แก่การบรรลุนิพพาน. -ผู้รวบรวม)

สัญญา ๖ ไม่ใช่ตัวตนของเรา

๖๗

-บาลี นิทาน. ส. ๑๖/๒๙๐/๖๑๐.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ขอโอกาส ขอพระผู้มีพระภาคโปรดแสดงธรรมแก่ข้าพระองค์โดยย่อ ซึ่งเมื่อข้าพระองค์ได้ฟังแล้วจะเป็นผู้หลีกออกผู้เดียว ไม่ประมาท มีความเพียร มีสงตนไปแล้วอยู่.

ราहुล เธอจะสำคัญความข้อนี้อะไร รูปสัญญา (ความหมายรู้ในรูป) เทียงหรือไม่เทียง.

ไม่เทียง พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เทียง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า.

เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เทียง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา นั่นเป็นเรา นั่นเป็นตัวตนของเรา.

ไม่ควรเห็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ราहुล เธอจะสำคัญความข้อนี้อะไร สัททสัญญา (ความหมายรู้ในเสียง) ... คันธสัญญา (ความหมายรู้ในกลิ่น) ... รสสัญญา (ความหมายรู้ในรส) ... โผฏฐัพพสัญญา (ความหมายรู้ในสัมผัสทางกาย) ... อัมมสัญญา (ความหมายรู้ในธรรม) เทียงหรือไม่เทียง.

ไม่เทียง พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า.

เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็น
ธรรมดา ควรหรือที่จะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา นั่นเป็นเรา
นั่นเป็นตัวตนของเรา.

ไม่ควรเห็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ราहुล อริยสาวกผู้ได้ระดับแล้ว เห็นอยู่อย่างนี้ ย่อม
เบื่อหน่ายแม้ในรูปสัญญา ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในสัททสัญญา
ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในคันธสัญญา ย่อมเบื่อหน่ายแม้ใน
รสสัญญา ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในโผฏฐัพพสัญญา ย่อม
เบื่อหน่ายแม้ในธัมมสัญญา เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมคลาย
กำหนด เพราะคลายกำหนด ย่อมหลุดพ้น เมื่อหลุดพ้นแล้ว
ย่อมมีญาณหยั่งรู้ว่า หลุดพ้นแล้ว อริยสาวกนั้นย่อมรู้ชัดว่า
ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำได้ทำเสร็จแล้ว
กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้ไม่ได้มี ดังนี้.

สัญญาเจตนา ๖ ไม่ใช่ตัวตนของเรา

๖๘

-บาลี นิทาน. ส. ๑๖/๒๙๐/๖๑๒.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ขอโอกาส ขอพระผู้มีพระภาคโปรดแสดงธรรมแก่ข้าพระองค์โดยย่อ ซึ่งเมื่อข้าพระองค์ได้ฟังแล้วจะเป็นผู้สลัดออกผู้เดียว ไม่ประมาท มีความเพียร มีสังตนไปแล้วอยู่.

ราหุล เธอจะสำคัญความข้อนี้อะไร รูปสัญญาเจตนา (เจตนาในรูป) เที่ยงหรือไม่เที่ยง.

ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า.

เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา นั่นเป็นเรานั้นเป็นตัวตนของเรา.

ไม่ควรเห็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ราหุล เธอจะสำคัญความข้อนี้อะไร สัทท-สัญญาเจตนา (เจตนาในเสียง) ... คันธสัญญาเจตนา (เจตนาในกลิ่น) ... รสสัญญาเจตนา (เจตนาในรส) ... โภกฺขสัญญาเจตนา (เจตนาในสัมผัสทางกาย) ... อัมมสัญญาเจตนา (เจตนาในธรรม) เที่ยงหรือไม่เที่ยง.

ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า.

เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็น
ธรรมดา ควรหรือที่จะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา นั่นเป็นเรา
นั่นเป็นตัวตนของเรา.

ไม่ควรเห็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ราหุล อริยสาวกผู้ได้สดับแล้ว เห็นอยู่อย่างนี้
ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในรูปสัญญาเจตนา ย่อมเบื่อหน่ายแม้ใน
สัททสัญญาเจตนา ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในคันธสัญญาเจตนา ย่อมเบื่อ
หน่ายแม้ในรสสัญญาเจตนา ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในโผฏฐัพพ-
สัญญาเจตนา ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในธัมมสัญญาเจตนา เมื่อเบื่อหน่าย
ย่อมคลายกำหนัด เพราะคลายกำหนัด ย่อมหลุดพ้น เมื่อ
หลุดพ้นแล้ว ย่อมมีญาณหยั่งรู้ว่า หลุดพ้นแล้ว อริยสาวกนั้น
ย่อมรู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำ
ได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้ไม่ได้มี ดังนี้.

ค้นหา ๖ ไม่ใช่ตัวตนของเรา

๖๙

-บาลี นิทาน. ส. ๑๖/๒๙๑/๖๑๔.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ขอโอกาส ขอพระผู้มีพระภาคโปรดแสดงธรรมแก่ข้าพระองค์โดยย่อ ซึ่งเมื่อข้าพระองค์ได้ฟังแล้วจะเป็นผู้หลีกออกผู้เดียว ไม่ประมาท มีความเพียร มีสังตนไปแล้วอยู่.

ราหุล เธอจะสำคัญความข้อนี้อะไร รูปตัณหา (ความอยากในรูป) เที่ยงหรือไม่เที่ยง.

ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า.

เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา นั่นเป็นเรา นั่นเป็นตัวตนของเรา.

ไม่ควรเห็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ราหุล เธอจะสำคัญความข้อนี้อะไร สัททตัณหา (ความอยากในเสียง) ... คันธตัณหา (ความอยากในกลิ่น) ... รสตัณหา (ความอยากในรส) ... โผฏฐัพพตัณหา (ความอยากในสัมผัสทางกาย) ... ธัมมตัณหา (ความอยากในธรรม) เที่ยงหรือไม่เที่ยง.

ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า.

เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็น
ธรรมดา ควรหรือที่จะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา นั่นเป็นเรา
นั่นเป็นตัวตนของเรา.

ไม่ควรเห็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ราหุล อริยสาวกผู้ได้สดับ เห็นอยู่อย่างนี้ ย่อม
เบื่อหน่ายแม้ในรูปตัณหา ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในสัททตัณหา
ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในคันธตัณหา ย่อมเบื่อหน่ายแม้ใน
รสตัณหา ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในโณภูมิจักขตัณหา ย่อมเบื่อหน่าย
แม้ในธัมมตัณหา เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมคลายกำหนัด เพราะ
คลายกำหนัด ย่อมหลุดพ้น เมื่อหลุดพ้นแล้ว ย่อมมีญาณ
หยั่งรู้ว่า หลุดพ้นแล้ว อริยสาวกนั้นย่อมรู้ชัดว่าชาติสิ้นแล้ว
พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่น
เพื่อความเป็นอย่างนี้ไม่ได้มี ดังนี้.

ธาตุ ๖ ไม่ใช่ตัวตนของเรา

๗๐

-บาลี นิทาน. ส. ๑๖/๒๙๑/๖๑๖.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ขอโอกาส ขอพระผู้มีพระภาคโปรดแสดงธรรมแก่ข้าพระองค์โดยย่อ ซึ่งเมื่อข้าพระองค์ได้ฟังแล้วจะเป็นผู้หลีกออกผู้เดียว ไม่ประมาท มีความเพียร มีสงตนไปแล้วอยู่.

ราหุล เธอจะสำคัญความข้อนี้อย่างไร ปฐวีธาตุ (ธาตุดิน) เทียงหรือไม่เทียง.

ไม่เทียง พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เทียง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขแล้ว.

เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เทียง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา นั่นเป็นเรานั้นเป็นตัวตนของเรา.

ไม่ควรตามเห็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ราหุล เธอจะสำคัญความข้อนี้อย่างไร อาโปธาตุ (ธาตุน้ำ) ... เตโชธาตุ (ธาตุไฟ) ... วาโยธาตุ (ธาตุลม) ... อากาสธาตุ (ธาตุคืออากาศ) ... วิญญานธาตุ (ธาตุคือวิญญาน) เทียงหรือไม่เทียง.

ไม่เทียง พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า.

เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็น
ธรรมดา ควรหรือที่จะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา นั่นเป็นเรา
นั่นเป็นตัวตนของเรา.

ไม่ควรตามเห็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ราหุล อริยสาวกผู้ได้สดับ เห็นอยู่อย่างนี้ ย่อม
เบื่อหน่ายแม้ในปฐวีธาตุ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในอาโปธาตุ
ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในเตโชธาตุ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในवाโยธาตุ
ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในอากาศธาตุ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ใน
วิญญานธาตุ เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมคลายกำหนัด เพราะคลาย
กำหนัด ย่อมหลุดพ้น เมื่อหลุดพ้นแล้ว ย่อมมีญาณหยั่งรู้ว่า
หลุดพ้นแล้ว อริยสาวกนั้นย่อมรู้ชัดว่าชาติสิ้นแล้ว
พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่น
เพื่อความเป็นอย่างนี้ไม่ได้มี ดังนี้.

เมื่อละอวิชาได้ ความเห็นว่า เรามีอยู่ ย่อมไม่มี

๗๑

- บาลี ขนฺธ. ส. ๑๗/๕๗/๗๔.

ภิกษุทั้งหลาย สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง เมื่อสำคัญเห็น ย่อมสำคัญเห็นซึ่งอัตตา (ตน) มีอย่างต่างๆ สมณพราหมณ์เหล่านั้นทั้งหมด ย่อมสำคัญเห็นซึ่งอุปาทาน ๕ อย่างบ้าง หรือว่า ย่อมสำคัญเห็นซึ่งอุปาทาน ๕ ชั้นใดชั้นหนึ่ง ในบรรดาอุปาทาน ๕ เหล่านั้นบ้าง.

ภิกษุทั้งหลาย อุปาทาน ๕ ะไรบ้าง ภิกษุทั้งหลาย ในโลกนี้ ปุณฺณผู้ไม่ได้สดับแล้ว ไม่ได้เห็น พระอริยะทั้งหลาย ไม่ฉลาดในธรรมของพระอริยะ ไม่ได้รับการแนะนำในธรรมของพระอริยะ ไม่เห็นสัปบุรุษทั้งหลาย ไม่ฉลาดในธรรมของสัปบุรุษ ไม่ได้รับการแนะนำในธรรมของสัปบุรุษ เขาย่อมสำคัญเห็นซึ่งรูป โดยความเป็นตนบ้าง ย่อมสำคัญเห็นซึ่งตนว่ามีรูปบ้าง ย่อมสำคัญเห็นซึ่งรูปในตนบ้าง ย่อมสำคัญเห็นซึ่งตนในรูปบ้าง เขาย่อมสำคัญเห็นซึ่งเวทนา โดยความเป็นตนบ้าง ย่อมสำคัญเห็นซึ่งตนว่ามีเวทนาบ้าง ย่อมสำคัญเห็นซึ่งเวทนาในตนบ้าง ย่อมสำคัญเห็นซึ่งตนในเวทนาบ้าง เขาย่อมสำคัญเห็นซึ่งสัญญา

โดยความเป็นตนบ้าง ย่อมสำคัญเห็นซึ่งตนว่ามีสัญญาบ้าง
 ย่อมสำคัญเห็นซึ่งสัญญาในตนบ้าง ย่อมสำคัญเห็นซึ่งตน
 ในสัญญาบ้าง เขาย่อมสำคัญเห็นซึ่งสังขารทั้งหลาย โดย
 ความเป็นตนบ้าง ย่อมสำคัญเห็นซึ่งตนว่ามีสังขารบ้าง ย่อม
 สำคัญเห็นซึ่งสังขารทั้งหลายในตนบ้าง ย่อมสำคัญเห็นซึ่ง
 ตนในสังขารทั้งหลายบ้าง เขาย่อมสำคัญเห็นซึ่งวิญญาณ
 โดยความเป็นตนบ้าง ย่อมสำคัญเห็นซึ่งตนว่ามีวิญญาณบ้าง
 ย่อมสำคัญเห็นซึ่งวิญญาณในตนบ้าง ย่อมสำคัญเห็นซึ่งตน
 ในวิญญาณบ้าง.

การสำคัญเห็นด้วยอาการอย่างนี้ เป็นอันว่าการถึม้น
 (อริคต) ของบุคคลนั้นว่า เรามีอยู่ ย่อมมี ดังนี้.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อบุคคลนั้นถึม้นว่า เรามีอยู่
 (อสุมีติ) ดังนี้แล้ว ลำดับนั้น การก้าวลงแห่งอินทรีย์ทั้งหลาย
 ๕ ประการ ย่อมมีขึ้น (ปญจนัน อินทริยาน อวกกนติ) ได้แก่
 อินทรีย์คือตา อินทรีย์คือหู อินทรีย์คือจมูก อินทรีย์คือลิ้น
 อินทรีย์คือกาย.

ภิกษุทั้งหลาย มโนมีอยู่ ธรรมทั้งหลายมีอยู่ อวิชชาธาตุ
 มีอยู่.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อปุถุชนผู้ไม่ได้ระดับแล้ว ถูกเวทนาอันเกิดจากอวิชชาสัมผัสถูกต้องแล้ว เขาย่อมมีความเชื่อมั่นว่าเรามีอยู่ (อสมิตี) ดังนี้บ้าง ว่าเป็นเรา (อยมหมสมิตี) ดังนี้บ้างว่าเราจักมี (ภวิสสอิตี) ดังนี้บ้าง ว่าเราจักไม่มี (น ภวิสสอิตี) ดังนี้บ้าง ว่าเราจักเป็นสัตว์มีรูป (รูปิ ภวิสสอิตี) ดังนี้บ้าง ว่าเราจักเป็นสัตว์ไม่มีรูป (อรูปี ภวิสสอิตี) ดังนี้บ้าง ว่าเราจักเป็นสัตว์มีสัญญา (สณฺเณยิภวิสสอิตี) ดังนี้บ้าง ว่าเราจักเป็นสัตว์ไม่มีสัญญา (อสณฺเณยิภวิสสอิตี) ดังนี้บ้าง ว่าเราจักเป็นสัตว์มีสัญญาก็ไม่ใช่ ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่ (เนวสณฺเณยิภวิสสอิตี) ดังนี้บ้าง.

ภิกษุทั้งหลาย อินทรีย์ทั้งหลาย ๕ ประการ ย่อมตั้งอยู่ เพราะการสำคัญเห็นด้วยอาการอย่างนี้ เมื่อเป็นเช่นนี้ อริยสาวกผู้ได้ระดับแล้ว ย่อมละอวิชชาเสียได้ วิชชาย่อมเกิดขึ้น เพราะความจางคลายไปแห่งอวิชชา เพราะความเกิดขึ้นแห่งวิชชา อริยสาวกนั้น ย่อมไม่มีความเชื่อมั่นว่าเรามีอยู่ ดังนี้บ้าง ว่าเป็นเรา ดังนี้บ้าง ว่าเราจักมี ดังนี้บ้างว่าเราจักไม่มี ดังนี้บ้าง ว่าเราจักเป็นสัตว์มีรูป ดังนี้บ้างว่าเราจักเป็นสัตว์ไม่มีรูป ดังนี้บ้าง ว่าเราจักเป็นสัตว์มีสัญญา ดังนี้บ้าง ว่าเราจักเป็นสัตว์ไม่มีสัญญา ดังนี้บ้าง ว่าเราจักเป็นสัตว์มีสัญญาก็ไม่ใช่ ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่ ดังนี้บ้าง.

หมายเหตุ นอกจากพระสูตรที่ปรากฏในหนังสือเล่มนี้แล้ว พระศาสดายังได้ตรัสถึงเรื่องสัตว์และข้อปฏิบัติเพื่อการหลุดพ้นจากความเป็นสัตว์ไว้อีกมาก คณะงานธัมมะฯ ได้รวบรวมมาไว้เพียงบางส่วนเท่านั้น ผู้สนใจสามารถศึกษาเพิ่มเติมได้จาก หนังสือพุทธวจน-หมวดธรรม เล่ม ๑-๑๘ / แอปพลิเคชันตรวจหาและเทียบเคียงพุทธวจนจากพระไตรปิฎก (E-Tipitaka) และจากพระไตรปิฎก.

ขอนอบน้อมแด่
ตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธะ
พระองค์นั้นด้วยเศียรเกล้า

ศกคศสวโก

(สาวกตถาคต)

คณะงานธัมมะ วัดนาป่าพง
(กลุ่มอาสาสมัครพุทธวจน-หมวดธรรม)

หากมีความประสงค์รับสื่อ พุทธวจน เพื่อนำไปศึกษา
หรือนำไปแจกเป็นธรรมทาน สามารถแจ้งความจำนงค์และขอรับ

ได้ที่ พระอาจารย์คึกฤทธิ์ โสตฺถิผโล

วัดนาป่าพง WATNAPAPONG

เลขที่ 29 หมู่ที่ 7 ตำบลบึงทองหลาง อำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี 12150

โทรศัพท์ 09 2526 1236, 09 9087 8986

29 Moo 7, Bueng Thong Lang, Lam Luk Ka, Pathumthani 12150, Thailand

• สนับสนุนการเผยแผ่พุทธวจน ได้ที่

ธนาคารไทยพาณิชย์ สาขา คลอง 10 (อัญบุรี)

ชื่อบัญชี วัดนาป่าพง

เลขที่บัญชี 318-2-46175-6

หรือ

e-Donation วัดนาป่าพง

1. เปิดแอปฯ Mobile Banking
2. เลือกสแกน QR
3. ระบุจำนวนเงิน
4. กดยืนยันบริจาค

• กรณียโอนเงินจากต่างประเทศ ได้ที่

ธนาคารไทยพาณิชย์ (Siam Commercial Bank)

Account name : WATNAPAPONG

Account Number : 318-2-46175-6

SWIFT CODE : SICOTHBK

Bank Code : 0014

Branch Code : 0318

• ติดตามข่าวสารและข่าวประชาสัมพันธ์ พร้อมสื่อธรรมพุทธวจน

พุทธวจนเรียล
Buddhawajana Real

ติดต่อสอบถามได้ที่ พี่ตา ตัวแทนคณะศิษย์ 092-526-1236

ขอกราบขอบพระคุณแด่

พระอาจารย์ศีกฤทธิ์ โสตถิผโล และคณะสงฆ์วัดนาป่าพง
ที่กรุณาให้คำปรึกษาในการจัดทำหนังสือเล่มนี้

ติดตามการเผยแผ่พระธรรมคำสอนตามหลักพุทธวจน

โดย พระอาจารย์ศีกฤทธิ์ โสตถิผโล ได้ที่

พุทธวจนเรียล
Buddhawajana Real

เว็บไซต์

- <http://www.watnapp.com> : หนังสือ และสื่อธรรมะ บนอินเทอร์เน็ต
- <http://media.watnapahpong.org> : ศูนย์บริการมัลติมีเดียวัดนาป่าพง
- <http://www.buddha-net.com> : เครือข่ายพุทธวจน
- <http://etipitaka.com> : โปรแกรมตรวจหาและเทียบเคียงพุทธวจน
- <http://www.watnapahpong.com> : เว็บไซต์วัดนาป่าพง
- <http://www.buddhakos.org> : มูลนิธิพุทธโฆษณ์

ดาวน์โหลดโปรแกรมตรวจหาและเทียบเคียงพุทธวจน (E-Tipitaka)

สำหรับคอมพิวเตอร์

- ระบบปฏิบัติการ Windows, Macintosh, Linux
<http://etipitaka.com/download>

สำหรับโทรศัพท์เคลื่อนที่และแท็บเล็ต

- ระบบปฏิบัติการ Android
ดาวน์โหลดได้ที่ Play Store โดยพิมพ์คำว่า พุทธวจน หรือ e-tipitaka
- ระบบปฏิบัติการ iOS (สำหรับ iPad, iPhone, iPod)
ดาวน์โหลดได้ที่ App Store โดยพิมพ์คำว่า พุทธวจน หรือ e-tipitaka

ดาวน์โหลดโปรแกรมพุทธวจน (Buddhawajana)

เฉพาะโทรศัพท์เคลื่อนที่และแท็บเล็ต

- ระบบปฏิบัติการ Android
ดาวน์โหลดได้ที่ Google Play Store โดยพิมพ์คำว่า พุทธวจน หรือ buddhawajana
- ระบบปฏิบัติการ iOS (สำหรับ iPad, iPhone, iPod)
ดาวน์โหลดได้ที่ App Store โดยพิมพ์คำว่า พุทธวจน หรือ buddhawajana

ดาวน์โหลดโปรแกรมวิทยุวัดนาป่าพง (Watnapahpong Radio)

เฉพาะโทรศัพท์เคลื่อนที่และแท็บเล็ต

- ระบบปฏิบัติการ Android
ดาวน์โหลดได้ที่ Google Play Store โดยพิมพ์คำว่า พุทธวจน หรือ วิทยุวัดนาป่าพง
- ระบบปฏิบัติการ iOS (สำหรับ iPad, iPhone, iPod)
ดาวน์โหลดได้ที่ App Store โดยพิมพ์คำว่า พุทธวจน หรือ วิทยุวัดนาป่าพง

วิทยุ

- คลื่น ส.ว.พ. FM ๙๑.๐ MHz ช่วงบ่าย

บรรณานุกรม

พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ

พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง

ร่วมสนับสนุนการจัดทำโดย

พุทธวจนภิกขุคึกฤทธิมุนิ

คณะศิษย์วัดนาป่าพงผู้สนับสนุนจากทั่วประเทศและทั่วโลก

คณะงานธัมมะ วัดนาป่าพง (กลุ่มอาสาสมัครพุทธวจน-หมวดธรรม)

พุทธวจนสถาบันภาคกลาง

พุทธวจนสถาบันภาคเหนือ

พุทธวจนสถาบันภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

พุทธวจนสถาบันภาคตะวันออก

พุทธวจนสถาบันภาคใต้

พุทธวจนสถาบันภาคตะวันตก

๑๐

พระสูตรของสำคัญ
ที่ชาวพุทธต้องศึกษา
แต่คำสอนจากพระพุทธเจ้า
เท่านั้น

ผ่านมา ๒,๕๐๐ กว่าปี

คำสอนทางพระพุทธศาสนาเกิดความหลากหลายมากขึ้น

มีสำนักต่างๆ มากมาย ซึ่งแต่ละหมู่คณะก็มีความเห็นของตน

หามาตรฐานไม่ได้ แม้จะกล่าวในเรื่องเดียวกัน

ทั้งนี้ไม่ใช่เพราะคำสอนของพระพุทธเจ้าไม่สมบูรณ์

แล้วเราควรเชื่อและปฏิบัติตามใคร?

ลองพิจารณาคำตอบง่ายๆ ได้จาก ๑๐ พระสูตร

ซึ่งพระตถาคตทรงเตือนเอาไว้

แล้วตรัสบอกวิธีป้องกันและแก้ไขเหตุเสื่อมแห่งธรรมเหล่านี้

ขอเชิญมาตอบตัวเองกันเถอะว่า ถึงเวลาแล้วหรือยัง?

ที่พุทธบริษัทจะมีมาตรฐานเพียงหนึ่งเดียว คือ “พุทธวจน” ธรรมวินัย

จากองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าอันวิญญูชนพึงปฏิบัติและรู้ตามได้เฉพาะตน ดังนี้

๑. พระองค์ทรงสามารถกำหนดสมาธิ เมื่อจะพูด ทุกถ้อยคำจึงไม่ผิดพลาด

-บาลี ม. ม. ๑๒/๔๔๘/๔๓๐.

อัคริเวสนะ! เรานั้นหรือ จำได้แต่เริ่มแสดง กระทั่งคำสุดท้ายแห่งการกล่าวเรื่องนั้นๆ ย่อมตั้งไว้ซึ่งจิตในสมาธินิมิตอันเป็นภายในโดยแท้ ให้จิตดำรงอยู่ ให้จิตตั้งมั่นอยู่ กระทำให้มีจิตเป็นเอก ดังเช่นที่คนทั้งหลายเคยได้ยินว่าเรากระทำอยู่เป็นประจำ ดังนี้.

๒. แต่ละคำพูดเป็นอกาลิโก คือ ถูกต้องตรงจริงไม่จำกัดกาลเวลา

-บาลี ม. ม. ๑๒/๔๔๘/๔๕๑.

ภิกษุทั้งหลาย! พวกเธอทั้งหลายเป็นผู้ที่เรานำไปแล้วด้วยธรรมนี้ อันเป็นธรรมที่บุคคลจะพึงเห็นได้ด้วยตนเอง (สนธิฏฺฐิโก) เป็นธรรมให้ผลไม่จำกัดกาล (อกาลิโก) เป็นธรรมที่ควรเรียกกันมาดู (เอหิปสฺสิโก) ควรน้อมเข้ามาใส่ตัว (โอปนยิโก) อันวิญญูชนจะพึงรู้ได้เฉพาะตน (ปัจจุตฺตํ เวทิตพฺโพ วิญญูหิ).

๓. คำพูดที่พูดมาทั้งหมดนับแต่วันตรัสรู้ขึ้น สอดรับไม่ขัดแย้งกัน

-บาลี อิติวุ. ขุ. ๒๕/๓๒๑/๒๙๓.

ภิกษุทั้งหลาย! นับตั้งแต่วรรณที่ตถาคตได้ตรัสรู้จนตรัสมา สัมโพธิญาณ จนกระทั่งถึงราตรีที่ตถาคตปริณิพพานด้วยอนุปาติเสสนิพพานธาตุ ตลอดเวลาระหว่างนั้น ตถาคตได้กล่าวสอน พราหมณ์แสดงออก ซึ่งถ้อยคำใด ถ้อยคำเหล่านั้นทั้งหมด ย่อมเข้ากันได้โดยประการเดียวทั้งสิ้น ไม่แย้งกันเป็นประการอื่นเลย.

๔.ทรงบอกเหตุแห่งความอันตรายของคำสอนเปรียบด้วยกลองศึก

-บาลี นิทาน. ส. ๑๖/๓๑๑/๖๗๒-๓.

ภิกษุทั้งหลาย! เรื่องนี้เคยมีมาแล้ว กลองศึกของกษัตริย์พวกทาสระเรียกว่า อานกะ มียู่ เมื่อกลองอานกะนี้ มีแผลแตกหรือลี พวกกษัตริย์ทาสระได้หาเนื้อไม้อื่นทำเป็นลิ่ม เสริมลงในรอยแตกของกลองนั้น (ทุกคราวไป). ภิกษุทั้งหลาย! เมื่อเชื่อมปะเข้าหลายครั้งหลายคราวเช่นนั้น นานเข้าก็ถึงสมัยหนึ่ง ซึ่งเนื้อไม้เดิมของตัวกลองหมดสิ้นไป เหลืออยู่แต่เนื้อไม้ที่ทำเสริมเข้าใหม่เท่านั้น.

ภิกษุทั้งหลาย! ฉันทได้กัณนั้น ในกาลยิตยาวฝ่ายอนาคต จักมีภิกษุทั้งหลาย สุตตันตะเหล่าใด ที่เป็นคำของตถาคต เป็นข้อความลึก มีความหมายซึ่งเป็นชั้นโลกุตตระ ว่าเฉพาะด้วยเรื่องสุญญตา เมื่อมีผู้นำสุตตันตะเหล่านั้นมากล่าวอยู่ เธอจักไม่ฟังด้วยดี จักไม่เงี้ยวฟัง จักไม่ตั้งจิตเพื่อจะรู้ทั่วถึง และจักไม่สำคัญว่าเป็นสิ่งที่ตนควรศึกษาเล่าเรียน ส่วนสุตตันตะเหล่าใดที่นักกวีแต่งขึ้นใหม่ เป็นคำร้อยกรองประเภทกาพย์กลอน มีอักษรสละสลวย มีพยัญชนะอันวิจิตร เป็นเรื่องนอกแนว เป็นคำกล่าวของสาวก เมื่อมีผู้นำสุตตันตะที่นักกวีแต่งขึ้นใหม่เหล่านั้นมากล่าวอยู่ เธอจักฟังด้วยดี จักเงี้ยวฟัง จักตั้งจิต เพื่อจะรู้ทั่วถึง และจักสำคัญว่าเป็นสิ่งที่ตนควรศึกษาเล่าเรียนไป.

ภิกษุทั้งหลาย! ความอันตรายของสุตตันตะเหล่านั้น ที่เป็นคำของตถาคต เป็นข้อความลึก มีความหมายซึ่งเป็นชั้นโลกุตตระ ว่าเฉพาะด้วยเรื่องสุญญตา จักมิได้ด้วยอาการอย่างนี้ แล.

๕. ทรงกำชับให้ศึกษาปฏิบัติเฉพาะจากคำของพระองค์เท่านั้น อย่าฟังคนอื่น

-บาลี ทูก. อี. ๒๐/๔๑-๔๒/๒๕๒.

ภิกษุทั้งหลาย! พวกภิกษุบริษัทในกรณีนี้ สุตตันตะเหล่าใด ที่กวีแต่งขึ้นใหม่ เป็นคำร้อยกรองประเภทกาพย์กลอน มีอักษรสละสลวย มีพยานชนะอันวิจิตร เป็นเรื่องนอกแนว เป็นคำกล่าวของสาวก เมื่อมีผู้นำสุตตันตะเหล่านั้นมากล่าวอยู่ เธอจักไม่ฟังด้วยดี ไม่เงี่ยหูฟัง ไม่ตั้งจิตเพื่อจะรู้ทั่วถึง และจักไม่สำคัญว่าเป็นสิ่งที่ตนควรศึกษาเล่าเรียน.

ภิกษุทั้งหลาย! ส่วนสุตตันตะเหล่าใด ที่เป็นคำของตถาคต เป็นข้อความลึก มีความหมายซึ้ง เป็นชั้นโลกุตตระ ว่าเฉพาะด้วยเรื่องสัจจะ เมื่อมีผู้นำสุตตันตะเหล่านั้นมากล่าวอยู่ เธอย่อมฟังด้วยดี ย่อมเงี่ยหูฟัง ย่อมตั้งจิตเพื่อจะรู้ทั่วถึง และย่อมสำคัญว่าเป็นสิ่งที่ตนควรศึกษาเล่าเรียน จึงพากันเล่าเรียน ไต่ถาม ทวนถามแก่กันและกันอยู่ว่า “ข้อนี้เป็นอย่างไร มีความหมายที่นัย” ดังนี้ ด้วยการทำดังนี้ เธอย่อมเปิดธรรมที่ถูกปิดไว้ได้ ธรรมที่ยังไม่ปรากฏ เธอก็ทำให้ปรากฏได้ ความสงสัยในธรรมหลายประการ ที่น่าสงสัย เธอก็บรรเทาลงได้.

ภิกษุทั้งหลาย! บริษัทชื่อ อุกกาจิตวินีตา ปริสา ใน ปฏิปุจฉา วินีตา เป็นอย่างไรเล่า?

ภิกษุทั้งหลาย! ในกรณีนี้คือ ภิกษุทั้งหลายในบริษัทใด เมื่อสุตตันตะทั้งหลาย อันเป็นตถาคตภาษิต (ตถาคตภาสิตา) อันลึกซึ้ง (คมภีรา) มีอรรถอันลึกซึ้ง (คมภีรตถา) เป็นโลกุตตระ (โลกุตตรา) ประกอบด้วยเรื่องสัจจะ (สัจจะตปฏิสัยตถา) อันบุคคลนำมากล่าวย่อม ก็ไม่ฟังด้วยดี ไม่เงี่ยหูฟัง ไม่เข้าไปตั้งจิตเพื่อจะรู้ทั่วถึง และไม่สำคัญว่าเป็นสิ่งที่ตนควรศึกษาเล่าเรียน.

ส่วนสุดตันตะเหล่าใด ที่กิแด่งขึ้นใหม่ เป็นคำร่อยกรองประเภท
กาพย์กลอน มีอักษรสละสลวย มีพยัญชนะอันวิจิตร เป็นเรื่องนอกแนว
เป็นคำกล่าวของสาวก เมื่อมีผู้นำสุดตันตะเหล่านี้นี้มากล่าวอยู่

พวกเธอย่อมฟังด้วยดี เจียหุฟัง ตั้งจิตเพื่อจะรู้ทั่วถึง และสำคัญไป
ว่าเป็นสิ่งที่ตนควรศึกษาเล่าเรียน พวกเธอลำเรียนธรรมอันกิแด่งใหม่
นั้นแล้ว ก็ไม่สอบถามซึ่งกันและกัน ไม่ทำให้เปิดเผยแจ่มแจ้งออกมาว่า
ข้อนี้พยัญชนะเป็นอย่างไร อรรถเป็นอย่างไร ดังนี้ เธอเหล่านั้น เปิดเผย
สิ่งที่ยังไม่เปิดเผยไม่ได้ ไม่หายของที่คว่ำอยู่ให้หายขึ้นได้ ไม่บรรเทา
ความสงสัยในธรรมทั้งหลายอันเป็นที่ตั้งแห่งความสงสัยมีอย่างต่างๆ ได้
ภิกษุทั้งหลาย! นี้เราเรียกว่า อุกกาจิตวินิตา ปรีสา โน ปฏิปจฉาวินิตา.

ภิกษุทั้งหลาย! บริษัทชื่อ ปฏิปจฉาวินิตา ปรีสา โน อุกกาจิตวินิตา
เป็นอย่างไรเล่า?

ภิกษุทั้งหลาย! ในกรณีนี้คือ ภิกษุทั้งหลายในบริษัทใด เมื่อสุดตันตะ
ทั้งหลาย ที่กิแด่งขึ้นใหม่ เป็นคำร่อยกรองประเภทกาพย์กลอน มีอักษร
สละสลวย มีพยัญชนะอันวิจิตร เป็นเรื่องนอกแนว เป็นคำกล่าวของสาวก
อันบุคคลนามากล่าวอยู่ ก็ไม่ฟังด้วยดี ไม่เจียหุฟัง ไม่เข้าไปตั้งจิตเพื่อจะ
รู้ทั่วถึง และไม่สำคัญว่าเป็นสิ่งที่ตนควรศึกษาเล่าเรียน ส่วน สุดตันตะ
เหล่าใด อันเป็นตลาคตภาสิต อันลึกซึ้ง มีอรรถอันลึกซึ้ง เป็นโลกุตตระ
ประกอบด้วยเรื่องสุญญตา เมื่อมีผู้นำสุดตันตะเหล่านี้ มากล่าวอยู่ พวก
เธอย่อมฟังด้วยดี ย่อมเจียหุฟัง ย่อมเข้าไปตั้งจิตเพื่อจะรู้ทั่วถึง และ
ย่อมสำคัญว่าเป็นสิ่งที่ควรศึกษาเล่าเรียน พวกเธอลำเรียนธรรมที่เป็น
ตลาคตภาสิตนั้นแล้ว ก็สอบถามซึ่งกันและกัน ทำให้เปิดเผยแจ่มแจ้งออก
มาว่า ข้อนี้พยัญชนะเป็นอย่างไร อรรถเป็นอย่างไร ดังนี้ เธอเหล่านั้น

เปิดเผยสิ่งที่ยังไม่เปิดเผยได้ หงายของที่คว่ำอยู่ให้หงายขึ้นได้ บรรเทาความสงสัยในธรรมทั้งหลายอันเป็นที่ตั้งแห่งความสงสัยมีอย่างต่างๆ ได้. ภิขุทั้งหลาย! นี่เราเรียกว่า ปฏิปุจฉาวินิตา ปริสา โน อุกกาจิตวินิตา.

ภิขุทั้งหลาย! เหล่านี้แลบริษัท ๒ จำพวกนั้น. ภิขุทั้งหลาย! บริษัทที่เกิดในบรรดาบริษัททั้งสองพวกนั้น คือ บริษัทปฏิปุจฉาวินิตา ปริสา โน อุกกาจิตวินิตา (บริษัทที่อาศัยการสอบสวนทบทวนกันเอาเองเป็นเครื่องนำไป ไม่อาศัยความเชื่อจากบุคคลภายนอกเป็นเครื่องนำไป) แล.

๖.ทรงห้ามบัญญัติเพิ่มหรือตัดทอนสิ่งที่บัญญัติไว้

-บาลี มหา. ที. ๑๐/๕๐/๗๐.

ภิขุทั้งหลาย! ภิขุทั้งหลาย จักไม่บัญญัติสิ่งที่ไม่เคยบัญญัติ จักไม่เพิกถอนสิ่งที่บัญญัติไว้แล้ว จักสมทานศึกษาในสิกขาบทที่บัญญัติไว้แล้วอย่างเคร่งครัด อยู่เพียงใด ความเจริญก็เป็นสิ่งที่ภิขุทั้งหลายหวังได้ ไม่มีความเสื่อมเลย อยู่เพียงนั้น.

๗.สำนึกเสมอว่าตนเองเป็นเพียงผู้เดินตามพระองค์เท่านั้น ถึงแม้จะเป็นอรหันต์ผู้เลิศทางปัญญาก็ตาม

-บาลี ขนธ. ส. ๑๗/๘๒/๑๒๖.

ภิขุทั้งหลาย! ตถาคตผู้อรหันตสัมมาสัมพุทธะ ได้ทำมรรคที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น ได้ทำมรรคที่ยังไม่มีใครรู้ให้มีคนรู้ ได้ทำมรรคที่ยังไม่มีใครกล่าวให้เป็นมรรคที่กล่าวกันแล้ว ตถาคตเป็นผู้รู้มรรค (มคฺคญฺญ) เป็นผู้รู้แจ้งมรรค (มคฺควิฑู) เป็นผู้ฉลาดในมรรค (มคฺคโถวิฑู). ภิขุทั้งหลาย! ส่วนสาวกทั้งหลายในกาลนี้ เป็นผู้เดินตามมรรค (มคฺคานุกา) เป็นผู้ตามมาในภายหลัง.

ภิกษุทั้งหลาย! นี่แล เป็นความผิดแผกแตกต่างกัน เป็นความมุ่งหมายที่แตกต่างกัน เป็นเครื่องกระทำให้แตกต่างกัน ระหว่างตถาคตผู้อรหันตสัมมาสัมพุทธะ กับภิกษุผู้ปัญญาวิมุตติ.

๘.ตรัสไว้ว่าให้ทรงจำบทพยัญชนะและคำอธิบายอย่างถูกต้อง พร้อมขยันถ่ายทอดบอกสอนกันต่อไป

-บาลี จตุกก. อ. ๒๑/๑๔๗/๑๖๐.

ภิกษุทั้งหลาย! พวกภิกษุในธรรมวินัยนี้ เล่าเรียนสูตรอันถือกันมาถูก ด้วยบทพยัญชนะที่ใช้กันถูก ความหมายแห่งบทพยัญชนะที่ใช้กันก็ถูก ย่อมมีนัยอันถูกต้องเช่นนั้น. ภิกษุทั้งหลาย! นี่เป็น มุลกรณิที่หนึ่ง ซึ่งทำให้พระสังฆธรรมตั้งอยู่ได้ไม่เลอะเลือนจนเสื่อมสูญไป...

ภิกษุทั้งหลาย! พวกภิกษุเหล่าใด เป็นพหูสูต คล่องแคล่ว ในหลักพระพุทธรจน ทรงธรรม ทรงวินัย ทรงมาติกา (แม่บท) พวกภิกษุเหล่านั้น เอาใจใส่ บอกสอน เนื้อความแห่งสูตรทั้งหลายแก่คนอื่นๆ เมื่อท่านเหล่านั้นล่วงลับไป สูตรทั้งหลาย ก็ไม่ขาดผู้เป็นมูลราก (อาจารย์) มีที่อาศัยสืบกันไป. ภิกษุทั้งหลาย! นี่เป็น มุลกรณิที่สาม ซึ่งทำให้พระสังฆธรรมตั้งอยู่ได้ไม่เลอะเลือนจนเสื่อมสูญไป...

*** ในที่นี้ยกมา ๒ นัย จาก ๔ นัย ของมูลเหตุสี่ประการ ที่ทำให้พระสังฆธรรมตั้งอยู่ได้ไม่เลอะเลือนจนเสื่อมสูญไป

๙. ทรงบอกวิธีแก้ไขความผิดเพี้ยนในคำสอน

-บาลี มท. ที. ๑๐/๑๔๔/๑๑๓-๖.

๑. (หากมี) ภิกษุในธรรมวินัยนี้กล่าวอย่างนี้ว่า ผู้มีอายุ! ข้าพเจ้าได้สดับรับมาเฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาคว่า “นี่เป็นธรรม นี่เป็นวินัย นี่เป็นคำสอนของพระศาสดา”...

๒. (หากมี) ภิกษุในธรรมวินัยนี้กล่าวอย่างนี้ว่า ในอาวาสชื่อโน้นมีสงฆ์อยู่พร้อมด้วยพระเถระ พร้อมด้วยปาโมกข์ ข้าพเจ้าได้สดับมาเฉพาะหน้าสงฆ์นั้นว่า “นี่เป็นธรรม นี่เป็นวินัย นี่เป็นคำสอนของพระศาสดา”...

๓. (หากมี) ภิกษุในธรรมวินัยนี้กล่าวอย่างนี้ว่า ในอาวาสชื่อโน้นมีภิกษุผู้เป็นเถระอยู่จำนวนมาก เป็นพหูสูต เรียนคัมภีร์ ทรงธรรม ทรงวินัย ทรงมคติกา ข้าพเจ้าได้สดับมาเฉพาะหน้าพระเถระเหล่านั้นว่า “นี่เป็นธรรม นี่เป็นวินัย นี่เป็นคำสอนของพระศาสดา”...

๔. (หากมี) ภิกษุในธรรมวินัยนี้กล่าวอย่างนี้ว่า ในอาวาสชื่อโน้นมีภิกษุผู้เป็นเถระอยู่รูปหนึ่ง เป็นพหูสูต เรียนคัมภีร์ ทรงธรรม ทรงวินัย ทรงมคติกา ข้าพเจ้าได้สดับมาเฉพาะหน้าพระเถระรูปนั้นว่า “นี่เป็นธรรม นี่เป็นวินัย นี่เป็นคำสอนของพระศาสดา”...

เธอทั้งหลายยังไม่ฟังชื่นชม ยังไม่ฟังคัดค้านคำกล่าวของผู้นั้น ฟังเรียน บทและพยัญชนะเหล่านั้นให้ดี แล้วฟังสอบสวนลงในพระสูตร เทียบเคียงดูในวินัย

ถ้าบทและพยัญชนะเหล่านั้น สอบลงในสูตรก็ไม่ได้ เทียบเข้าในวินัยก็ไม่ได้ ฟังลงสันนิษฐานว่า “นี่มิใช่พระดำรัสของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นแน่นอน และภิกษุนี้รับมาผิด” เธอทั้งหลาย ฟังทั้งคำนั้นเสีย

ถ้าบทและพยัญชนะเหล่านั้น สอบลงในสูตรก็ได้ เทียบเข้าในวินัยก็ได้ ฟังลงสันนิษฐานว่า “นี่เป็นพระดำรัส ของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นแน่นอน และภิกษุนี้รับมาด้วยดี” เธอทั้งหลาย ฟังจามหาปเทศ... นี้ไว้.

๑๐. ทรงตรัสแก่พระอานนท์

ให้ใช้ธรรมวินัยที่ตรัสไว้เป็นศาสดาแทนต่อไป

-บาลี มห. ที. ๑๐/๑๗๘/๑๔๑.

-บาลี ม. ม. ๑๓/๔๒๗/๔๖๓.

-บาลี มหาวาร. ส. ๑๔/๒๑๗/๗๔๐

อานนท์! ความคิดอาจมีแก่พวกเธออย่างนี้ว่า ‘ธรรมวินัยของพวกเรามีพระศาสดาล่วงลับไปเสียแล้ว พวกเราไม่มีพระศาสดา’ ดังนี้. อานนท์! พวกเธออย่าคิดอย่างนั้น. อานนท์! ธรรมก็ดี วินัยก็ดี ที่เราแสดงแล้ว บัญญัติแล้ว แก่พวกเธอทั้งหลาย ธรรมวินัยนั้น จักเป็นศาสดาของพวกเธอทั้งหลาย โดยกาลล่วงไปแห่งเรา.

อานนท์! ในกาลบัดนี้ก็ดี ในกาลล่วงไปแห่งเราก็คดี ใครก็ตาม จักต้องมีตนเป็นประทีป มีตนเป็นสรณะ ไม่เอาสิ่งอื่นเป็นสรณะ มีธรรมเป็นประทีป มีธรรมเป็นสรณะ ไม่เอาสิ่งอื่นเป็นสรณะ เป็นอยู่. อานนท์! ภิกษุพวกใด เป็นผู้ใคร่ในสิกขา ภิกษุพวกนั้น จักเป็นผู้อยู่ในสถานะอันเลิศที่สุดแล.

อานนท์! ความขาดสูญแห่งกัลยาณวัตรนี้ มีในยุคแห่งบุรุษใด
บุรุษนั้นชื่อว่า เป็นบุรุษคนสุดท้ายแห่งบุรุษทั้งหลาย... เราขอกล่าว้ากะ
เธอว่า... เธอทั้งหลายอย่าเป็นบุรุษคนสุดท้ายของเราเลย.

เธอทั้งหลายอย่าเป็น
บุรุษคนสุดท้าย
ของเราเลย

-ปาลี ม. ม. ๑๓/๔๒๗/๔๖๓.

พระไตรปิฎก ฉบับหลวง ภาษาไทย 80 เล่ม พ.ศ. 2500

พระไตรปิฎก ฉบับมหาเถรสมาคม ภาษาไทย 45 เล่ม พ.ศ. 2549

พระไตรปิฎก ฉบับมหาหมวกุฏราชวิทยาลัย 91 เล่ม พ.ศ. 2525

พระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 45 เล่ม พ.ศ. 2535

งานแปล พระไตรปิฎก ชุดจากพระโอษฐ์ 5 เล่ม โดยพุทธทาสภิกขุ พ.ศ. 2521

1

2

3

4

5

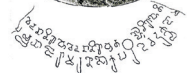
ลำดับการสืบทอดพุทธวจน

เสาหินอโศก (อินเดีย) พ.ศ. 234

จารึกใบลาน (อัฟกานิสถาน) พ.ศ. 1000

ศิลาจารึก (ประเทศไทย) พ.ศ. 1200 - 1400

พ.ศ. 1

พ.ศ. 234

พ.ศ. 500

พ.ศ. 1000

พ.ศ. 1200

พ.ศ. 1400

พ.ศ. 1500

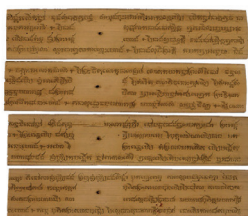
พุทธวจน-หมวดธรรม

พ.ศ. 2553

พ.ศ. 2555

พุทธวจน-ปิฎก
33 เล่ม

คัมภีร์ไบเบิล
อักษรขอม
สมัยรัชกาลที่ ๑
พ.ศ. 2331

พุทธวจน APP

E-TIPITAKA+ APP
E-TIPITAKA APP

วิทยุดินาป่าพง APP

พ.ศ. 2000

พ.ศ. 2331

พ.ศ. 2436

พ.ศ. 2500

พ.ศ. 2555

พ.ศ. 3000

๑) หลักฐานสมัย พุทธกาล

การใช้ พุทธวจน ที่มีความหมายถึงคำสอนของ พระพุทธเจ้า มีมาตั้งแต่ในสมัยพุทธกาล ดังปรากฏหลักฐาน ในพระวินัยปิฎก ว่าพระศาสดาให้เรียนพุทธวจน (ภาพที่ ๑.๑ และภาพที่ ๑.๒)

ภิกษุ อามันเตสิ “น ภิกษเว พุทธวจนํ ฉันทโส อาโรเปตัพพํ; โย
อาโรเปยฺย, อาบัติติ ทุกกภูตฺส. ชนฺชานามิ ภิกษเว สกฺข
นิรุตฺตยา พุทธวจนํ ปริยาปุณฺณิตฺติ.

ภาพที่ ๑.๑

คำอธิบายภาพ: ข้อความส่วนหนึ่งจากพระไตรปิฎก ฉบับ ร.ศ. ๑๑๒ (จปร.อักษรสยาม) หน้า ๖๔ ซึ่งพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง พ.ศ. ๒๕๒๕ เล่มที่ ๗ พระวินัยปิฎก จุลวรรค ภาค ๒ หน้า ๔๕ ได้แปลเป็นภาษาไทยไว้ดังนี้

[๑๘๐] ... ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงยกพุทธวจนะขึ้นโดยภาษา สันสกฤต รูปประโยคขึ้น ต้องอาบัติทุกกฏ. ดูกรภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ เล่าเรียนพุทธวจนะตามภาษาเดิม.

ที่มา:

พระไตรปิฎก ฉบับ ร.ศ. ๑๑๒ (พ.ศ. ๒๔๓๖) พระวินัยปิฎก
จุลลวิคค์ เล่ม ๒ หน้า ๖๔

พุทธวจนะให้เสียเพราะสำเนียงของคน ๆ
 ขอพวกภิกษุยกพระพุทธวจนะขึ้นตามฉันทะ
 เทเถก. พระองค์ทรมัสติเตียนแล้ว จึงทรง
 บัญญัติไว้ว่า น ภิกขเว ฉนฺทโส พุทธ-
 วจนํ อโรเปตพุฬฺ. โย อโรเปยฺย
 อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺส. อนฺุชานามิ ภิกขเว
 สกาย นิสฺสํติยา พุทธวจนํ ปริยาปฺนิตุํ
 แปลความว่า ภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งหลาย
 ไม่พึงยกพุทธวจนะขึ้นตามฉันทะ. ภิกษุ
 ไคยกฺขนฺ ท้องทุกกฏ. เราอนุญาตให้
 เรียนพุทธวจนะตามสำเนียงของคน ๆ.
 เรื่องนี้ควรรู้ใน ขุททกขันธ์ก จุลวรรค
 เล่ม ๗ หน้า ๗๐ [ข้อ ๑๘๐].
 (นิต. ๑๐).

ภาพที่ ๑.๒

คำอธิบายภาพ:

คำแปลเป็นภาษาไทย
 ของภาพที่ ๑.๑ จาก
 หนังสือ สารานุกรม
 พระพุทธศาสนา
 ประมวลจาก
 พระนิพนธ์ สมเด็จพระ
 พระมหาสมณเจ้า
 กรมพระยาวชิรญาณ-
 วโรรส

ที่มา:

หนังสือ สารานุกรมพระพุทธศาสนา ประมวลจากพระนิพนธ์
 สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส หน้า ๖๕๖

๒) หลักฐานสมัย รัชกาลที่ ๑

พุทธวจนะ มีปรากฏในหนังสือพงษาวดาร
กรุงศรีอยุธยา ภาษามคร แล คำแปล ซึ่งแต่งเป็นภาษามคร
เพื่อเฉลิมพระเกียรติเมื่อสังคายนาในรัชกาลที่ ๑ เป็นหนังสือ
๗ ผูก ต้นฉบับมีอยู่ในวัดพระแก้ว กรุงพนมเปญ ประเทศ
กัมพูชา แปลเป็นภาษาไทยโดยพระยาพนสุนทร คำนำของ
หนังสือเล่มนี้ เป็นพระนิพนธ์ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
กรมพระยาดำรงราชานุภาพ (ภาพที่ ๒.๑ และภาพที่ ๒.๒)

อันมาก	ในกาลปางก่อน	พระพุทฺธวจนะนั้นก็ยังมิบริบูรณ์อยู่
ครั้นกาลล่วงไป ๆ ในภายหลัง		พระพุทฺธวจนะนั้นก็เสื่อมวิปลาส
พิรุณก็ผิดเพี้ยนสืบลึกลนไป		มีความสับสนท้อสจนใจากูลไปก้วย
โทษ และพระพุทฺธวจนะนั้น		จนทั้งหลายที่มีกำลังความเพียร
และกำลังปัญญาอ่อนเป็นคน		เล้าเรือนแล้ว ไม่พิจารณาอักษระ
และบทพณฺณชนะให้ถูกถ้วน		เหตุก็งั้นพระพุทฺธวจนะจึงเสื่อม
พิรุณไป		

ภาพที่ ๒.๑

คำอธิบายภาพ: ข้อความส่วนหนึ่งจากหนังสือ พงษาวดาร
กรุงศรีอยุธยา ภาษามคร แล คำแปล หน้า ๑

๓. อนึ่งพระพุทธรูปนั้น ยังประดิษฐานมั่นคงอยู่ในประเทศ
ทั้ง ๕

๑. ประเทศของพระเจ้าแผ่นดินไทยคือสยาม
๒. มณฑลประเทศของพระเจ้าแผ่นดินมณฑลราช
๓. ประเทศเขมรราชคือกัมพูชา
๔. ประเทศรามัญราชคือหงสาวดี
๕. ประเทศพม่าคืออังวะพุกาม

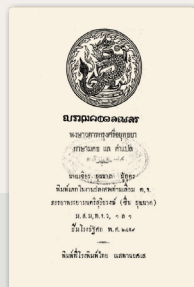
ในประเทศอื่นนั้นเสื่อมสูญไป บรรดาภรรยานทั้งหลายเหล่านั้น
นรชนที่ไม่รู้จักในพระพุทธรูปศาสนาก็มีมากขึ้น

ภาพที่ ๒.๒

คำอธิบายภาพ: ข้อความส่วนหนึ่ง
จากหนังสือ พงษาวดารกรุงศรีอยุธยา ภาษามคร
แล คำแปล หน้า ๒

ที่มา:

หนังสือ พงษาวดารกรุงศรีอยุธยา ภาษามคร แล คำแปล

• ลำดับการสืบทอดพุทธวจน

พุทธกาล

รัชกาลที่ ๑

รัชกาลที่ ๔

รัชกาลที่ ๕

รัชกาลที่ ๗

รัชกาลที่ ๙

๓) หลักฐานสมัย รัชกาลที่ ๔

พุทธวจน มีปรากฏในหนังสือ พระคาถาสรรเสริญ
พระธรรมวินัย พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๔ (ภาพที่ ๓.๑)
และปรากฏในหนังสือ ประชุมพระราชนิพนธ์ภาษาบาลี
ในรัชกาลที่ ๔ ภาค ๒ (ภาพที่ ๓.๒ และภาพที่ ๓.๓)

นเมยฺยํ เต ยหิจฺฉาย
ธมฺมํ พาลา อเปสสา
พุทฺธนา มา ปเทสเน
สมพุทฺธวจนํ อิติ

สมเด็จฯ เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์
ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
พระราชทานพระราชนิพนธ์
พุทธวจน ๒๐

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ เจ้า
คณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกาย
เป็นโอรสองค์โต ในพระบาทสมเด็จพระ
เบญจกิติฯ ได้จัดพิมพ์พระราชนิพนธ์
รวบรวมโดยพระยาศรีสุทโธปการ เจ้าพระยา
นครราชสีมาฯ จึงเป็น
พระราชนิพนธ์ภาษาบาลี ๖๐
พระพุทฺธเจ้า ๖๐ พุทธวจน ๖๐

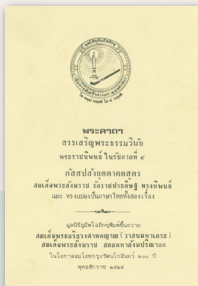
เจ้าคณะสงฆ์ฝ่าย
ธรรมยุติกนิกาย
เจ้าคณะสงฆ์ฝ่าย
ธรรมยุติกนิกาย

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ ไม่
ควรเชื่อใจไม่ได้ เพราะ
เจ้าพระยาสุรสีห์พิทักษ์ชาติ
กบฏฯ เป็นเจ้าคณะ
ธรรมยุติกนิกาย เป็นศิษย์
สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์
พระพุทฺธเจ้า คำพระพุทฺธเจ้า
พระพุทฺธเจ้า

ภาพที่ ๓.๑

คนพาลพวกอำมีหาพยาท เหลา
นั้นไซคนรักศีล ไม่เป็นคนมีศีล
เป็นที่รัก ก็จะไม่ฟังนอมธรรมไป
ตามปรารถนา ผันผายเยื้องย่าย
ธรรมไปตามปรารถนา เอาพระ
นามพระพุทฺธเจ้า ซึ่งเป็น
บรมศาสดาของเรา ว่านี่คำ
พระพุทฺธเจ้า นี่พุทฺธวจน ดังนี้

แม้ถ้อยคำของเรามีโทษอยู่ ไม่
ควรเชื่อใจไม่ได้ ก็จะไม่
เจ้าพระยาสุรสีห์พิทักษ์ชาติ กบฏฯ
กบฏบาป เชื่อถือเอาว่าเป็น
ธรรมเป็นวินัย เป็นสัจธรรม
เป็นพุทฺธวจน คำสั่งสอน ของ
พระพุทฺธเจ้า คำพระพุทฺธเจ้า
ตรัสเทศนาคงนี้ ๆ

ที่มา:

หนังสือ พระคาถาสรรเสริญพระธรรมวินัย พระราชนิพนธ์ ในรัชกาลที่ ๔
ทรงแปลเป็นภาษาไทยโดย สมเด็จพระสังฆราช วัดราชประดิษฐ หน้า ๒๕

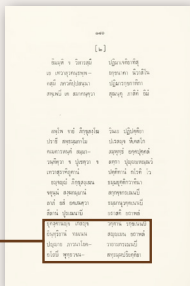
รุดงกานฉญ เกสฉญ
อินทริยาน ทมเนน
ปญฉาย ภาวนาโยค—
อโถปี **พุทรวรจน**—

วตุทาน รุกชเนนปี
สฉณเมเนน ยถาพล
วายามกรณเนนปี
สทฐมมปรัยติยา

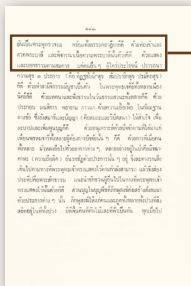

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
รัชกาลที่ ๔

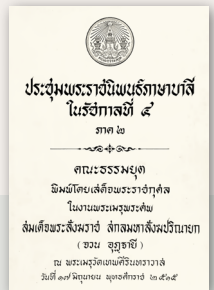
อันเป็นพระ**พุทรวรจน** พร้อมทั้งอรรถกถาฎีกาก็คือ ด้วยท่องจำและ
สวดพระบาลี และพิจารณาเนื้อความพระบาลีนั่นด้วยก็ด้วยแสดง
และบอกธรรมตามสมควร แก่คนอื่น ๆ ผู้ใคร่ประโยชน์ ประารถนา

ภาพที่ ๓.๒

ภาพที่ ๓.๓

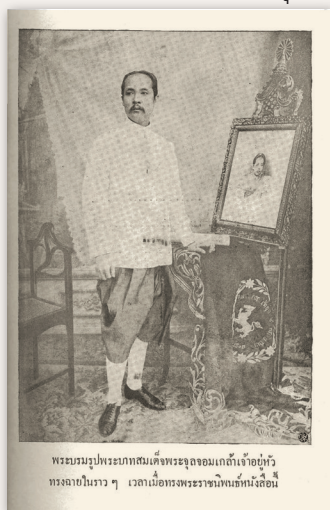

ที่มา:

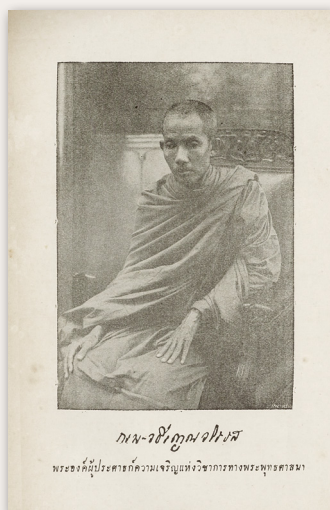
หนังสือ ประชุมพระราชนิพนธ์ภาษาบาลีในรัชกาลที่ ๔ ภาค ๒
หน้า ๑๔๐ และหน้า ๑๔๓

๔) หลักฐานสมัย รัชกาลที่ ๕

พุทธวจน มีปรากฏในหนังสือ พระราชวิจารณ์ เทียบ
ลัทธิพระพุทธศาสนาหินยานกับมหายาน พระบาทสมเด็จพระ
พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชนิพนธ์ (ภาพที่ ๔.๑),
ปรากฏในหนังสือ พระราชหัตถเลขา พระบาทสมเด็จพระ
พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีไปมา กับ สมเด็จพระ
มหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (ภาพที่ ๔.๒
และภาพที่ ๔.๓) และปรากฏในหนังสือ พระราชดำรัส
ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ตั้งแต่
พ.ศ. ๒๔๑๗ ถึง พ.ศ. ๒๔๕๓) จัดทำโดย มุลินีนิธมเด็จพระ
เทพรัตนราชสุดา (ภาพที่ ๔.๔)

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
รัชกาลที่ ๕

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า
กรมพระยาวชิรญาณวโรรส

จะเป็นก่อนถึงคายนาก็ ๓ ฤๅถึงคายนาก็ ๓ แล้วจำไม่ถนัด พวก
มหายานไปพบคัมภีร์พุทธวจน เขียนบรรจุไว้ในถ้ำ ได้ธรรมอันดีกลับ
ซึ่งพระเถระเจ้าแต่ก่อนได้ ฟังจากพระพุทธเจ้าแล้วจารึกไว้เป็นหลักฐาน จึง
นำมาตั้งสอน แต่ในฝ่ายมหายานก็รู้งเรื่องขึ้น ฝ่ายหินยานซึ่งตั้งสอน
กันแต่ครั้งวาทจากความรู้เสื่อมทรามลงไปทุกที ไม่เหมือนพระเถระเจ้าซึ่งเป็น
อรหันต์ ยังคงมีอยู่แต่ก่อนนั้น

ข้อซึ่งต่างกันระหว่างหินยานและมหายานนั้น เขายอมรับว่าเป็น
พุทธวจนด้วยกันทั้ง ๒ ฝ่าย แต่แบ่งเป็น ๒ กาล คือตั้งแต่พระพุทธเจ้า
ได้ตรัสรู้แล้ว ได้ตั้งสอนไว้ในยถาคต โดยพระวินัยและพระสูตรเป็นพื้น
จนตกมาถึงเมื่อขึ้นไปโปรดพระพุทธมารดาบนดาวดึงส์แล้ว ได้ตั้งสอน

๔๑
ระทำสังคายนาที่ ๓ เมื่อครั้งก่อนถึงคายนาก็ ๓ ฤๅถึงคายนาก็ ๓ แล้วจำไม่ถนัด พวก
มหายานไปพบคัมภีร์พุทธวจน เขียนบรรจุไว้ในถ้ำ ได้ธรรมอันดีกลับ
ซึ่งพระเถระเจ้าแต่ก่อนได้ ฟังจากพระพุทธเจ้าแล้วจารึกไว้เป็นหลักฐาน จึง
นำมาตั้งสอน แต่ในฝ่ายมหายานก็รู้งเรื่องขึ้น ฝ่ายหินยานซึ่งตั้งสอน
กันแต่ครั้งวาทจากความรู้เสื่อมทรามลงไปทุกที ไม่เหมือนพระเถระเจ้าซึ่งเป็น
อรหันต์ ยังคงมีอยู่แต่ก่อนนั้น

ข้อซึ่งต่างกันระหว่างหินยานและมหายานนั้น เขายอมรับว่าเป็น
พุทธวจนด้วยกันทั้ง ๒ ฝ่าย แต่แบ่งเป็น ๒ กาล คือตั้งแต่พระพุทธเจ้า
ได้ตรัสรู้แล้ว ได้ตั้งสอนไว้ในยถาคต โดยพระวินัยและพระสูตรเป็นพื้น
จนตกมาถึงเมื่อขึ้นไปโปรดพระพุทธมารดาบนดาวดึงส์แล้ว ได้ตั้งสอน

เป็นยถาคตด้วยคัมภีร์วินัยและพระสูตร เขาได้เขียนเรื่องไว้ที่หนึ่ง
แต่ในยถาคตนั้น ๆ ที่ ๓ ยถาคต ที่ ๔๓ พระสูตร ตอนก่อนรับมาฟัง

พระราชวิจารณ์

เทียบคัมภีร์พระพุทธศาสนาหินยานกับมหายาน
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชนิพนธ์

พระวิสุทธิวงศาจารย์เจ้าอาวาส

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานแจก

เนื่องในงานพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง

ในรัชสมัยองค์เจ้าพระยศ ที่ ๓๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๑๔

พิมพ์ที่โรงพิมพ์โสภณพิทยพิมพ์

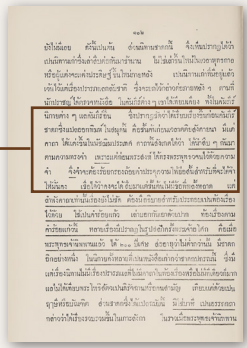
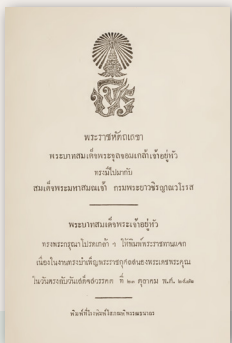
ภาพที่ ๔.๑

ที่มา:

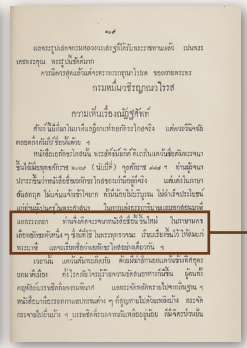
หนังสือ พระราชวิจารณ์ เทียบคัมภีร์พระพุทธศาสนาหินยานกับมหายาน
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชนิพนธ์ หน้า ๑๔

11
 12
 13
 14
 15
 16
 17
 18
 19
 20
 21
 22
 23
 24
 25
 26
 27
 28
 29
 30
 31
 32
 33
 34
 35
 36
 37
 38
 39
 40
 41
 42
 43
 44
 45
 46
 47
 48
 49
 50
 51
 52
 53
 54
 55
 56
 57
 58
 59
 60
 61
 62
 63
 64
 65
 66
 67
 68
 69
 70
 71
 72
 73
 74
 75
 76
 77
 78
 79
 80
 81
 82
 83
 84
 85
 86
 87
 88
 89
 90
 91
 92
 93
 94
 95
 96
 97
 98
 99
 100

101
 102
 103
 104
 105
 106
 107
 108
 109
 110
 111
 112
 113
 114
 115
 116
 117
 118
 119
 120
 121
 122
 123
 124
 125
 126
 127
 128
 129
 130
 131
 132
 133
 134
 135
 136
 137
 138
 139
 140
 141
 142
 143
 144
 145
 146
 147
 148
 149
 150
 151
 152
 153
 154
 155
 156
 157
 158
 159
 160
 161
 162
 163
 164
 165
 166
 167
 168
 169
 170
 171
 172
 173
 174
 175
 176
 177
 178
 179
 180
 181
 182
 183
 184
 185
 186
 187
 188
 189
 190
 191
 192
 193
 194
 195
 196
 197
 198
 199
 200

ภาพที่ ๔.๒

ภาพที่ ๔.๓

ที่มา:

หนังสือ พระราชหัตถเลขา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีไปมากับ
 สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส หน้า ๑๐๒ และ ๑๐๔

๕) หลักฐานสมัย รัชกาลที่ ๗

พุทธวจนะ มีปรากฏในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๔๔ วันที่ ๔ มีนาคม ๒๔๗๐ เรื่อง รายงานการสร้างพระไตรปิฎก โดย พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ากิติยากรวรลักษณกรมพระจันทบุรินฤนาถ (ภาพที่ ๕)

เล่ม ๔๔ หน้า ๓๙๓๙ ราชกิจจานุเบกษา วันที่ ๔ มีนาคม ๒๔๗๐

ถ้าได้จัดตั้งทุนพระไตรปิฎกโดยประการที่กราบบังคมทูล
พระกรุณานี้ ประเทศสยามจักเป็นคลังพระธรรมของโลก
รักษาไว้ซึ่งพระพุทธวจนะสืบกาลหาที่สุดมิได้

ตามที่กราบบังคมทูลพระกรุณามานี้ ถ้าชอบด้วยกระแส
พระราชดำริ ข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานพระบรมราชานุญาต
นำรายงานนี้พิมพ์ประกาศในหนังสือราชกิจจานุเบกษา
ควรมิควรสุดแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ

ข้าพระพุทธเจ้า กิติยากร ขอเดชะ

ภาพที่ ๕

ที่มา:

ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๔๔ หน้า ๓๙๓๙ วันที่ ๔ มีนาคม ๒๔๗๐
เรื่อง รายงานการสร้างพระไตรปิฎก

- ลำดับการสืบทอดพันธุ์

พฤษภาคม

รัชกาลที่ ๑

รัชกาลที่ ๔

รัชกาลที่ ๕

รัชกาลที่ ๗

รัชกาลที่ ๙

๖) หลักฐานสมัย รัชกาลที่ ๙

พุทธวจน มีปรากฏในราชกิจจานุเบกษา ฉบับพิเศษ
วันที่ ๑๓ พฤศจิกายน ๒๕๒๘ เรื่อง ประกาศสั่งคายนา
พระธรรมวินัยตรวจชำระพระไตรปิฎก (ภาพที่ ๗)

ฉบับพิเศษ หน้า ๑๖

เล่ม ๑๐๒ ตอนที่ ๑๖๓ ราชกิจจานุเบกษา ๑๓ พฤศจิกายน ๒๕๖๘

โดยนัยที่สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ได้ถวายพระพรมานี้ จึงทรงพระราชดำริว่า พระพุทธรูปอันเรียกว่า พระไตรปิฎกย่อมเป็นหนังสือที่ประมวลพระธรรมวินัยของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ซึ่งยังบริบูรณ์และตั้งมั่นอยู่ตราบไคย ย่อมเป็นหลักของพุทธบริษัทที่จะปฏิบัติให้เป็นสัมมาปฏิบัติ ถึงความ

ฉบับพิเศษ หน้า ๑๖
เล่ม ๑๑๒ ตอนที่ ๑๖๑ ราชกิจจานุเบกษา ๑๓ พฤศจิกายน ๒๕๒๑

[illegible][illegible][illegible]

ภาพที่ ๖

ที่มา:

ราชกิจจานุเบกษา ฉบับพิเศษ หน้า ๑๖ เล่มที่ ๑๐๒ ตอนที่ ๑๖๗ วันที่ ๑๓ พฤศจิกายน ๒๕๒๘
เรื่อง ประกาศตั้งคายนามพระธรรมวินัยตรวจชำระพระไตรปิฎก

ภิกษุทั้งหลาย เราไม่มองเห็นสังโยชน์อื่น แม้อย่างหนึ่ง
ซึ่งเมื่อสัตว์ทั้งหลาย ถูกสังโยชน์ผูกมัดแล้ว
ย่อมเล่นไป ย่อมท่องเที่ยวไป ตลอดกาลยืดยาวนาน
เหมือนอย่างสังโยชน์ คือ ตัณหานี้เลย.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะว่าสัตว์ทั้งหลายที่ถูกสังโยชน์ คือ
ตัณหาผูกมัดแล้ว ย่อมเล่นไป ย่อมท่องเที่ยวไป
ตลอดกาลยืดยาวนาน.

วัจนะ เราย่อมบัญญัติความบังเกิดขึ้น
สำหรับผู้ที่ยังมีอุปาทานอยู่
ไม่ใช่สำหรับผู้ที่ไม่มียุพาทาน.

วัจนะ เปรียบเหมือน ไฟที่มีเชื้อ ย่อมโพล่งขึ้นได้
ที่ไม่มีเชื้อ ก็โพล่งขึ้นไม่ได้ ...

วัจนะ สมัยใด เปลวไฟ ถูกลมพัดหลุดปลิวไปไกล
เราย่อมบัญญัติเปลวไฟนั้นว่า มีลมนั้นแหละเป็นเชื้อ ...

วัจนะ สมัยใด สัตว์ ทอดทิ้งกายนี้
และยังไม่บังเกิดขึ้นด้วยกายอื่น
เรากล่าวสัตว์นี้ว่า มีต้นหานั้นแหละเป็นเชื้อ
เพราะว่า
สมัยนั้น ตัณหาย่อมเป็นเชื้อของสัตว์นั้น.

ราคะ จันทะ ราคะ นันทิ ตัณหาใดๆ มีอยู่ในรูป ...
ในเวทนา ... ในสัญญา ... ในสังขารทั้งหลาย ... ในวิญญาน
เพราะการติดแล้ว ข้องแล้วในสิ่งนั้น
เพราะฉะนั้นจึงเรียกว่าสัตว์ ดังนี้.

ราคะ เปรียบเหมือนพวกกุมารน้อยๆ
หรือกุมารีน้อยๆ เล่นเรื่อนน้อยๆ ที่ทำด้วยดินอยู่
ตราบใดเขายังมีราคะ มีจันทะ มีความรัก
มีความกระหาย
มีความเร้าร้อน และมีตัณหา

ในเรื่อนน้อยที่ทำด้วยดินเหล่านั้น ตราบนั้น พวกเด็กน้อยๆ นั้น
ย่อมอาลัยเรื่อนน้อยที่ทำด้วยดินเหล่านั้น ย่อมอยากเล่น
ย่อมอยากมีเรื่อนน้อยที่ทำด้วยดินเหล่านั้น
ย่อมยึดถือเรื่อนน้อยที่ทำด้วยดินเหล่านั้น
ว่าเป็นของเรา ดังนี้.

- ปาลี ขุ.น. ส. ๑๗/๒๓๒/๓๖๗.

ข้อมูลธรรมะนี้ จัดทำเพื่อประโยชน์ทางการศึกษาสู่สาธารณชนเป็นธรรมทาน ลิขสิทธิ์ในต้นฉบับนี้ได้รับการสงวนไว้
ในการจะจัดทำหรือเผยแพร่ โปรดใช้ความละเอียดรอบคอบ เพื่อรักษาความถูกต้องของข้อมูล ให้ขออนุญาต
เป็นลายลักษณ์อักษรและปรึกษาด้านข้อมูล ในการจัดทำเพื่อความสะดวกและประหยัด ติดต่อได้ที่

พุทธวจนภิกขุคิกฤทธิมุขลินี โทร. 09 2526 1236

ตัวแทนคณะศิษย์ คุณสัททิศา คัมขนะ โทร. 09 2526 1236

มูลนิธิพุทธโมฆะ โทร. 08 2222 5790 - 94

ติดตามการเผยแพร่พระธรรมคำสอนตามหลักพุทธวจน โดยพระอาจารย์คิกฤทธิ โสตุถิลโล ได้ที่

Facebook : Buddhawajana Real | YouTube : Buddhawajana Real

Instagram : Buddhawajana Real

www.watnapp.com | media.watnapahpong.org | www.buddhakos.org

คลื่น ส.ว.พ. FM 91.0 MHz ทุกวันพระ ช่วงบ่าย

พุทธวจนเรียล
Buddhawajana Real

©-Donation วัดนาป่าพง

ร่วมสนับสนุนการเผยแพร่พุทธวจนได้ที่ ธนาคาร : ไทยพาณิชย์
ชื่อบัญชี : วัดนาป่าพง เลขที่บัญชี : 318-2-46175-6

แจ้งเจตนาจากเพื่อนำกราบเรียนพระอาจารย์คิกฤทธิได้ที่
พี่ตา ตัวแทนคณะศิษย์ 092-526-1236